రామాయణం

సీతాదేవి వనవాసం

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్

www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజి
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస
అమ్మ శారదా దేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయిబాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళ స్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

Free Gurukul

"ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్" ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో బాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో బాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్చంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in
2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్ధం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org   Mobile App: Free Gurukul   email: support@freegurukul.org
Facebook: www.facebook.com/freegurukul   Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

" మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికి అందించబడాలి "

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

సీతాదేవి వనవాసము

పండిత ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులవారి
బంగాళీగ్రంథము ననుసరించి వ్రాయబడినది.

ASAFIYAH STATE LIBRARY HYDERABAD DN.

REGISTERED PUBLIHSERS

ARYAN BOOK DEPOT. (*Regd*)

RAJAHMUNDRY.

(*East Godavary Dt.*)

All Rights Reserved.

Price As. **1-8-0**

ఓం

సీతాదేవి వనవాసము

మొదటి ప్రకరణము

శ్రీ రామచంద్రుఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడై, ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలెఁ గాపాడుచు మహాప్రతాపమున రాజ్యపాలనం బొనర్చుచుండెను. అందువలన నచిరకాలములో, కోసలరాజ్య మంతయు సర్వవిధ సౌఖ్యములచేతను, సకలైశ్వర్యములతోడను తులఁదూఁగ సాగెను. ఈయన ప్రతిదినమును, నియమిత కాలమునకు మంత్రివరులతోఁజేరి, రాజకార్యపర్యాలోచనాపరుడై మిగిలినకాలమును, సోదర త్రయముతోడను, జనకతనయా సహవాస సుఖమునను, గడపుచుండెను.

కాలక్రమమున జానకీదేవికి గర్భ లక్షణములు పొడగట్టుట వలన శ్రీరామచంద్రుఁడును, కౌసల్యాదేవియు, మితిలేని సంతసంబున మునింగిరి. ఆహ్లాద

జానకి మగు కార్య కలాపములందుండ, రాజభవనము ప్రకాశింపఁజొచ్చెను. కొలందికాలములో యువరాజ సందర్శనం బగు ననుమానసోల్లాసమువలన, పురజనులు తమతమ గృహములయం దనేకవిధోత్సవములు చేయసాగిరి.

ఋష్యశృంగమహర్షి యజ్ఞమును జేయఁ బూని సపరివారముగ రావలయు నని శ్రీరామచంద్రుని నాహ్వానించెను. కాని జానకీదేవి పూర్ణగర్భిణియై యుండుట వలన, రామచంద్రుఁడును, లక్ష్మణుఁడును, యజ్ఞమున కేగఁ జాలకుండిరి. కౌసల్య మొదలగు వృద్ధ మహిషీగణము మాత్రము, అరుంధతీదేవి వశిష్ఠమహాఋషులతోఁ గూడి యజ్ఞమును దర్శింప నేగిరి. వారును పూర్ణగర్భావస్థయం దున్న జానకీదేవిని విడనాడి వెళ్లుట కిచ్ఛగింపకున్నను, అల్లుని యాహ్వానమును నిరాకరించుట క్రమము గాదను తలంపున యజ్ఞమున కేగిరి.

కొన్ని దినముల క్రిందటనే జనకమహారాజు, శ్రీరామచంద్రుని సీతాదేవిని జూచుటకు, అయోధ్యాపురమునకు వచ్చియుండెను. కౌసల్యాదేవి మొదలగువారు యజ్ఞమున కేగిన వెంటనే, యాయన తన రాజధాని యగు మిథిలాపురమునకు నిర్గమించెను. శ్వశ్రూజన

విరహముచేతను, పితృ విరహమువలనను, సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులచిత్త యాయెను. పూర్ణగర్భావస్థ యందు శోకమోహము లాక్రమించిన యెడల, నపాయము గలుగ వచ్చునను తలంపున శ్రీరామచంద్రుఁడు సమస్తకార్యములఁ బరిత్యజించి యెల్లప్పుడు సీతాదేవి సమీపమందే నివసింపుచు నామె నోదార్చుచుండెను.

ఒక దినమున రామచంద్రుఁడు జానకీదేవి సాన్నిధ్యమునందుఁ గూర్చుండి యుండ, ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి సవినయవచనములతోడ "మహారాజా! ఋష్యశృంగ మహర్షి యాశ్రమమునుండి వార్తను గైకొని, యష్టావక్రమహాముని వచ్చి యున్నాఁడు" అని విన్నవించుకొన "త్వరగా నాయన నిటకుఁదోడ్కొనిరమ్ము." అని యాతురతతోడ శ్రీరాముఁడును సీతాదేవియు నాజ్ఞాపించిరి. వెంటనే ద్వారపాలకుఁడాయనను, వెంట నిడుకొని వీరి సన్నిధానమునకు వచ్చెను. అష్టావక్రుఁడు సీతారాములను సమీపించి చేతులెత్తి "దీర్ఘాయురస్తు" అని దీవింప వారాయనకుఁ బ్రణామం బొనర్చి యుచితాసనము నందుఁ గూర్చుండఁ బెట్టి "ఋష్యశృంగ మహర్షి కుశలముగ నున్నాఁడా? ఆయన యాగము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేరుచున్నదా?" అని శ్రీరాముఁ

నును, "మాగురుజనులును పూజ్యురాలగు శాంతాదేవియు, మిగిలిన వారును కుశలముగ నున్నారా? వారు మమ్ముఁ దలఁచుకొనుచుందురా? లేక మఱచి పోయినారా?" అని జానకీదేవియుఁ బ్రశ్నించిరి.

అష్టావక్రుఁ డందఱక్షేమమును నివేదించి, సీతాదేవిని సంబోధించి "అమ్మా! నీవు నిక్కడి విశ్వంభరాదేవి. నీ తండ్రి సాక్షాద్బ్రహ్మ నాఁ బరఁగు జనక మహారాజు. నీవు సర్వవిధములఁ బ్రసిద్ధి కెక్కిన రాజవంశమునకు వధువవై యున్నావు. కావున నీ విషయమున మేము ప్రార్థింపఁ దగినది యేమున్నది? కాని యిఁక నీవు వీరప్రసూతవు కావలయుననియే మే మహర్నిశము ప్రార్థింపుచుంటిము." అని వశిష్ఠమహర్షి నుడివినాఁడని చెప్పెను. ఈవాక్యములు విని సీతాదేవి కొంచెము లజ్జితయై తలవంచుకొనెను, శ్రీరాముఁడు మిక్కుటమగు సంతసముతోడ "భగవానుఁడగు వశిష్ఠమహర్షి యాశీర్వాదము వలన మా మనోరథసిద్ధియగు ననుట నిక్కువము." అని నుడివెను. తదనంతరము అష్టావక్రమహాముని శ్రీరామచంద్రుని జూచి, "మహారాజా! పూజ్యురాలగు అరుంధతీదేవియు, కౌసల్యా మొదలగు వృద్ధమహిషీగణమును, శాంతాదేవియు,

సీతాదేవి యెప్పు డేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నెఱ వేర్పవలయు నని పలుమాఱు చెప్పియున్నారు." అని నుడువ శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "తాము వారికి నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబులను దెలియఁజేయుఁడు. సీత యెప్పు డేకోరికను గోరిన దాని నప్పుడే నెఱవేర్చు చున్నానియు, నిమేష కాలమైనను, ఆలస్యము గాని యశ్రద్ధగాని చేయుట లేదనియును విన్నవింపవలయును."

పిమ్మట అష్టావక్ర మహాముని జానకీ దేవిని సంబోధించి "వత్సా! నీవు పూర్ణగర్భవతివై యుండుట చేత, యజ్ఞమునకుఁ దోడ్కొని పోఁజాలనైతిని. కాని యుండవలన నేను నీ యసంతుష్టికిఁ బాత్రుఁడను గాకుండును గాత. నీకు మానసోల్లాసమును గలిగించుటకు శ్రీరామలక్ష్మణులను నీ యొద్ద నేయుంచి యున్నాను. మేమందఱము యజ్ఞము పూర్తియైనంతనే యయోధ్యకు వచ్చి, అంకమునందు నవ కుమారునిచేత శోభిల్లు నిన్ను సందర్శింతుము." అని ఋష్యశృంగమహర్షి సాదరస్నేహవాక్యముల నుడివి యున్నాఁడని చెప్పెను. ఈ వాక్యముల వినుచున్న శ్రీరామచంద్రుఁడు సంతోషాంతరంగ హృదయుఁడై వశిష్ఠమహర్షి నాకెట్టి సందేశము నొసంగియున్నాఁడని యడుగ "వత్సా! యజ్ఞము

పూర్తియగుదాఁక వేచియుండుటనే యుండవలయును. నీవు బాలుఁడవు. రాజ్యపదమునకు వచ్చి కొలఁది కాలమే యైనది. కావున ప్రజారంజనకార్యములయందెప్పుడును జాగరూకుఁడవై యుండవలయును. ప్రజారంజనసంభూతమగు చిర నిర్మల కీర్తియే రఘువంశీయులకు పరమోత్కృష్ట ధనము." అని సెలవొసంగెనని యష్టావక్రుఁడు చెప్పఁగ శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. "నే నెప్పుడును ఆయన యాదేశములను, ఉపదేశములను, శిరస్సున ధరించుచుందును. కావున మీ రాయన చరణారవిందములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణామంబులు నివేదింపుఁడు. ప్రజల సౌఖ్యముకొఱకు దయాస్నేహములను, సుఖసౌఖ్యములను, విసర్జింప వలసి వచ్చినను, విడనాడుటకు సంసిద్ధుఁడను. చివరకు ప్రాణప్రియయగు సీతను బరిత్యజింప వలసివచ్చినను బరిత్యజింతును గాని వెనుదీయను. కాబట్టి యాయన, యజ్ఞపరిసమాప్తిదాఁక నచ్చటనే యుండవచ్చును. క్షణకాలమైనను బ్రజారంజన కార్యములయం దలక్ష్యముగాని, యశ్రద్ధగాని, జరుగుట లేదు. ఈ విషయమును విన్నవింప వలయును." ఇట్లనుచుండ, జానకీదేవి పరమానందభరితయై, యిట్లనియె. "ఇట్లాడ్వని మొదలవార్యప్రతాపుఁడు రఘుకులధురంధరుఁ డెట్లగును?"

తదనంతరము, అష్టావక్రుఁడు సముచిత సంభాషణలతోడ సీతారాముల నాశీర్వదించుచు విశ్రమించుట కేగెను. శ్రీరాముఁడును, సీతాదేవియు, సంభాషణకుఁ గడంగి మాటలాడుకొనుచుండ లక్ష్మణుఁడు వచ్చి, "ఆర్యా! మీచరిత్రను చిత్రపటమునందుఁ జిత్రింప వలయు నని నేనొక చిత్రకారున కాజ్ఞాపించి యుంటిని. అదే విధముగ నాతఁడు చిత్రపటమును సిద్ధముచేసి తీసికొని వచ్చియున్నాఁడు. కావున దానిని మీరు సందర్శింప వలయును." అని విన్నవించుకొన రాముఁడు "వత్సా! ఆకులచిత్తయైన దేవిని సంతోషపఱచు విధమును నీవు బాగుగ నెఱుంగుదువు. కాని దానియం దెంతదనుకఁ జిత్రింపఁబడియున్నది?" అని ప్రశ్నింపఁగా, "జానకీదేవి యగ్నివలనఁ బరిశుద్ధ యగుపర్యంతము" అని లక్ష్మణుఁడు ప్రత్యుత్తరం బొసంగెను.

శ్రీరాముఁ డీ వాక్యమును వినినంతనే, మిక్కిలి మనోవేదనతోఁగూడుకొని "వత్సా! నీవిఁక నా సమీపమం దాకథను నోట రానీయఁజనదు. ఆకథ విన్నను, లేక యది తలంపునకు వచ్చినను నేను మిక్కిలి మనఃపరితాపమును, లజ్జను, బొందుచుందును. అయ్యో! అది యెట్టి సంతాపకరమగు విషయము. ఏసాధ్వీమణి

వేషభూషల ధరించి, యెట్టి సౌందర్యశోభచే జెన్నారు చున్నారు! ఆసమయమునం దచ్చట యున్నటులున్నది. కాని చిత్రపటమును జూచుచున్నటులు లేదు." అని నుడువు సీతాదేవి మాటలను వినుచుండు శ్రీరాముడు పూర్వవృత్తాంతము స్మృతి గోచరముకాగా నిట్లనియె. "ప్రేయసీ! మహర్షియగు శతానందుడు, నీ కమనీయ కోమల కరపల్లవమును, నాకరమునం దర్పించు నప్పటి స్థితి ప్రత్యక్షముగ జరుగు చున్నటు లున్నది. కాని, చిత్రితమువలె దోచుటలేదు."

లక్ష్మణుడు చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున వ్రేలు పెట్టి చూపుచు "ఈమె పరమ పావనియగు జానకీదేవి. ఈమె పూజ్యురాలగు మాండవీదేవి. ఈమె శ్రుతకీర్తి" అని నుడివి లజ్జితుడై యూర్మిళను జూపకుండెను. దానిని జానకీదేవి గ్రహించి, చిఱునవ్వొలయు వినోదార్థము వ్రేలితో యూర్మిళను జూపించి "వత్సా! ఈమె యెవరు?" అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుడు ప్రత్యుత్తరం బీయక ముసిముసి నగవులతోడ "దేవి! ఇటు చూడుము. హర ధనుర్భంగ వార్తవిని క్రోధావేశ పరవశుడై క్షత్రియ కులాంతకారియగు పరశురాముడు, అయోధ్యాగమనపథమం దెట్లు మనకడ్డ

ముగ నిలిచియున్నాఁడో కనుము. ఈ ది[illegible]న మహాప్రతాపశాలి యగు శ్రీరామచంద్రుఁ డాయన దర్ప సంహారము కొఱకు శరాసనమునం దెట్లు శర సంధానము జేయుచున్నాఁడో చూడుము." అని నుడువు చుండ శ్రీరామచంద్రుఁ డాత్మప్రశంసా శ్రవణ మువలన లజ్జితుఁడై "వత్సా! చిత్రపటమునం దనేక దర్శనీయ విషయము లుండఁగా, కేవల మీవిషయ మునే చేకొని మిక్కిలి యాందోళనము చేసెదవేల?" అని నుడువ జానకీదేవి పరమాహ్లాద భరితయై యిట్ల నియె. "నాథా! ఇట్లు కానియెడల మిమ్మంద ఱేకగ్రీవ ముగ నేల ప్రశంసింతురు?"

పిమ్మట అయోధ్యాపుర ప్రవేశ కాలమందలి, చిత్తరువులఁ జూచి, శ్రీరాముఁ డశ్రుపూర్ణ నయనముల తోడను, గద్గద వచనముల తోడను, ఇట్లు చెప్పం దొడంగెను. "మనము వివాహముచేసి కొని వచ్చినప్పు డెట్టి సంతోషజనకమగు కార్యములతోడ దినములు గడచు చుండెను? మనలనుజూచి తండ్రిగారెట్టియా మోదమును, ఆహ్లాదమును బొందుచుండిరి? నూ తనవధువులనుగాంచి తల్లులు పరమానందభరితలై వారిక్షేమ మెప్పుడును గనుఁగొనుచు నెట్టిమమతను

బ్రదర్శింపుచుండెనే? రాజప్రాసాదము నిరంతర మానం దోత్సవముల తోడ నిండి యుండెనుగదా? అయ్యో! ఆదినము లన్నియు గడచెను." ఇట్లాయన పలుకుచుండ లక్ష్మణుడు 'ఈమెయే మంథర' యని నుడివెను. మంథర పేరు విని నంతనే రాముడు విరక్తచిత్తుడై, యేవిధమగు ప్రత్యుత్తరం బొసంగక వేఱొక దిక్కునకు దృష్టిని మరలించి, యిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇటు చూడుము. ఇదియే శృంగిబేర నగరము. ఈనగరమందలి యింగుదు చెట్టుక్రింద పరమస్నేహితుడగు నిషాదపతి తోడ సమాగమ మెంత మనోహరముగ వ్రాయబడి యున్నది?"

దానినిచూచి సీతాదేవి సంతసించుచు "నాథా! ఈ దిక్కున జటావల్కలధారణ వృత్తాంతమును దెలుపు చిత్తరువును దిలకింపుడు." అని పలుక లక్ష్మణుడు "ఇక్ష్వాకు వంశజులు వృద్ధవయసున పుత్రుని హస్తములయందు, రాజ్యలక్ష్మిని సమర్పించి యరణ్యావాసమున కేగుచుండిరి. కాని యార్యుడు బాల్యకాలముననే కఠోరారణ్యావాస వ్రత మవలంబింప వలసి వచ్చెను." అని చెప్పుచు శ్రీరాముని సంబోధించి, "భారద్వాజ మహర్షి చిత్రకూటమున కేగు మార్గమును

జూపుచు, చెప్పిన కాళిందీ తీరస్థితంబగు వటవృక్ష
మిదియే" అని నుడువ, సీతాదేవి వెంటనే "ఈప్రదేశ
మందలి వృత్తాంతము జ్ఞాపకమున్నదా?" యనియడుగ,
శ్రీరాముఁ డిట్లనియెను. "ప్రేయసీ! ఆవృత్తాంతమును
మఱచు టెట్లు? ఇచ్చటనే నీవు నావక్షఃస్థలమందు తలఁ
బెట్టుకొని నిద్రించితివిగదా!"

జానకీదేవి యింకొక వైపునకు వ్రేలుపెట్టి
చూపుచు "నాథా! చూడుఁడు. ఈవైపున మనము
దక్షిణారణ్యమును బ్రవేశించుట యెంత మనోహరముగ
లిఖింపఁబడినది? దీనినిచూడఁగనే, యచ్చటి వృత్తాంత
మంతయు జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నది. ఇచ్చట నేను
సూర్యుని యుత్తాపమువలన బడలియున్నప్పుడాతప
నివారణార్థము, తాము తాటి యాకును నాతలపైఁ
బట్టుకొని యుంటిరి." అని నుడువ రాముఁ డిట్లనియె.
"ప్రేయసీ! ఇవియే సెలయేళ్ళ యొడ్డున నుండు తపో
వనములు. గృహస్థులు వానప్రస్థాశ్రమ మవలంబించి,
ఆయా తపోవన తరుతలముల యందు, విశ్రామజనిత
సుఖభోగముల ననుభవించుచుందురు." అని చెప్పు
చుండ లక్ష్మణుఁడు "దేవీ! ఇది దండకారణ్య మధ్య
భాగమందున్న ప్రస్రవణగిరి. ఈపర్వత శిఖరప్రదేశ

ఎల్లప్పుడు సంచారముచేయు జలధరపటల సంయోగమువలన నిరంతర నిబిడ నీలవర్ణాలంకృతమై యుండును. పర్వతోపరిభాగమందలి విశాల ప్రదేశమంతయు, నానావిధ వృక్షములచే నిండి నిబిడీకృతమై, సంతత స్నిగ్ధ శీతలతలములతోడ రమణీయమై యుండును. పాద దేశమునందు నిర్మల జలపూరితయగు గోదావరీనది, గొప్పగొప్ప తరంగముల పైని తరంగములతోడ ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండును." అని నుడువ రాముఁ డిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట మనమెట్టి మానసోల్లాసముతోడ కాలమును గడపితిమో నీకు జ్ఞాపకమున్నదా? మనము పర్ణశాలయందు నివసించుచుంటిమి. లక్ష్మణుఁ డక్కడక్కడఁ దిరిగి, ఆహారోపయోగములగు కందమూల ఫలములను దెచ్చుట కేగుచుండెను. ఉదయమునను, సాయంసమయమునను మృదు మందగమనమునఁ బవిత్ర గోదావరీ తీరమునందుఁ దిరుగుచు, నిర్మల సలిల కణపూరితమగు శీతల సమీరణమును సేవింపు చుంటిమి. అయ్యో! అట్టి యవస్థయందుండియు నెట్టి సౌఖ్యమునఁ గాలమును గడపు చుంటిమి!"

లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటము పైని వేఱొక వైపుఁ వేలుపెట్టిచూపి "ఆర్యా! ఇదియే పంచవటీ తీరము. ఇది శూర్పణఖ" అని చూప, ముగ్ధ స్వభావయగు జానకీదేవి, యథార్థముగ పూర్వావస్థ తటస్థించెనని యెంచి, మ్లానవదన యై "అయ్యో! నాథా! ఇక్కడ నుండియే మీమాటలు వినుటయు, మిమ్ము చూచుటయుఁ బూర్తియయ్యెను." అని నుడివి భీతిల్ల, సీతాదేవి నోదార్చుచు, శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! ఇది చిత్రపటము గాని వాస్తవముగఁ బంచవటీ తీరముకాదు. పాపాత్మురాలగు శూర్పణఖకాదు." అని చెప్పెను. అంత లక్ష్మణుఁడు చిత్రపటమునం దటునిటుఁ జూచి యిట్లు నుడువఁదొడంగెను. "ఏమి ఈ యాశ్చర్యము! దండకారణ్యమందు జరిగిన విషయ మంతయు, వర్తమానమున జరుగుచున్నటులు దోఁచుచున్నది! దురాచారుఁడగు నిశాచరుఁడు పసిఁడి లేడి నెపమునఁ గలిగించిన ఘోరవిపత్తు, సముచిత వైర నిర్యాతనమువలన సంపూర్ణముగఁ బ్రతీకృత మైనను, అది జ్ఞాపకమునకు వచ్చినంతనే, హృదయము బ్రద్దలగుచున్నది. పిమ్మట శ్రీరాముఁడు, మానవ సంచార విహీనమగు దండకారణ్యమునందు వికలచిత్తుఁడై తిరుగుచుండుటం జూచిన

యెడల వజ్రసమ హృదయములుగూడ ద్రవకములగు నను టకు సందియము లేదుగదా ? ”

లక్ష్మణుఁడు పలుకు వాక్యముల విని, సీతాదేవి యశ్రుపూర్ణనయనములతోడ “నే యభాగ్యురాలి కొఱ కార్యపుత్రుఁ డెట్టి క్లేశముల ననుభవింపవలసి వచ్చెను” అనినుడువ శ్రీరాముని కన్నులనుండి నీటిబిందువులు జొట జొట రాలఁజొచ్చెను. అంత లక్ష్మణుఁడు శ్రీరాముని సంబోధించి “చిత్రపట సందర్శనమువలన తామేల యాకులత నొందెదరు ?” అని ప్రశ్నింప, రాముఁ డిట్లనియె. “వత్సా ! తత్కాలమందు మనకు సంభవించిన విష మావస్థకు, ప్రతిహింసా సంకల్ప మనుకణము నా హృదయమును మేల్కొల్పు చుండనియెడల, నేను జీవించి యుండఁజాలననుట నిక్కవము. ఈ చిత్రపట సందర్శనమువలన నాయప్పటి యవస్థ స్మృతికి వచ్చి నా హృదయము తల్లడిల్లు చున్నది. కాని వత్సా ! నీ వీ సమస్త వృత్తాంతమును స్వయముగఁ జూచి యుండియుఁ దెలియని వానివలెఁ బ్రశ్నించెద వేల ? ”

లక్ష్మణుఁ డీమాటలను విని, కొంచెము లజ్జి తుఁడై, శ్రీరాముని చిత్తవృత్తిని మరలించుట యావశ్యక మని తలంచి “ఆర్యా ! ఈవైపున దండకారణ్య

భూభాగమును దిలకింపుఁడు? ఇచ్చటనే కబంధరాక్షసుఁడు నివసించుచుండెను. ఈ దిక్కున ఋష్యమూక పర్వతమందుఁ బతంగమహాముని యాశ్రమము గలదు. ఈమెయే సిద్ధశబరి, సన్న్యాసిని. ఇదియే పరమ రమణీయమగు పంపాసరోవరము" అని చెప్పుచుండ, సీతాదేవిని సంబోధించి శ్రీరాముఁ డిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. "ప్రేయసీ! ఇది యతిరమణీయమగు సరోవరము. నేను నిన్ను వెదకుచు వెదకుచు నీసరోవరతీరమును జేరితిని. దీనియందు వికసిత కమలములు మందమారుత భరము వలనఁ గొంచెము కొంచెముగఁ గదలి సరోవరమున కనిర్వచనీయశోభను గలిగింపుచు సౌరభమును నలుదిక్కుల వెదఁజల్లుచుండెను. మధుపాన మత్తతవలన మధుకరములు రొదలు సేయుచు క్రిందికిమీఁదికిఁ దిరుగుచుండెను. హంసలు, సారసములు మొదలగు పక్షితండములు, మానసోల్లాసముతోడ నిర్మల సలిలములయందు కేళిసల్పుచుండెను. కాని, నా నయనాశ్రుధారలనవరతము ప్రవహించుచుండుటవలన, సరోవరముయొక్క సౌందర్యమును బూర్తిగఁ జూడఁజాలనైతిని."

జానకీదేవి చిత్రపటమునం దింకొక స్థలమున దృష్టిని నిలిపి లక్ష్మణునితోడ, "వత్సా! ఆ పర్వత

మందలి, కుసుమితకదంబతరుశాఖలమీఁద, మయూరీ
మయూరగణము లెట్లు నృత్యముఁ జేయుచున్నవి!
మలిన కళేబరముతోడ నార్యపుత్రుఁడు, తరుతలమున
మూర్ఛితుఁడై పడియున్నాఁడు. ఆర్యపుత్రుని బట్టు
కొని నీవు రోదనము చేయుచుఁ గూర్చుండి యున్నావు.
ఈపర్వతము పేరేమి?" అని యడుగ లక్ష్మణుఁడు
"దేవి! ఆపర్వతముపేరు 'మాల్యవంతము. వర్షాకాల
మం దది మిగుల రమణీయముగ నుండును. నవ జలధర
పటల సంయోగమువలన, శిఖర ప్రదేశ మెట్టి యని
ర్వాచ్య శోభఁ జెన్నారు చున్నదో చూడుము.
ఆర్యపుత్రుఁ డిచ్చటనే మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై యుండె
ను." అను మాటలు వినుచున్న రామునకుఁ బూర్వా
వస్థ జ్ఞాపకమునకు వచ్చి వ్యాకుల హృదయుఁడై
"వత్సా! ఈ విషయము నింక విరమింపుము. ఇఁక
మాల్యవంతముపేరు దలపెట్టకుము. దీనిపేరు వినినంతనే
నేను శోకసాగరమం దనివార్య వేగమునఁ బడిపోవు
చున్నాను. తిరిగి జానకీదేవి విరహము నూతన రూప
మును దాల్చుచున్నది." అని చెప్పుచుండు సమయ
మున జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁ బడఁ జొచ్చెను.
తద్దర్శనము వలన రామునితో లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె.

"ఆర్యా! ఇఁక చిత్రపట సందర్శనమువలనఁ బ్రయో జనము లేదు. జానకీదేవి మిక్కిలి బడలి యున్నది. కావున కొంతవడి విశ్రమించుట యవసరము. నే నేఁగె దను. మీరు విశ్రామభవనమున కేఁగుఁడు."

ఇట్లు చెప్పుచు లక్ష్మణుఁ డేఁగఁ బ్రయత్నించు సమయమునందు జానకీదేవి శ్రీరామునితోడ "నాథా! చిత్రపట సందర్శనమువలన నాకొక కోరిక గలుగు చున్నది. దానిని మీరు పూర్తిచేయవలయును." అని నుడివినంతనే, రాముఁడు "ప్రేయసీ! ఆ కోరికను దెల్పుము. దానిని వెంటనే నెఱవేర్తును." అని నుడువ, సీతాదేవి "నాథా! మునిపత్నులతోఁ గలసి తిరిగి తపోవనముల విహరించుచు, నిర్మల భాగీరథీ సలిలముల జలకమాడ వలయు నను నభిలాష నన్ను తొందర పెట్టుచున్నది." అని తన మనోభావమును వెల్లడిం చెను. వెంటనే శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునితోడ "వత్సా! జానకి యెప్పు డేకోరికను గోరునో దాని నప్పుడే నిర్వ హింపవలయునని గురుజను లాజ్ఞాపించియున్నారుగదా! కావున గమనోపయోగమగు ప్రయత్నములఁ జేయుము. రేపుదయముననే జానకి యభిలషించు స్థలమున కామె నను పుదును." అని పలుక సీతాదేవి పరమానంద భరిత

నై "నాథా! మీరుకూడ నావెంట రారా?" అని ప్రశ్నింప రాముఁడు, "ప్రియా! నీవా విషయమును గూర్చి నన్ను ప్రశ్నింప వలయునా? నిన్ను వదలి నేనొక ముహూర్తకాలమైనను స్థిరముగ నుండఁ గలనా?" అని నుడువ సీతాదేవి సంతసించుచు లక్ష్మణునివంకఁజూచి "వత్సా! నీవుకూడ నావెంటరావలయును" అని నుడువ లక్ష్మణుఁడు తన యంగీకారమును దెలిపి ప్రయాణ ప్రయత్నములు చేయుటకు నిర్గమించెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

రెండవ ప్రకరణము

శ్రీరామచంద్రుండును, సీతాదేవియు, విశ్రాంతివనమున కేఁగి ప్రసంగమునకుఁ గడంగిరి. కానికొన్ని నిముసములలో జానకీదేవి నిద్రవలన నాకర్షింపఁబడఁ జొచ్చెను. తద్దర్శనమువలన శ్రీరాముఁడు "ప్రేయసీ! నీవు బడలికఁజెందినట్లున్నావు. కావున నీబాహులతలను నాకంఠ ప్రదేశమునందుంచి క్షణకాలము విశ్రమింపుము" అనినుడువ, సీతాదేవి తనకోమలబాహు లతలఁ జాఁచి నాయనను గౌఁగిలించుకొన, శ్రీరాముఁడనిర్వాచనీయస్పర్శ సుఖానుభవమును బొంది, "ప్రేయసీ! నీబాహు లతల స్పర్శవలన నాశరీర మమృతమయమగుచున్నది. ఇంద్రియము లపూర్వ రసావేశముచేత వివశము లగుచున్నవి. చేతనము విలుప్తప్రాయమగుచున్నది. ఇప్పుడాకస్మికముగ నన్నావరించినది నిద్రావేశమో లేక మోహపారవశ్యమో నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను." అని పలుక, శ్రీరాముని హృదయమంజుల

వాక్యములు విని సీతాదేవి చిఱునవ్వొలయ "నాథా! మీరు నాకు చిరసహాయులు. చిరప్రసన్నులు. ఇప్పుడు విన్న వాక్యములకంటె, స్త్రీలపక్షమునఁ గోరఁదగిన సౌభాగ్యవిభవ మేమున్నది? తాము నామీఁదఁ జిరకాల మీవిధమగు స్నేహానుగ్రహములు గలిగియుండవలయుననియే నాప్రార్థన." అని నుడివెను. జానకీదేవి నుడువు మృదుమధుర కోమల వాక్యములు కర్ణగోచరములైనంతనే శ్రీరాముఁడు "ప్రియా! నీవాక్యశ్రవణము చేత నాశరీరము శీతల మగుచున్నది. శ్రోత్రములమృతరసముచే నింపఁబడుచున్నవి. సకలేంద్రియములు మోహ పరవశము లగుచున్నవి. సంజీవినీశక్తివలన, హృదయము ప్రఫుల్ల మగుచున్నది." అని నుడువు మాటలకు జానకీదేవి లజ్జితయై "నాథా! ఇందువలననే, తమ్మునందఱు ప్రియంవదులందురు. చివరకీ యభాగ్యురాలు తనకిట్టి సౌభాగ్యము లభించు నని స్వప్నమందైనను దలంచి యెఱుంగదు గదా?" అని నుడువుచు జానకీదేవి శయనించుట కాతురయై యుండుటను గాంచి, శ్రీరాముఁడిట్లనియె. "ప్రేయసీ! ఇచ్చట శయనించుట కేవిధమగు శయ్యయు లేదు. కావున ననన్యసామాన్యమగు రామ బాహువులు విహార కాలము

నుండియు, నీకు గృహమందేమి, వనమందేమి, బాల్య మందేమి జవ్వన మందేమి యాధారములై యుండు విధముననే, నేఁడివి నీకు తలగడ దిండ్లుగ నుపయోగించుఁ గాత." అని పలుకుచు చేతులు చాచఁగా, వాని పైఁ దలనిడుకొని జానకీదేవి నిద్రించెను.

శ్రీరాముఁడు నిమేష కాలము జానకీదేవి ముఖారవిందమును, ప్రేమాపూరిత వికసిత నయనముల జూడ నిరీక్షించి చూచుచు, "ప్రేయసి యొక్క వదన పూర్ణేందు బింబమును సందర్శించినంతనే, నా చిత్త చకోరము చరితార్థత నొందుచున్నది. అంతరాత్మ యనిర్వచనీయానంద రసముచేత నభిషేకింపఁ బడుచున్నది. ఈమె గృహమునకు లక్ష్మీస్వరూప. నేత్రములకు రసాంజన స్వరూప. ఈమె స్పర్శనము చందన రసాభిషేక స్వరూపము. ఈమె బాహులతలు కంఠ ప్రదేశమునం దుంచినప్పుడు కోమలమై శీతమును గలిగించు ముత్యాల హారమువలె నుండును. ఆహా! ప్రేయసీ సంబంధమగు నవి యన్నియు నలౌకిక ప్రీతి ప్రదములుగదా?" అని తలంచుచుండ సీతాదేవి స్వప్నమునందు "హా! నాథా! ఎచ్చట నున్నారు" అని కలవరించెను.

జానకీదేవి స్వప్నమందు నుడువు మాటలను విని శ్రీరాముఁడు "ఆహా! చిత్రపట సందర్శనమువలన, వియోగవిషయము ప్రేయసి హృదయమునందుఁ జొచ్చి స్వప్నమునం దాకారమును దాల్చి, తిరిగి యీమెను తీవ్ర దుఃఖమును గలిగించుచున్నది గదా?" అని తల యూఁచుచు, జానకీదేవి శరీరముపైని చేయివైచి నెమ్మదిగ నిమురుచు, ప్రేమాభరమున శరీరము పులకరింప నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అకృత్రిమ ప్రేమ యెట్టి పర మోత్కృష్ట పదార్థము? సుఖ దుఃఖముల యందేమి సంపద్విపత్తులయందేమి యౌవన వార్ధక్యముల యందే మి వికార శూన్యమై యొకటే రూపమున నుండును. నేనీవిధమగు ప్రణయసుఖమున కధికారినగుట సామాన్య విషయము కాదు, కాని, యిట్టి నిర్మలప్రేమ జగత్తు నం దత్యల్పము, కడుంగడు దుర్లభము. దుర్లభమే కానియెడల సంసారసుఖ మనంతము గదా!"

అని నుడువుచుండ, ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి ద్వారముకడ దుర్ముఖుఁడున్నాఁడని విన్నవించుకొనెను. దుర్ముఖుఁ డంతఃపురమునందుఁ దిరుగుచుండు నమ్మక మగు బంటు. నూతన రాజ్య శాసన విషయమున ప్రజల యభిప్రాయములను దెలిసికొని వచ్చి చెప్పుటకుఁగాను,

శ్రీరాముడు వానిని గూఢచారునిఁగ నియమించెను. ప్రతిదినమును దుర్ముఖుడు మాఱువేసమున నాయా స్థానములయందుఁ దిరిగి, యచ్చటచ్చట విను సంగతులను శ్రీరామచంద్రునకు నివేదింపుచుండెను. కావున దుర్ముఖుఁడు వచ్చినాఁడను వార్త వినినంతనే, రాముఁడు వానిని దనయొద్దకుఁ బంపవలయునని యాజ్ఞ నొసంగెను. వెంటనే దుర్ముఖుఁడు రాముని సన్నిధానమునకు వచ్చిసాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి కరములు మోడ్చి నిలుచుండెను. రాముఁడు, "దుర్ముఖా! విశేషములు గలవా? నూతనవార్త లేవయినఁ దీసికొని వచ్చితివా?" అని ప్రశ్నింప "మహారాజా! ప్రజలెల్ల నేకగ్రీవముగా రామరాజ్యమునం దానందముగఁగాలము గడపుచున్నామని చెప్పుకొనుచున్నారు." అని దుర్ముఖుఁడు బదులు చెప్పెను.

దుర్ముఖుని వాక్యములవిని శ్రీరాముఁడుకొంచెము తీవ్రముగ నిట్లనియెను. "దుర్ముఖా! నీవు ప్రతిదినమును నన్నుగుఱించిన ప్రశంసావార్తలనే తీసికొని వచ్చుచుండువు. కాని, దూషణమును గుఱించి చెప్పుటయే లేదు. ఎవరైనను నన్నుఁగూర్చి దోషములను వెల్లడించిన యెడల వానిని సవిస్తరముగఁ జెప్పుము. నేను వానికిఁ

ప్రతిక్రియనొనర్చి దోషవిముక్తుఁడ నగుదును. నా గుణకీర్తనను వినుచుండవలయు ననుతలంపున నిన్ను గూఢచారునిఁగ నియమింపలేదు.

దుర్ముఖుఁడు గత దినములయందు శ్రీరామునిగుణకీర్తనను మాత్రమే వినుచుండెను. అందువలన వినిన దానిని విన్నటుల రామచంద్రునకు విన్నవించుచుండెను. కాని, యీదినమున జానకీదేవిసంబంధమునం దపవాదమునువిని, యప్రియవాక్యములు పలుకఁజనదని యెంచి, యావిషయమును జెప్పకుండెను. కాని, శ్రీరాముఁడు దోషకథన విషయమును హెచ్చరించినంతనే దుర్ముఖుఁడు భయపడి హతబుద్ధియై. కొంతవడి మౌనమునుధరించి యుండి తదనంతరము కొంచెముధైర్య మవలంబించి వికాస విహీనమగు మోముతోడను వికృత స్వరముతోడను "లేదు. మహారాజా! లేదు. నేఁడెట్టిదూషణను వినలేదు." అనినుడివెను. కాని, రాముఁడు దుర్ముఖుని ముఖవైఖరిని జూచి మిక్కిలి సందేహముతోఁగూడుకొని యాకులచిత్తుఁడై యిట్లనియె. "దుర్ముఖా! నేఁడు నీవు నిశ్చయముగ దూషణమును వినియున్నావు. విన్నదానిని జెప్పక దాఁచెదవేల? ఆలసింపక, ఉన్నదున్నటులు చెప్పుము. చెప్పనియెడల నేనాగ్రహాగ్రస్తుఁడ నగుదును. ఈజన్మను నీముఖమునుజూడను."

అత్యంతాగ్రహమునఁ గూడుకొని శ్రీరామచంద్రునిఁ జూచి, దుర్ముఖుఁడు, "నేనెట్టి విషమసంధ్యందుఁదగుల్కొంటిని? రాజ్ఞీసంబంధమగు లోకాపవాదము నెట్లువిన్నవింతును? నేను హతభాగ్యుఁడను. కానియెడల నిట్టికార్యభారమునకేల యంగీకరింతును? ముందు వెనుకలారయక యిట్టికార్యమునకుఁబూనుకొని నప్పుడు ప్రభుసన్నిధానమందు యథార్థమునే చెప్పితీరవలయునుగదా?" అని తలంచి గజగజ వడకుచు, రామునివంకఁజూచి "మహారాజా! నేను విన్నసంగతులను వినఁదలఁచినయెడల తమరిచ్చుటనుండి యింకొక గృహమునకు దయచేయుఁడు. ప్రాణముపోయినను నేనా విషయమునిచ్చుట విన్నవింపను. అని నుడివినంతనే రామచంద్రుఁడు జానకీదేవి మేల్కొనువఱకైనను వేచియుండక మెల్లమెల్లఁగా చేతిమీఁదనున్న సీతాదేవితలను క్రిందఁబెట్టి త్వరితగమనమున దుర్ముఖునివెంట నిడుకొని మఱియొక గృహములోనికేఁగెను.

తదనంతరము శ్రీరాముఁడు మిక్కిలి యాతురతతోడ "దుర్ముఖా! ఇఁక నాలస్యముచేయవలదు. విన్నదానిని విన్నటులు చెప్పుము. నీయాకారమును జూచిన పలుశంకలు పుట్టుచున్నవి." అనినుడువ, దుర్ముఖుఁడు

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతము తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మెత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించక తీరదుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుండురుగాక! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. రామరాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును బాలించిన యేరాజుకూడ ఇట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలేదనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాలమొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను ననుమానములేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన యెడలఁ వారిని శాసించుట భారమగును. దండించుటకుఁ

ప్రయత్నించినప్పటికిని. నాకుసీతాదేవిని జేర్చుకొని మనల నిరుత్తరులుగఁ జేయుదురు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అని చెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింతకాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసితివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవు గైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోస్మి! హతోస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనాశూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱ కింతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్రమించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యరణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్ముఁ

"మహారాజా! నేను విన్న సర్వానర్థ దాయకమగు వృత్తాంతమును తమకు నివేదింపవలయునని తలంచి నప్పటినుండియు నాకుఁగంప మెత్తుచున్నది. రక్తము శుష్కించిపోవుచున్నది. ముందు వెనుకలారయక యిట్టి కార్యభారమునకుఁ బూనుకొనినప్పుడు, విన్నదానిని విన్నవించకతీరదుగదా? మహారాజా! నామీఁద నాగ్రహింపకుందురుగాక! మొత్తముమీఁద ప్రజలందఱేకగ్రీవముగ తమయశస్సునే గానముచేయుచున్నారు. మేము రాజ్యమునందుఁ బరమానందముగఁ గాలము గడపుచున్నామనియును, కోసలరాజ్యమును పాలించిన యేరాజుకూడ ఇట్టిమంచిపద్ధతుల నెలకొల్పి యుండలేదనియును, జెప్పుకొనుచున్నారు. కాని, కొందఱు మాత్రము రాజ్ఞీవిషయమునందిట్లు నింద్యముగ మాటలాడుచున్నారు. "మారాజు నిర్మలహృదయుఁడు. కావుననే రావణుని గృహమునందంతకాలమొంటరిగ నివసించియున్న సీతాదేవిమీఁద నణుమాత్రమైనను, ననుమానములేక, దూషితయని తలంపక, ఆమెను దీసికొనివచ్చి గృహమునందుంచుకొని యున్నాఁడు. ఇఁక మనస్త్రీల చరిత్రలయందు దోషములు కనఁబడిన మొదలఁ వారిని శాసించుట భారమగును. దండించుటకుఁ

ప్రయత్నించినప్పటికి, నాకుసీతాదేవిని జేర్చికొని మనల నిరుత్తరులుగఁ జేయుదురు. రాజు ధర్మాధర్మములకుఁ గర్త. కావున నాయన మార్గానుసారముగనే ప్రజలు గూడ వర్తింపవలయును." అని చెప్పి "మహారాజా! విన్నదానినంతయు విన్నవించుకొంటిని. నా యపరాధ ములను క్షమింపుఁడు. హా! విధాతా! నా కింతె కాలమునకు దుర్ముఖుఁడను నామమును సార్థకము జేసి తివా?" అని నుడువుచు రోదనముచేయుచు సెలవు గైకొని దుర్ముఖుఁడేగెను.

దోష కథావృత్తాంతమును విని శ్రీరామచంద్రుఁడు "హతోఽస్మి! హతోఽస్మి" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన కదళీవృక్షమువలె భూమిమీఁదఁ బడి చేతనా శూన్యుఁడై కొంతవడికిఁ దెప్పిరిల్లి కన్నీటిని గార్చుచు, పరితపించుచు "అయ్యో! యెట్టి సర్వానర్థదాయకమగు వృత్తాంతమును వింటిని. ఇంతకంటె నావక్షస్థలమందు పిడుగుపడిన శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిది గదా? అయ్యో! నేనెందుకొఱకు కింతదనుక జీవించియుంటిని? నేనుమిక్కిలి హతభాగ్యుఁడను. కానిచో నన్ను సంక్ర మించుచున్న రాజ్యాధిపత్యమును విడనాడి యేల యర ణ్యావాసమున కేఁగవలసి వచ్చెను? ఎందువలన దురాత్మ

డగు దశాననుఁడు పంచవటీతీరమునకువచ్చి, ప్రాణప్రియయగు జానకీదేవిని బలవంతముగ నెత్తుకొనిపోయి, చిరనిర్మలమగు రఘువంశమున కపవాద కళంకమును గలిగించెను ? అగ్నిపరిశుద్ధివలన నాయపవాద విమోచనమైనప్పటికిని, ఏల యది నూతనాకారమునుదాల్చి సర్వత్ర వ్యాపించుచున్నది ? వీనినిబట్టిచూడ రాముఁడు పరమ నిర్భాగ్యుఁడు. రామునిజీవితము దుఃఖభాజనముకొఱకు. అయ్యో ! ఇప్పుడేమి చేయుదును ? ఏమి చేయుటకుఁ దోఁచుటలేదుగదా? ఈలోకనిందను నివారించుట సాధ్యముకాదు. ఇప్పుడిది యాధారశూన్యమైనదని యెంచి యుపేక్షింతునా ? లేక, నిరపరాధయగు జానకీదేవిని బరిత్యజించి కులకళంకమునుదీర్తునా ? ఏమిచేయుదును ? ఏవిధముగను నిర్ణయింపఁజాలకున్నాను. నావలె నిట్టి విషమసంకటమునందుఁదగుల్కొనినవాఁడు, భూమండలమందింకొకఁడుండఁడనుట నిక్కువము." అని మనోవేదన నొందుచు 'కొంతవడి తలవంచుకొని క్రిందఁజూచుచు, మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి, 'ఈవిషయమునం దుచితానుచిత విచారణలతోఁ బనిలేదు. రాజ్యభారమును వహించుటవలన సర్వవిధములచేతను బ్రజలను రంజింపఁ జేయుటయే సా

ప్రథమకర్తవ్యము. నాకిదే ముఖ్యధర్మము. కావున జాన
కిని బరిత్యజించియే తీరవలయును. అయ్యో! దైవమా!
ఏమనమునం దిట్టి సంకల్పముం జేసెనా?" అని దుఃఖించుచు
మూర్ఛితుఁడై క్రిందఁబడెను.

తదనంతరము రామచంద్రుండు కొంతవడికిఁ దెలి
వొంది లేచి మితిలేని దుఃఖమువలన గన్నీరు గార్చుచు,
జాలిగొలుపు వాక్యముల నిట్లు తలపోయం దొడంగెను.
"తిరిగి నాకిప్పుడు తెలివి రానియెడల నాకు మహో
పకారమయ్యెడిదిగదా? అట్లయినచో నిరపరాధయగు
జానకీదేవిని బరిత్యజించి ఘోరతరపాప పంకమునం దుఁ
దగుల్కొనకుండఁ జేసెడివాఁడను. ఇంతకుముందేగదా ప్రజా
రంజనార్థము జానకీదేవిని బరిత్యజింపవలసివచ్చినను, పరి
త్యజింతునని యష్టావక్రమహామునితోడఁ బ్రతిజ్ఞ పలికి
యుంటిని. ఈవిధముగ సంభవించునని కాఁబోలు నానోటి
నుండి యట్టి విషమప్రతిజ్ఞవచ్చినది. అయ్యో! ప్రేయ
సీ! జానకీ! అయ్యో! ప్రియవాదినీ! అయ్యో! రామ
మయజీవితా! అయ్యో! అరణ్యావాస సహచారిణీ!
చివర కీవిధముగ సంభవించునని కలయందైనను, దలంచి
యెఱుంగవుగదా ? దురాచారుఁడ, హతభాగ్యుఁడ,
నరాధముఁడ నగు నాచేఁ బడినప్పటినుండియు క్షణ

కాలమైనను సౌఖ్యమెఱుంగవు గదా ? సీతా ! చందన తరువను భ్రమచేత నీవు విషవృక్షము నాశ్రయించితివి. నేను పరమపవిత్రమగు రాజవంశమునందు జన్మించితి ననుట నిక్కువము. కాని యాచరణయందుఁ జండాలుని కంటెను వేయిమడుంగు లధముఁడను. కానియెడల నిర పరాధవగు నిన్నేల పరిత్యజించుటకుఁ దలపెట్టుదును ? అయ్యో ! ఈముహూర్తమునందు నాకు మరణము సంభ వించినయెడల ధన్యుఁడనుగదా? నేనిఁక బ్రతికిఫలమేమి? నాజీవిత ప్రయోజనము సంపూర్ణమైనది. జగత్తు శూన్య మై జీర్ణారణ్యమువలెఁ దోఁచుచున్నది."

ఈవిధముగఁ దలపోయుచు, గజగజ వడఁకుచు, తత్తఱిల్లుచు, క్షణకాలము నిశ్శబ్దముగ నుండి పిమ్మట దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అయ్యో ! యేమైనది?" అని మఱివి కౌసల్యాదేవి మొదలగువారి నుద్దేశించి గద్గద వాక్యముల నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! తల్లీ కౌసల్యాదేవీ ! అయ్యో ! ప్రేమాస్పదుండవగు జనక మహారాజా ! అయ్యో ! వసుంధరాదేవీ ! అయ్యో ! కులగురువగు వసిష్ఠమహర్షీ ! అయ్యో ! భగవానుఁడా విశ్వామిత్రమహర్షీ ! అయ్యో ! ప్రియ స్నేహితుఁడ వగు విభీషణుఁడా! అయ్యో! పరమోపకారీ సుగ్రీవా !

అయ్యో! వత్సా! ఆంజనేయా! మీరెచ్చటనున్నారు? ఇక్కడఁ బరమదుర్మార్గుఁడగు రాముఁడు, మీకు సర్వనాశనమును గలిగింపఁ బ్రయత్నించు చున్నాఁడు. అయ్యో! నాకిట్టి మహానుభావుల నామముల నుచ్చరించుటకుఁగూడ నధికారముగలదా? నావంటి మహాపాతకి యెవరి నామము లుచ్చరించునో వారికిఁబాపస్పర్శ గలుగుననుట నిక్కువము. నిరపరాధ యని యెఱింగియు సరళహృదయయు, పరిశుద్ధచరిత్రయు, పరమపావనియు, పతిభక్తి పరాయణయునగు సాధ్విని ననాయాసముగఁ బరిత్యజించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్న నావంటి మహాపాతకి భూమండలమం దింకొకఁడు గలఁడా? అయ్యో! రామమయ జీవితా! సీతా! పాషాణహృదయుఁడును, పరమ కిరాతుఁడు నగు రామునివలన నీ కిట్టి దుర్గతి సంభవింప నున్నదని కలయందైనను దలంచి యెఱుంగవుగదా? నిశ్చయముగ రాముని హృదయము వజ్రతుల్యము. కానియెడల నేల యది బ్రద్దలు కాకుండును? విధాత నన్నీవిధ మగు కఠిన హృదయునిఁగఁ జేసి యున్నాఁడు. లేనియెడల నిట్టి నృశంసకార్యమున కెట్లు పూనుకొనఁగలను?”

అని నుసువుచుఁగన్నీటినిగార్చుచు, తిరిగి విశ్రామ భవనమున కేగి నిద్రించుచున్న జానకీదేవి సాన్నిధ్యమందు నిలిచి చేతులు జోడించుకొని, " ప్రేయసీ! హతభాగ్యుఁడగు రాముఁడు ఈజన్మకు నీయొద్దనుండి సెలవు గైకొనుచున్నాఁడు." అని నుడివి భూదేవిని సంబోధించి "దేవీ! విశ్వంభరా! దురాత్ముఁడగు రాముఁడు సీతనయను బరిత్యజించెను. కావున నీపుత్త్రికను నీవు సంరక్షించుకొనుము." అని చెప్పుచు దుస్సహ దుఃఖదవానలముచేత దహింపఁబడుచు, విశ్రామ భవనమును విడిచి కార్యాలోచన మందిరమున కేగెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

మూఁడవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడు కార్యాలోచన భవనమున కేఁగి సింహాసనాసీనుఁడై, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులఁ దోడ్కొని రావలయునని పరిచారకుల కాజ్ఞాపించెను. పరిచారకు లేఁగి రాముని యాజ్ఞను దెలుపఁగా భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు "సాయంకాలమునందార్యుఁడు, జనకతనయా సహవాస సుఖమున కాలయాపనము చేయుచుండెను. కాని యిట్టి యసమయమునందాకస్మికముగఁ గార్యాలోచన భవనమునకేఁగి మనలను బిలువనంపుటకుఁ గారణమేమైయుండును?" అని తలంచుచు, విషయమును నిర్ణయించుకొనఁజాలక పరిపరివిధములఁ దలపోయుచు, ఆకులచిత్తులై త్వరితగతిని గార్యాలోచన భవనమున కరుదెంచి, చేరలయందుఁ జెంపల నిడుకొని మాటిమాటికి దీర్ఘ నిశ్వాసమును విడుచుచు, సంతత ధారగాఁ గన్నీటినిగార్చుచున్న యగ్రజునిజూచి, దుఃఖ నిమగ్నులైరి. కాని, సాహసించి కారణ మడుగఁజాలకుండిరి. చివరకు నీ రేదియో యొక విపత్తు సంభవించి

నదని నిశ్చయించుకొని, కన్నీరుగార్చుచు రామునివంకఁ జూచుచుండిరి.

రామచంద్రుఁడు పొంగిపొరలుచున్న శోకప్రవాహవేగమును గొంచెము మాఁపుకొని, కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, వాత్సల్య పూరిత స్వరముతోడ సోదరుల మువ్వురను గూర్చుండ నాజ్ఞాపించెను. వారు కూర్చుండి ప్రకాశ విహీనమగు శ్రీరామచంద్రుని ముఖమును నిరీక్షింపుచుండిరి. రాముని నయనయుగళమునుండి కన్నీటిధారలు ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేనిమనోవేదన నొందుచుఁగన్నీటిఁగార్చుచుండిరి. ఇట్లు కొన్ని నిముసములు గడచిన పిమ్మట, లక్ష్మణుఁడిఁక వేచియుండఁజాలక కొంచెము ధైర్య మవలంబించి, వినయ విధేయతలతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! తమ యవస్థను జూచి మేము మృతప్రాయుల మగుచున్నాము. భవదీయ భావ సందర్శనమువలన, ప్రతివిధాన మొనర్చుటకు వీలుకాని యాపద యేదియో సంభవించినటులు స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. స్వల్ప కారణమువలన మహాసముద్రమెప్పుడును గల్లోలమునొందదు. వాయువేగముచేత హిమాలయ పర్వతరాజము చలింపదు.

కావున తాము పరితపించుటకుఁగల కారణమును జెప్పి మా ప్రాణముల నిలుపుఁడు. తమ ముఖారవిందము సాయంకాలమందలి కమలము కంటెను మ్లానమై, ప్రభాతమందలి చంద్రునికంటె కాంతివిహీనమై కన్పట్టు చున్నది. ఆర్యా! త్వరగా సెలవిండు. ఆలసింప వలదు. మాహృదయములు బ్రద్దలగుచున్నవి." అని ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను.

అత్యాతురతతోడఁ గారణమడుగు లక్ష్మణుని వాక్యముల విని, శ్రీరామచంద్రుఁడతి దీర్ఘనిశ్వాస మునువిడిచి, మితిలేని శోకభరమునను, గద్గద స్వరము తోడను, సోదరులవంకఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! భరతా! వత్సా! లక్ష్మణా! వత్సా! శత్రుఘ్నా! మీరే నా జీవనము. మీరే నా సమస్తధనము. నే నీ మన్మహారాజ్యభారవహనక్లేశమును మీతోడనే భరించు చున్నాను. హితసాధనవలనను, అహితనిరాకరణవల నను, మీరే నాకు ముఖ్యసహాయులు. నే నిప్పుడు ఘోరవిపత్తునందుఁ దగుల్కొని దానినుండి యుద్ధరింపఁ బడుటకు మిమ్మీ యసమయమునందుఁ బిలువనంపి యున్నాను. ఈవిపత్తునుండి తప్పించుకొనుట కొక మార్గముమాత్రమే కలదు. అనేక విధముల యోచించి

చూచితిని. కాని చివర కా యుపాయము నవలంబించుటయే, సర్వవిధముల శ్రేయోదాయకమని తోచుచున్నది. కావున మీ రా విషయమును సావధానచిత్తులరై వినుఁడు. తర్వాత సముచిత కార్యాచరణము వలన, నీవిపత్తునుండి విముక్తుండ నగుదును." అని చెప్పుచు, ప్రబలవేగమునవచ్చు నశ్రుధారల విసర్జింపుచుండెను.

తద్దర్శనమువలన భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు మితిలేని దుఃఖమును బొందుచు, "ఆర్యుని లక్షణములు చూడ ఘోరవిపత్తేదియో సంభవించిన దనుట నిక్కవము. ఇప్పుడీయన మనకెట్టి ఘోరవార్తను వినిపించునోగదా ?" అని తలంచుచు విషయమును వినుటకాతురులై రెప్పవాల్పక తదేకనిష్ఠగా రాముని మోము వంక నిరీక్షించుచుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడొక నిమేషకాలము మౌనమును ధరించియుండి పిమ్మట నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "సోదరులారా ! మనవంశమునందు జన్మించిన నరపతు లెదురులేని ప్రతాపమునఁ బ్రజాపాలనం బొనర్చి యనేకవిధా లౌకిక కార్యములొనర్చి యీ చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును త్రిలోక విఖ్యాతముగఁ జేసియున్నారు. కాని నేను

హతభాగ్యుఁడను. నేనుజనించి చిరపవిత్రమగు నిక్ష్వాకు వంశమును అసాధారణ కళంకపంకమునందు ముంచి యున్నాను. వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందు నీకుఁ దెలియనిది లేశమైనను లేదుగదా! సోదరులారా! మేము మువ్వురము పంచవటీ తీరమునందు నివసించుచున్నపుడు, దురాత్ముఁడగు దశాననుఁడు వచ్చి మేము సమీపమున లేనప్పుడు, బలాత్కారముగ జానకిని ఎత్తుకొని పాఱిపోయెను. అందువలన సీత యాదురాత్ముని యాలయమునందొంటరిగఁ జాలకాలము నివసింపవలసి వచ్చెను. మేము సుగ్రీవుని సాహాయ్యమువలన నా దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగి సీతాదేవి నుద్ధరించితిమి. పిమ్మట పరగృహమున దేకాకిగా నున్న జానకిని గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిని. ఇందువలన ప్రజలసంతృప్తినొంది యపవాదములఁ జాటుచున్నారు. ఈ యపవాద విముక్తికిగాను సీతను విడనాడుదు నని ప్రతిజ్ఞఁ బూని యున్నాను. సర్వవిధ ప్రయత్నముల చేతఁ బ్రజారంజనం బొనర్చుటయే రాజులకు పరమ ధర్మము. అట్లొనర్పఁజాలని వాని జీవితము నిష్ఫలము గదా.? నిష్కల్మష చిత్తమున మీ యామోదమును దెలిపినయెడల నేనీ విపత్తునుండి యుద్ధరింపఁబడుదును.”

శ్రీరామచంద్రుని వాక్యములవిని, భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు విషణ్ణహృదయులై, భయవిస్మయములు గ్రమ్మ నేమిచేయుటకుఁ దోఁపక, మౌనమును ధరించి క్రిందఁ జూచుచుండిరి. కొంతవడికి లక్ష్మణుఁడు తల యెత్తి శ్రీరామునివంకఁ జూచి కడు దీనస్వరముతోడ నిట్లనియె. "ఆర్యా! మీ రెప్పుడేయాజ్ఞ నొసంగిన దానికి మేము ప్రత్యుత్తరముగాని యాటంకమునుగాని గలిగించి యెఱుంగము. ఇప్పుడుగూడ మేము తమ యాజ్ఞను నిరాకరింపఁ దలంపలేదు. కాని తమప్రతిజ్ఞను వినినంతనే మాప్రాణములు పరలోక గమనోన్ముఖము లగుచున్నవి. తమ సన్నిధానమునకు వచ్చిన పిమ్మటను గూడ నిట్టి దుర్వార్తను విందుమను శంకయైనను మా మనములయం దుదయింపలేదు. కాని యీ విషయమున నేను కొంచెము చెప్పఁ దలఁచితిని. తమ రాజ్ఞ యొసంగినయెడల విన్నవించుకొందును."

లక్ష్మణుని వినయపూర్వకమగు దీనాలాపముల విని "వత్సా! చెప్పఁ దలఁచిన దానిని స్వేచ్ఛగాఁ జెప్పుము." అని రామచంద్రుఁడు నుడివినంతనే లక్ష్మణుఁ డిట్లు చెప్పఁ దొడంగెను. "ఆర్యా! జానకీదేవి రావణాసురుని గృహమునం దేకాకిగా నున్నదనుమాట వాస్త

వము. రావణుఁడు మహాదుర్మార్గుఁ డని చెప్పుటకుఁ గూడ సందియము లేదు. కాని తాము దురాత్మునకుఁ దగు శిక్ష నొసంగితిరి. పిమ్మట పూజ్యురాలగు సీతాదేవిని తమ సాన్నిధ్యమునకుఁ దీసికొని వచ్చినప్పుడు లోకాపవాదభయమువలనఁ దాము దేవిని స్వీకరించుట కంగీకరింపరైతిరి. తదనంతర మగ్నిపరీక్షవలన జానకీదేవి పవిత్రచరిత్రయని వెల్లడియైన పిమ్మటనే యామెను మీరు గ్రహించి యయోధ్యకుఁ దీసికొని వచ్చితిరి. ఆపరీక్ష సర్వజన సమక్షమందు జరిగెనే కాని రహస్యముగ జరుగలేదు. మన మిర్వురమును, సైన్యాధిపతులును, సమస్తదేవతలును, దేవర్షులు మహర్షులును, పరీక్షాకాలమం దుండిరి. వారంద ఱేకగ్రీవముగ 'సీతాదేవి పరమపావని' యని నుడివిన పిమ్మటనే తాము జానకీదేవిని గ్రహించియున్నారు. కావున జానకీదేవి పైని పరగృహమందు నివసించెనను నిందను మోపుటకు వీలులేదు. కాని యిప్పుడు తా మెందువలన నీవిధమగు విషమప్రతిజ్ఞ నొనర్చియున్నారో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. నిరాధార మగు లోకనిందలకు తమవంటి వారలు చలించుట న్యాయము గాదు. న్యాయాన్యాయ విచక్షణజ్ఞానము సామాన్య జనులకు శూన్యము.

వారికిం గల బుద్ధియు వివేకజ్ఞానము నత్యల్పము. వారి హృదయములయం దేదియుదయించునో, దానిని వారు పలుకుచుందురు. సంభవమా లేక యసంభవమా యను విచారణలేకయే విన్నదానిని విశ్వసింతురు. వారి మాటలమీఁద నాధారపడినయెడల సంసారయాత్ర జరుగుటయే దుర్లభమగును. పూజ్యురాలగు జానకీదేవి పరిశుద్ధచరిత్ర యను విషయమునందుఁ దమకు లేశమైనను సందియము లేదని నే నెఱుంగుదును. అగ్ని పరీక్షయం దుత్తీర్ణయైన సీతాదేవిని పరిశుద్ధచరిత యని తలంచుట కెవ్వరి హృదయములయందును శంక గలుగుటకు వీలులేదు. కాఁబట్టి యిట్టి స్థితియందు జానకీదేవిని బరిత్యజించినచో, లోకులు మనల నయోగ్యులుగఁ దలంతురు. మఱియును మనము ఘోరతర పాపపంకమునందుఁ దగుల్కొందుము. కావున తాము బాగుగ విచారించి కార్యాచరణకుఁ గడంగ వలయునని ప్రార్థించుచున్నాను. మేము మీయాజ్ఞానువర్తులము. కావునఁ దమయాజ్ఞను నిస్సందేహముగ శిరస్సున ధరింతుము."

లక్ష్మణుఁడు చెప్పు మాటలను విని రాముఁడు కొంతకాలము మౌనావలంబియై యుండి తర్వాత నిట్లు

చెప్పఁ దొడంగెను. "వత్సా! సీత పరమపవిత్రురా లను విషయమునందు నాకణుమాత్రమైనను సందేహము లేదు. సామాన్యజను లేవిషయమును గూర్చియు బాగుగ విచారింపరు. వారు దేనిని విందురో, లేక వారి హృదయములయం దేది యుదయించునో, దానిని విశ్వసించి యాందోళన చేయుచుందురు. కాని యీ విషయమునందు ప్రజలదోష మణుమాత్రమైనను లేదు. ముందువెనుక లారయక ప్రవర్తించుటవలననే మనకిట్టి ఘోరవిపత్తు సంభవించినది. అయోధ్యాపురమునకు వచ్చిన పిమ్మట ప్రజల సమక్షమందు సీతను పరీక్షించిన యెడల, వారినాశ్రయించిన సకల సంశయములు దూరమయ్యెడివి. సీత యగ్నిపరీక్షయందు జయమొంది తన పరిశుద్ధచరిత్రను బ్రకటించెననుట సత్యము. కాని యీ విషయమైన యాథార్థ్యమందుఁ బ్రజల కంతఁగా విశ్వాసము లేదు. కొంతమంది కీపరీక్షసంగతి తెలియునే తెలియదు. కావున సీత చరిత్ర విషయమునందు వారికి సందేహ నివృత్తికాలేదు. ముఖ్యముగ రావణుని దుర్మార్గ చరిత్రను, బహుకాల మొంటరిగ వాని గృహమందు సీత నివసించుటను గూర్చి యోచించిన యెడల, సీత చరిత్ర విషయమునందు సందేహము గలు

గుటయుఁ దాక్షిణ్య మేమియు లేదు. ఇందువలనఁ బ్రజల మీఁద నేనణుమాత్ర మైనను నింద మోపఁజాల కున్నాను. నాదురదృష్టమువలన మన కీర్తి విపరీతోపద్రవము సంభవించినది. నేను రాజ్యభారమును వహింపనియెడల ప్రజారంజనంబొనర్తు నను ప్రతిజ్ఞకు బద్ధుఁడను గాకుందును. అందువలన నిరాధారమగు లోకాపవాదమును గణన సేయక నిస్సందేహముగ సంసారయాత్ర గడపుచుండెడివాఁడను. కాని రాజ్యపద మధిష్ఠించి ప్రజారంజనం బొనర్పఁ జాలని బ్రతుకు నిష్ఫలముగదా? ప్రజలు సీతను "అసతి" యని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. వారి మనములనుండి యా సిద్ధాంతమును దొలఁగించుట యసంభవము. కావున సీతను గృహమునం దుంచుకొనినయెడల "అసతీసంసర్గి" యని ప్రజలు నన్ను సహ్యించుకొందురు. యావజ్జీవ మిట్టి నిందాస్పదమగు బ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె మరణించుటయే మేలు. ప్రజలను రంజింపఁజేయుటకుఁగాను ప్రాణత్యాగ మొనర్చుకొనుటకుఁగూడ సంసిద్ధుఁడను. నా ప్రాణములకంటెను గూడ మీరు నాకధికులు. అట్టి మిమ్ము ప్రజారంజనార్థము విడువ వలసి వచ్చినను విడుచుటకు వెను[illegible] దుఃఖింపను. కావున సీతను విడనాడుట

యంత కఠినకార్యము గాదు. మీరెంత చెప్పినను లేక యది యెంత యన్యాయమైనను, సీతను బరిత్యజించి కులకళంకమును దీర్ప నిశ్చయించుకొని యున్నాను. కావున మీకు నామీఁద దయాస్నేహము లున్న యెడల నీ విషయమునం దాటంకమును గలిగింపవలదు. సీతను బరిత్యజించుటయో, లేక నేను ప్రాణత్యాగ మొనర్చు కొనుటయో, జరిగి తీరవలయు నని నమ్ముఁడు."

శ్రీరామచంద్రుఁ డిట్లు చెప్పుచు క్షణకాల మశ్రుపూర్ణ నయనములతోఁ దల వంచుకొని యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునివంకఁ జూచి యిట్లనియె. "వత్సా! నీవు పరితాపమును వీడుము. నాయాజ్ఞను బరిపాలింపుము. ఇంతకు ముందే సీత తపోవన సందర్శనార్థమేఁగెద ననుకోరికను వెల్లడించి యుండెను గదా! కాఁబట్టి యామిషమీఁద నే యామెను దీసికొని వెళ్లి వాల్మీకిమహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడిచిరమ్ము. అట్లొనర్చిన యెడల నాకుఁబరమ సంతోష మొనర్చిన వాఁడవగుదువు. కాని యీవిషయమునం దాటంకమును గలిగించినచో నేనమిత కష్టమును జెందుదును. వత్సా! నీ వెప్పుడును నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యెఱుంగవు. కావున రేపు ఉదయముననే నాయాదేశానుసారముగాఁ

ప్రవర్తింపుము. ఏ విధముచేతను అన్యథా వర్తింప వలదు. గంగానదిని దాటుటకును నేను బరిత్యజించిన వార్తను సీతకుఁ దెలియసేయఁ జనదు. వత్సా! సీ హృదయము కరుణారస పరిపూర్ణము. అందువలన నీకింతగాఁ జెప్పవలసి వచ్చినది."

ఇట్లు చెప్పి రాముఁడు తలవంచుకొని కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులు శ్రీరాముని దృఢప్రతిజ్ఞకు మాఱు పలుకక మౌనావలంబులై సంతతధారగా నయనాశ్రువుల విసర్జించుచుండిరి. కొంతవడికి తిరిగి శ్రీరాముఁడు, లక్ష్మణునితోడ తనయాజ్ఞను బాలింపుమని చెప్పి, సోదరులకు సెలవొసంగి తాను విశ్రామభవనమున కేఁగెను. అత్యంత దుఃఖముతోడ వీరు నల్వురు సోదరులా రాత్రి నెట్టట్లో గడపిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

మఱునాఁ డుదయమునకే లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రుని పిలువనంపి "పూజ్యురాలగు జానకీదేవి తపోవన సందర్శనార్థ మేగును. కావున త్వరగా రథమును సిద్ధము చేసి తీసికొనిరమ్ము" అని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుని యాదేశానుసారము, సుమంత్రుఁడు రథము నాయత్తపఱచుట కేగెను. పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవి నివాస భవనమున కేగి, తపోవనమున కేఁగుటకు సంసిద్ధురాలై రథముకొఱకు నిరీక్షించుచున్న సీతాదేవిని సమీపించి సాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చె. జానకీదేవి యత్యంత ప్రీతిని వాత్సల్యముతోడ "చిరంజీవి వగుము నాయనా. చిరసుఖి వగుము నాయనా." అని యాశీర్వదించెను. లక్ష్మణుఁడు "దేవీ! రథము సిద్ధముగనున్నది. కావున మనము బయలుదేఱుటకుఁ గాలవిలంబన మధికముగ లేదు." అని యనఁగ సీతాదేవి పరమానందభరితయై వికసితవదనముతోడ నిట్లు పలుకఁ దొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నేను తపోవనమున కేఁగుచున్న సంతోషమువలన

గతరాత్రియంతయు నిద్రయే యెఱుఁగను. ప్రయాణ సన్నాహ మొనర్చుకొని రథముకొఱ కెదురు చూచుచున్నాను. ఇట్టి సమయమం దార్యపుత్రుఁడు నేను తపోవనముల కేఁగుటను నిషేధించునని తలంచితిని. కాని, ప్రసన్నహృదయమున సమ్మతించుటవలన, నే నపరిమితానందమును బొందుచున్నాను. పూర్వజన్మమం దొనర్చిన తపఃఫలమువలన నాకిట్టి సదయహృదయుఁడు భర్తగా లభించెను. ఆర్యపుత్రునివంటి దయామయుఁడగు భర్త యేకాలమం దేస్త్రీకి లభించెను? ఆయన వాత్సల్య మమతలు దలంపునకు వచ్చినప్పుడు నా సౌభాగ్యమునకు నేను గర్వించుచుండును. తిరిగి నాకు నారీజన్మమే లభించినయెడల, ఆర్యపుత్రుఁడే భర్తయగుఁగాక యని మనోవాక్కాయకర్మముల నను దినమును దేవతలను ప్రార్థించుచుందును." అని నుడువుచు ప్రేమావికసిత నయనములతోడ, "వత్సా! వనవాసకాలమందు మునిపత్నులతోడ నాకు మిక్కిలి స్నేహము లభించెను. అందువలన వారికిఁ గానుకగ నర్పించుటకు, ఈచిత్రవిచిత్ర వసనములను, అమూల్యాభరణములను, దీసికొని వచ్చుచున్నాను." అని నుడువుచు, వానిని వరుసఁగా లక్ష్మణునకుఁ జూపించుచుండెను.

అట్టి సమయమందు ద్వారపాలకుఁడు వచ్చి, రథముతోడ సుమంత్రుఁడు ద్వారముకడ వేచి యున్నాఁడని విన్నవించుకొన, తపోవనదర్శనవాంఛ మిక్కుటముగుటవలన, రథము వచ్చినదనువార్త వినినంతనే సీతాదేవి, నిమేషకాలమైన నాలసింపక, యుచితోచితముగ నన్ని వస్తువులఁ గైకొని లక్ష్మణునితోడ రథారోహణంబొనర్చెను. అతి స్వల్పకాలములోనే రథము, అయోధ్యానగరమునువిడిచి, జనపదములఁ బ్రవేశించెను. చిత్తాహ్లాదకరములును, నయనోల్లాసప్రదములగు ప్రదేశములఁ దిలకించుచు, జానకీదేవి యత్యంత సంతోషాంతరంగచిత్తయై "వత్సా! ఆర్యపుత్రుని యనుగ్రహము వలననేగదా, నీ మనోహర ప్రదేశములను జూచుచున్నాను. ఆయన సంతోషముతోడ నాప్రయాణమున కంగీకరింపనియెడల, నేనీయానందమును బొందజాలను గదా? నేనెట్టి సంతోషముతోడ నాయనను బ్రార్థించితినో, యాయన యదేవిధముగఁ దన యామోదమును దెలిపియున్నాఁడు" అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడు సరళహృదయయగు జానకీదేవి యానందమునుగాంచి, చివరకు రామచంద్రుఁ డెట్టి ప్రేమను జూపించినాఁడని తలంచుచు, అతికష్టముమీఁదఁ బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁపుకొని, సంతోషమును బ్రకటించుచుండెను.

రథము కొంతదూర మేఁగునప్పటికి, ఆకస్మికముగ జానకీదేవి మ్లానవదనయై, లక్ష్మణునితోడ నిట్లు నుడువందొడంగె. "వత్సా! ఇంతదనుకను నేను మానసోల్లాసముతోఁ గూడుకొని యుంటిని. కాని, యిప్పుడాకస్మికముగ నాచిత్తము తత్తఱం బొందుచున్నది. నాదక్షిణనయన మదరుచున్నది. శరీరము వడంకుచున్నది. అత్యంత వ్యాకులతచేత నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. పృథ్వి శూన్యముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆకస్మికముగ నాకిట్టి చిత్తచాంచల్యము, మనఃపరితాపము గలుగుటకుఁ గారణ మేమైయుండును? లేశమైనను గ్రహింపఁజాలకున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁ డెట్లున్నాఁడో గదా! ఆయన కేదియో యశుభము సంభవించి యుండవలయును. లేనియెడల, నాప్రాణాధికులగు భరతశత్రుఘ్నుల కేదియో కీడు గలిగి యుండవలయును. కానియెడల ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి యేదియో యొక యశుభవార్త వచ్చియుండవలయును. అచ్చట గురుజను లెట్లున్నారోగదా! ఏదైనకాని, యేదియో యొక విపత్తు సంభవించినదనుట నిక్కువము. కానిచో నిట్టి యానందదాయక సమయమం దీవిధమగు చిత్తచాంచల్యమును, మనోవేదనముఁ గలుగుటకుఁ గా

రణమేమయి యుండును? వత్సా! ఏందువలన నాకీవిధ
మగు పరితాపము గలుగుచున్నదో చెప్పుము. నా ప్రాణ
మెట్లోయున్నది. నాకిప్పుడు తపోవనమును సందర్శింప
వలయునను కోరికయే లేదు. ఇచ్చటనుండియే తిరిగి
యయోధ్యాపురమున కేగవలయునని తోంచుచున్నది.
వత్సా! అనుగుట మఱచితిని. ఆర్యపుత్రుండు వచ్చెదనని
నుడివి మనతో నేల రాలేదు? రక్షకొనుక్కొనప్పుడు
సంతోషమువలన నిన్నామాట యడుగ మఱచితిని.
ఆయన రాకుండుటవలన నాకు పలుశంకలు గలుగుచు
న్నవి. వత్సా! ఏమిచేయుదును? చిత్తచాంచల్యము
క్రమక్రమముగ వృద్ధియగుచున్నది. రావణుండు న
న్నెత్తికొనిపోవుటకు ముందిదేవిధమగు చిత్తచాంచ
ల్యము సంభవించి యుండెను. వత్సా! తిరిగి యట్టి
యుత్పాత మేదియు సంభవింప లేదుగదా! ఎట్టి యిక్క
ట్టులు సంభవించునో తెలియదు గదా? వత్సా! తపో
వన సందర్శనమునకు రానియెడల బాగుగనుండెడిది. ఆర్య
పుత్రుని సాన్నిధ్యమందుండినచో నాకిట్టి మనోవేదన
సంభవించి యుండదు. ఒక్కొకమా ఆర్యపుత్రుని
నింకఁ జూడనని గూడఁ దోంచుచున్నది."

జానకీదేవి చిత్తచాంచల్యమును జూచి, లక్ష్మ
ణుండు విషణ్ణచిత్తుండై శోకాకులుండయ్యెను. ఎంతో

కష్టమునీందు వనభావమును దెలియనీయక తీవ్రవేగ మునం బొంగిపొరలు దుఃఖము నాఁగికొని శుష్కించిన మోముతోడను వికృత స్వరముతోడను నిట్లు చెప్పం దొడంగెను. "దేవీ! తాము భయముం జెందకుండు. రఘుకుల దేవతలు సర్వదా మీకు మంగళ మొసంగూ ర్చుచుందురు. అందఱను విడనాడి వచ్చుటవలనను, సమీపమం దెవరు లేకుండుటవలనను, మీకు చిత్త చాంచల్యము సంభవించినదని తోంచుచున్నది. కావున మీరు భయపడకుండు. నిమేషకాలములో మీకు భయ నివృత్తి యగును. అప్పుడప్పు డందఱకును చిత్తచాంచ ల్యము సంభవించుచుండుట సహజము. మనస్సు స్వభావసిద్ధముగం జంచలము. అందువలన నన్ని వేళల యం దేకవిధముగ నుండదు. కావునం దాము దిగు లొందకుండు."

సీతాదేవి లక్ష్మణుని వాడిపోయిన మోమును, స్వర వైపరీత్యమును గమనించి, "వత్సా! నిన్నుఁజూడ నాకు మిక్కిలి సందేహము గలుగుచున్నది. నేనింతవఱ కెప్పుడును నీ ముఖ మీవిధముగ వాడి యుండుటను జూచి యెఱుంగను. కాఁబట్టి యేదయిన నాపద సంభ వించినయెడల వెంటనే దానిని జెప్పుము. వత్సా! ఆర్య

పుత్రుఁడు క్షేమముగ నున్నాఁడుగదా? నిన్న సాయంకాలమునుండియు నేనాయనను సందర్శింపలేను. ఇప్పుడాయన దర్శనంబైనయెడల నావిచారమంతయు నొక్కనిమేషములో మాయమగు ననుకొనుచున్నాను" అని నుడువుచుండ లక్ష్మణుఁడిట్లనియె. "దేవి! తాము వ్యాకులతనొందకుఁడు. మీచిత్తచాంచల్యమును జూచి నేను గూడ చిత్తవికారమును బొందుచున్నాను. అందుచేతనే నేను మీకిట్లగుపడుచున్నాను. కావునఁ దాము విరుద్ధముగ భావింపఁ జనదు. భావించినకొలఁదిని హృదయాందోళనము మిక్కుటమగును. దానివలనఁ బరితాపము వృద్ధియగును."

కొలఁదికాలములో రథము గోమతీతీరమును జేరెను. ఆసమయమందు సకల భువనప్రకాశుఁడగు సూర్యుఁ డస్తాచలారోహణం బొనర్చుచుండెను. సాయంసమయమందు గోమతీతీరము పరమ రమణీయమై విరాజిల్లుచుండును. అట్టిసమయమునందచ్చట నెట్టి యస్వస్థచిత్తులైనను శాంతి హృదయు లగుదు రనుట నిస్సంశయము. వీరచ్చటికేఁగినంతనే యదృష్టవశమున జానకీదేవికిఁ జిత్తచాంచల్యముదూరమాయెను. లక్ష్మణుఁడు పరమప్రీతినొందెను. ఆరాత్రి వారచ్చటనే విశ్రమించిరి.

జానకీదేవి పథశ్రమచేతను, చిత్తవికారమువలనను, బడలియున్నందున వెంటనే నిద్రించెను. ఆమె మేల్కొనియున్నంతదనుక లక్ష్మణుఁడు మనోహరమగు కథలను వినిపించుచు, ఆమెచిత్త మన్యదిక్కున కేఁగకుండునటులొనర్చెను. పగలు కనఁబడిన లక్షణము లేవియు లేక జానకీదేవి యారాత్రి హాయిగా నిద్రించెను.

ప్రభాతమైనంతనే గోమతీతీరమునుండి బయలుదేఱిరి. పథమున కిరుప్రక్కలఁ గనఁబడు పరమరమణీయప్రదేశములఁ జూచుచు జానకీదేవి యపరిమితానందమును బొందుచుండెను. గత దినమందలి మనోవ్యాకులత్వము లేశమైనను లేకుండెను.

ఇట్లు పోను పోను వారి రథము భాగీరథీతీరమును జేరెను. గంగానదిని దర్శించినంతనే లక్ష్మణుఁ డీనదిని దాఁటి జానకీదేవిని బరిత్యజించి రావలయునుగదా యని తలఁచి, పొంగి పొరలు శోక సాగరమందు మునింగి పోవుచుండెను. ఇట్లు దుఃఖించుచున్న లక్ష్మణునిఁ జూచి సీతాదేవి మిక్కిలి శోకాకులయై "వత్సా ! ఎందువలన నీ వీ విధముగ దుఃఖించుచున్నావు." అని ప్రశ్నింపఁగా లక్ష్మణుఁ డెంతో ప్రయత్నముమీఁదఁ బొరలి పొరలి వచ్చు తీవ్రదుఃఖము నాఁపుకొని కన్నీటిని దుడుచు

కొనుచు నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "దేవి! వ్యాకులత నొందకుండుము. నే ననేకదినములకు భాగీరథీనదిని సందర్శించితిని. నాహృదయమం దనిర్వాచ్యమగు భావోదయం బగుటవలన, నాకాకస్మికముగఁ గన్నీటిధారలు ప్రవహింప సాగినవి. మన పూర్వపురుషులు కపిల మహాముని శాపమువలన భస్మమైపోయిరి. అందుచేత భగీరథుండు మిక్కిలి శ్రమపడి, గంగను భూతలమునకుఁ దీసికొనివచ్చి, వారికి సద్గతులను గల్పించి యున్నాడు. ఆవిషయము జాహ్నవీదేవిని జూడఁగనే జ్ఞప్తికివచ్చుట వలన, నాకీ విధమగు చిత్తవైకల్యము సంభవించినది." అని నుడువు పలుకులను సరళహృదయయగు సీతాదేవి విశ్వసించి సంతృప్తినొంది గంగనుదాఁటుటకు తొందర పెట్టసాగెను. కాని గంగానదిని దాఁటినంతనే యావజ్జీవితము నన్నుమహాశోకసాగరమందుఁ గడప వలయు నను విషయ మామె కెట్లు దెలియును?

గంగానదిని దాటుటకు పడవ దొరకెను. సుమంతుని రథముతోడ నచ్చటనే యుంచి, లక్ష్మణుండును సీతాదేవియుఁ బడవనెక్కి నదినిదాఁటిరి. దాఁటఁగానే జానకీదేవి పరమోత్సాహముతోడఁ దపోవనసందర్శనార్థము ముందడుగిడ సాగెను. లక్ష్మణుండు జానకీదేవిని

జూచి "దేవీ! నేనిచ్చట మీకొక సంగతిని నివేదింప వలసియున్నది." అని నుడువుచు తలవంచుకొని కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. లక్ష్మణుని స్థితిచూచి, సీతాదేవి యులికిపడి భయకంపితయై యిట్లు ప్రశ్నింపఁ దొడంగెను. "వత్సా! నాకొక సంగతిని చెప్పెదమనసి యింత సంకోచించుచున్నావేల? చెప్పదలఁచిన దానిని త్వరగాఁ జెప్పుము. నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. వెంటనే చెప్పుము. బయలుదేరునప్పు డార్యపుత్రున కేవిధమగు విపత్తు సంభవించెనని నీవు వినలేదు గదా? లేక మఱెట్టికష్టము సంభవించెనో శీఘ్రముగఁ జెప్పుము." అని ప్రశ్నింప లక్ష్మణుఁ డిట్లనియె "దేవీ! యేమి చెప్పుదును? నానోట మాటలు రాకున్నవి. ఆర్యపుత్రుని యాజ్ఞావహుఁడ నగు నేనిట్టి ఘటన ఘటింతునని కలయందైనను దలంచి యెఱుంగను. సంభవించినవిపత్తు తలంపునకు వచ్చినంతనే నాహృదయము విదీర్ణ మగుచున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు మృత్యువు సంభవించినయెడల, నేను ధన్యుఁడ నయ్యెడివాఁడను. ఆర్యపుత్రుని యధర్మాదేశమును బాలింప వలసిన కారణముండెడిదికాదు. హా! విధాతా! నా నొసటియం దిట్లు లిఖించితివా?" అనినుడువుచు మొదలు నఱికిన వృక్షమువలె క్రిందఁబడి రోదనము చేయసాగెను.

లక్ష్మణునిఁ జూచి జానకీదేవి హతబుద్ధియై నిమేషకాలము రెప్ప వాల్పక చూచుచు నిలుచుండి, తదనంతర మాయన కరములు పట్టుకొని లేవఁదీసి కూర్చుండఁ బెట్టి, చేలాంచలముతోఁ గన్నీళ్ళుదుడిచి, కాతర వచనముల నిట్లు పలుకం దొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! ఏల నీ వీవిధముగ విలపించుచున్నావు? మృత్యువును గోరుచున్నా వేల? నివు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడవుగఁ గన్పట్టుచున్నావు. స్వల్ప కారణమువలన నీ వెప్పు డిట్టి పరితాపమును బొందువాఁడవు గావు. వత్సా! ఆర్యపుత్రున కేవిధమగు నశుభము చేకూఱ లేదుగదా? నీ వార్యపుత్రునియందే ప్రాణములు గలవాఁడవు. నీమనోవైపరీత్యమును జూడ నాయన కేదియో విపత్తు సంభవించిన దని తోఁచుచున్నది. ఇందుచేతనే కాఁబోలు గతదినము, నా కావిధమగు మనోవైకల్యము సంభవించినది. వత్సా! సంభవించినదానిని వెంటనే చెప్పి నాప్రాణముల రక్షింపుము. ఇఁక నీ మనోవ్యథను సహింపఁజాలను-త్వరగాఁ జెప్పుము. ఆలసింపకుము. కాని వత్సా! నాకేవిపత్తు సంభవించినదని తోఁచుచున్నది. లేనియెడల యీయసమయమునం దేల నివు దుఃఖించెదవు."

జానకీదేవి వ్యాకులత్వమును, దుఃఖమునుజూచిన కొలందిని, లక్ష్మణుని శోకానలము వేయినుపంగులు వృద్ధియయ్యెను. సంతతధారగా కన్నీళ్ళు కారుచుండెను. నోట మాట రాకుండెను. 'ఎంతటి క్రూరకృత్యమైనను చెప్పియే తీరవలయును గదా' అని తలంచి, చెప్పుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కాని యెంత ప్రయత్నించినను, అతని నోటినుండి యాఘోరవార్త బయల్పడకుండెను. అట్లు మనోవేదన నొందుచున్న లక్ష్మణుని చేతులుపట్టుకొని సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చుచు నిట్లు బ్రతిమాలఁజొచ్చెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇంక నాలస్యము చేయకుము. ఆర్యపుత్రుని యాదేశ మెట్టిఘోరతరమైనను వెంటనే దానిని జెప్పుము. సంకోచింపవలదు. నేను నీ కాజ్ఞ యొసంగుచున్నాను. కావున నిస్సంకోచముగఁ జెప్పుము. నీమాటలవలనను, ఆకారమువలనను నాకర్మమే గాలినటుల దోఁచుచున్నది. వత్సా! త్వరగాఁ జెప్పుము. ఇంక నాలసింపవలదు. ఇట్టి సందిగ్ధావస్థయందొక ముహూర్తకాలమైన నుండఁజాలను. వెంటనే చెప్పి నాకు ప్రాణదానం బొసంగుము. ఆర్యపుత్రున కేవిధమగు నమంగళమైనఁగూడ లేదుగదా? ఆయన క్షేమముగ నుండినయెడల నాకెట్టి కష్టములు

సంభవించినను గణనసేయను. వత్సా! ఆర్యపుత్రుని మీఁద నొట్టుపెట్టుచున్నాను. శీఘ్రముగఁ జెప్పుము. ఇఁకనే నాలసించినయెడల, నన్ను జీవితావస్థయందుఁ జూడఁజాలవు. కష్టపెట్టి నా ప్రాణములు దీయవలయు ననుకోరికె నీకు లేకుండినయెడల వెంటనే చెప్పుము."

జానకీదేవి సారవస్థను బ్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్న లక్ష్మణుఁడింక నాలసించినచో బ్రమాదము గలుగవచ్చునని తలఁచి విశ్వప్రయత్నముమీఁదఁ గొంచెము ధైర్యము నవలంబించి, అతికష్టముమీఁద నిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. "దేవీ! ఏమి చెప్పుదును? చెప్పుటకు నా హృదయము బ్రద్దలై పోవుచున్నది. మీరు రావణాసురుని గృహమునందు దేకాకిగా నున్న కారణమును బురస్కరించుకొని, ప్రజలు మీచరిత్ర విషయమునందు సందేహాచిత్తులై, యపవాదములఁ జాటుచున్నారు. శ్రీరామచంద్రుఁడు వానిని విని, దయా స్నేహ మమతలను విడనాడి, యపవాద విమోచనార్థము మిమ్ము పరిత్యజించినాఁడు. తపోవన సందర్శన నెపమున మిమ్ము వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమమందు దిగవిడచి రావలసినదని నాకాజ్ఞ యొసంగి యున్నాఁడు. దేవీ! ఇదియే వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమము" అని నుడువుచు లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లెను.

ఈ వాక్యములు వినినంతనే, జానకీదేవి క్రిందఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. కొంతసేపటికి తెలివివచ్చి లక్ష్మణుఁడు, పలుప్రయత్నము లొనర్ప సీతాదేవికి మూర్ఛ దేలిసి పిచ్చిదానివలె తదేకనిష్ఠగా లక్ష్మణునివంకఁ జూపించు చుండెను. లక్ష్మణుఁడు జానకీదేవిని గాంచి, హతబుద్ధియై, చిత్రప్రతిమవలె నిలుచుండి, కన్నీళ్ళు కార్చుచుండెను. పిమ్మట సీతాదేవి నయనయుగళమునుండి ప్రబలవేగమున బాష్పధారలు ప్రవహింపఁ జొచ్చెను. తీవ్రముగ శ్వాసను విడచుచుండెను. శరీరము కంపింపుచుండెను. తద్దర్శనమువలన లక్ష్మణుఁడు మిక్కిలి పరితాపమునొందుచు, జానకీదేవిని శాంతచిత్తనుగఁ జేయుటకు మార్గము గానక తల్లడిల్లుచు సంతతధారగా ప్రవహించు కన్నీటిని నాపుకొనఁ జాలకుండెను.

తదనంతరము జానకీదేవి కొంచెము ధైర్యమవలంబించి "వత్సా! లక్ష్మణా! ఇందెవరిని నిందింతును ? నా దురదృష్టముచేతనే నా కీ దుర్గతి పట్టినది. కాని మొదల రాజకుమారినై, మహారాజునకు కోడలనై, రాజాధిరాజునకు భార్యనై, యేకాలమందే స్త్రీ యెట్టి చిరదుఃఖము ననుభవించినదో చెప్పుము. యావజ్జీవము ఘోరతర దుఃఖము ననుభవించుటకే నాకు నారీ జన్మ

లభించినదని తోఁచుచున్నది. బహుకాలమునకు పిమ్మట నార్యపుత్రునిఁ గలిసికొని యిఁక నాకష్టములు తొలఁగిన వని దలంచితిని. కాని, విధాత నానొసటియం దింకను సహస్రగుణము లధికముగ దుఃఖమును లిఖించి యున్నాఁడని, కలయందైనను దలంచి యెఱుఁగను గదా? అయ్యో! విధాతా! నీసంకల్ప మిట్లుండెనా?" అని నుడివి జానకీదేవి మాటలాడఁజాలక స్థిరభావముసఁ జూచుచుండెను.

కొంతవడికి నిట్టూర్పువిడిచి, తిరిగి యిట్లు చెప్పం దొడంగెను. వత్సా! నేను గత జన్మయం దేదియో మహాపాతకం బొనర్చియున్నాను. లేనియెడల విధాత నానొసటియం దింతదుఃఖము నేల లిఖించి యుండును. కాని, యిందు విధాతదోషముమాత్ర మేమున్నది? సమస్త మానవులును తమతమ పూర్వ జన్మకర్మకుఁ దగిన ఫలభోగములననుభవించుచుందురు. కావున నేను జన్మాంతరమం దొనర్చిన కర్మకు ననుగుణముగు ఫలమును నేఁడనుభవించుచున్నాను. పూర్వజన్మయం దే దంపతులనో యెడబాపియుంటిని. ఆమహాపాతకమువలన నేఁడు నాకీగతి సంభవించినది. ఆర్యపుత్రుని హృదయము దయాస్నేహ ప్రేమలతోఁడ నిండియుండును. నేను

పతియందే ప్రాణములు గల విశుద్ధ చరిత్ర నని, ఆయన పూర్తిగా నెఱుంగును. ఆర్యపుత్త్రుఁడు నన్నీ యసమయమునందుఁ బరిత్యజించుట, నా పూర్వజన్మ దుష్కృత ఫలము గాక మఱేమున్నది? వత్సా! నేను వనవాసమునకు దుఃఖించుటలేదు. ఆర్యపుత్త్రుని సహవాస సుఖమున బహుకాల మరణ్యవాస మొనర్చి యున్నాను. కాని యొకదినమునఁగాని, లేక యొకముహూర్తమునందుఁగాని, దుఃఖమెఱుంగను. ఆర్యపుత్త్రునితోఁ గలిసి జీవితకాలమంతయు వనవాసమునఁ గడుపవలసి వచ్చిననుఁగూడ, నేనణుమాత్రమైనను దుఃఖితనుగాను. ఆర్యపుత్త్రుఁ డే కారణమువలనఁ బరిత్య జించెనని మునిపత్నులు ప్రశ్నించినయెడల, నే నెట్టి ప్రత్యుత్తరం బొసంగుదును? ఆర్యపుత్త్రుఁడు కరుణామయుఁడని వారెఱుంగుదురు. కావున నేనీ కారణమును జెప్పినయెడల విశ్వసింపక యేదియో గురుతరాపరాధ మొనర్చుటచేత విడనాడెనని తలంతురు. వత్సా! నే నాపన్నసత్త్వను గానిచో నీముహూర్తముననే, గంగయందు దుముకుట కుద్దేశించితిని. కాని యిప్పుడేమి చేయుదును? ఇంకను నాజీవితమువలనఁ బ్రయోజనంబేమి? ఆర్యపుత్త్రుఁడు పరిత్యజించెనను వార్తవినియైనను

నా ప్రాణములు పోకుండుట ఆశ్చర్యముగదా? ఇందువలన నావంటి మొండిజీవి ప్రపంచమునందు మఱియొక్కటి లేదనుట స్పష్టము. కానియెడల ప్రాణము లేల పోకున్నవి? నా ప్రాణము పోయినయెడల చిరదుఃఖినిగఁ జేయఁదలఁచిన విధాత సంకల్పము విఫలమగునుగదా? అందువలననే నేను జీవించియున్నాను" అని విలపింపుచు, జానకీదేవి దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి "అహో! నా బ్రతుకేమైనది?" అని నుడివి మూర్ఛిల్లెను. జానకీదేవి యవస్థకు లక్ష్మణుఁడు పరితపించుచు రోదనము సేయుచు, "ఇదివఱకెప్పుడును, కనివినియెఱుంగని ప్రజానురాగమే, యీ భయానక ఘోరకార్యమునకు మూలకారణము." అని తలంచి విషణ్ణచిత్తుఁడై, యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఇంతకుఁ బూర్వమే నాకు మరణము సంభవించినయెడల, లోకగర్హితమును ధర్మవిహీనమునైన, యీ ఘోరకార్యమును జూచియుండను గదా? నేనార్యుని యాజ్ఞావహుఁడనై మహాపాపకార్యమొనర్చితిని. నావంటి పాషాణచిత్తుఁడు పృథివియందు వేఱొకఁడుండునా? కానియెడల, నేనిట్టి ఘోరకార్యము నొనర్చుటకేల సమ్మతింతును? సరళహృదయయు, పరిశుద్ధ చరిత్రయు, పతిగత ప్రాణయు, నగు సాధ్వి

మతల్లికిట్టి ఘోరవార్తను వినిపించుట కెట్లు సాహ
సింపఁగలిగితివి.? ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశమును బరి
పాలించుట కంగీకరింపక యీజన్మ కాయన విరక్తికిఁ
బాత్రుఁడనై, పరజన్మయందు నరకగామినైనను, వేయి

౬౮ సీతాదేవి వనవాసము.

మతల్లికిట్టి ఘోరవార్తను వినిపించుట కెట్లు సాహ
సింపఁగలిగితివి.? ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశమును బరి
పాలించుట కంగీకరింపక యీజన్మ కాయన విరక్తికిఁ
బాత్రుఁడనై, పరజన్మయందు నరకగామినైనను, వేయి

పరలను సహించితిమి? ఏమయినఁగాని నీవంటి నిర్దయుఁ
డును, క్రూరుఁడును, భూమండలమం దింకొకఁ డుండఁ
డనుట నిక్కువము."

అని లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామునినిందించుచు, పొంగి
పొరలు దుఃఖమును గొంచెమాఁపుకొని. సీతాదేవికి
చైతన్యము గలుగుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కొంత
వడికి జానకీదేవికి తెలివివచ్చి, నిమేషకాలము నిస్తబ్ధయై
యుండి, పిమ్మట వాత్సల్యముతోడ లక్ష్మణునిఁ జూచి
యిట్లనియె. "వత్సా! ధైర్య మవలంబింపుము. విల
పింపకుము. పరితాపమును జెందకుము. అదృష్టము
వలననే సమస్త సుఖాసుఖములు లభించు చుండును.
నా యదృష్టమువలన నాకీ దుర్గతి సంభవించినది.
నీవిందులకు దుఃఖించిన ప్రయోజనము లేదు. శోకమును
మానుము. నన్ను వదలి నీవార్యపుత్రుని సన్నిధాన
మున కేగుము. ఆయన నన్నుఁ బరిత్యజించి మితిలేని
దుఃఖమును బొందుచుండును. కావున నీవాయనశోక
నివారణకుఁగాను సర్వదా ప్రయత్నించుచుండుము. ఆ
యన నన్ను పరిత్యజించి మనోవేదనను బొందుచుండుట
యనావశ్యకము. ఆయనయొనర్చినకార్యము సదసద్వివే
చనానుసారముగనే యున్నది. ప్రాణమునర్పించియైనను

ప్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మము. కావుననే యాయన నన్నుఁబరిత్యజించి, రాజధర్మమును బాలించుచున్నాఁడు. నే నాయన చిత్తమును బాగుగ నెఱుంగుదును. లోకాపవాద భయమువలననే నన్నుఁ బరిత్యజించినాఁడనుటయందు నాకు లేశమైనను సందియములేదు. కాఁబట్టి యాయన శోకమును మాని, శాంతచిత్తముగ, ప్రజాపాలనం బొనర్చుచుండవలయునని యే నాకోరిక. ఆర్యపుత్రుని పాదపద్మములకు నా సాష్టాంగదండప్రణామంబులర్పింపుము. నేను లోకాపవాద భయమువలన నయోధ్యనుండి వెడలఁగొట్టఁ బడితిని. కాని యాయన హృదయసీమనుండి వెడలఁగొట్టఁబడకుందును గాత. పునర్జన్మయందుఁగూడ నార్యపుత్రుఁడే నాకు భర్తకావలయునను దృఢసంకల్పమున నే నీ తపోవనమందు తపస్సు చేయుచున్నాను. ఆర్యపుత్రుఁడు నన్ను భార్యాభావమునఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాని, సామాన్యప్రజాభావమునఁ గాదుగదా ? ఆయన ససాగర భూమండలేశ్వరుఁడు. అందువలన నేనెక్కడ నున్నను, ఆయన యధికారమునకు లోఁబడియే యున్నానని ఆయనతో విన్నవింపుము."

ఇట్లనుచు జానకీదేవి మిక్కిలి శోకాకుల చిత్తయై కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్చి, నిమేషకాలము మౌనావలంబినియై యుండి తిరిగి లక్ష్మణునితో నిట్లు చెప్పందొడంగెను. "వత్సా! లక్ష్మణా! నాకు సంభవించిన గతికి నే నంతగా దుఃఖించుటలేదు. కాని యార్యపుత్రునకుఁ గలిగిన మనోవ్యథకు నస్థిరచిత్తనై యున్నాను. "శోక సంవరణం బొనర్చుకొని స్వస్థచిత్తులుగ నుండవలయును" అను నా వినయపూర్వక ప్రార్థనను, ఆయనకు విన్నవింపుము. నా జీవితమంతయు దుఃఖమయమైన దనుమాట వాస్తవము. కాని యీ విషయమునం దార్యపుత్త్రుని, అణుమాత్రమైనను నిందించను. నాదురదృష్టమువలననే నాకీగతి సంభవించినది. కాఁబట్టి యాయనదుఃఖంపకుండునుగాక. వత్సా! లక్ష్మణా! నీ వెప్పుడాయన సాన్నిధ్యమందే యుండవలయునని కోరుచున్నాను. ఆయనను నిమేషకాలమైననొంటరిగనుండనీయవలదు. ఒంటరిగనుండినయెడల నాయన మనోవేదన మిక్కుటమగును. ఆయన సౌఖ్యముగ నుండుటయే నాసౌఖ్యము. కావున నీవాయనసంతోషముగనుండుటకుఁగాను, సర్వదా ప్రయత్నించుచుండవలయును." అని నుడువుచు లక్ష్మణుని చేయి పట్టుకొని

కన్నీటిని గార్చుచు దీనస్వరముతోడ "ఆర్యపుత్రుని ముహూర్తకాలమైనను విడనాడియుండక సర్వదా యా యనకు సంతోషమును గలుగఁజేయు ప్రయత్నముల యందుండునని నాయెదుట శపథము చేయుము. నేను తపోవనమందుండి యార్యపుత్రుఁడు క్షేమముగనున్నాఁ డనువార్తను వినుచుండిన యెడల నా సమస్తదుఃఖ ములు దూరమగును."

అని చెప్పుచు సీతాదేవి కన్నీరుకార్చుచుండెను. జానకీదేవి పతిభక్తి పరాయణత్వమునకు సంపూర్ణ ప్రమాణవాక్యముల వినుచున్న కొలఁదిని, లక్ష్మణుఁడు పొరలి పొరలి సముద్రతరంగములవలె వచ్చు దుఃఖము నాఁపుకొనఁజాలకుండెను. సీతాదేవి లక్ష్మణునికొంచెము శాంతచిత్తునిఁగ నొనర్చి, "వత్సా! దుఃఖమును మాని త్వరితముగ నార్యపుత్రుని సాన్నిధ్యమునకేఁగుము. ఇఁక నాలసింపవలదు." అనిచెప్పుచు లక్ష్మణుని యయోధ్య కేఁగవలయునని తొందరపెట్టుచుండ, లక్ష్మణుఁడు సీతా దేవికి సాష్టాంగ దండప్రణామం బొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి చేతులు జోడించుకొని సమ్ముఖమందు నిలిచి, కన్నీరుగార్చుచు, గద్గదవచనములతోడ నిట్లువిన్నవించు కొనెను. "దేవీ! నేనార్యపుత్రుని యాజ్ఞానువర్తినని

మీరు బాగుగ నెఱుంగుదురు. ఆయన యాజ్ఞ నొసంగి నంత నేమారుపలుకక, ఆకార్యము నిప్పుడే నిర్వహించుట కుపక్రమింతును. ప్రాణాంతమగు కార్యమైనను, అగ్రజునియాజ్ఞను బాలించుటయే సోదరులకుఁ బ్రధానధర్మము. నేను సోదరధర్మానువర్తినై నేఁడిట్టి ఘోరకార్యమును బాలించుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడ నైతిని. నేను జేయవలసిన కార్యమును జేసితిని కాని దేవీ! నామీఁదఁ దమకు వాత్సల్యము తఱుఁగకుండుఁగాత. ఆర్యపుత్త్రుని యాదేశానుసారముగ నేను మీకొనర్చిన మహాపరాధమును మన్నించి, నామీఁదఁ బరిపూర్ణకృపనుజూపించు చుండవలయునని మిమ్ముఁ బ్రార్థించుచున్నాను."

శోకాభిభూతుఁడగు లక్ష్మణుని జూచి జానకీదేవి యిట్లనియెను. "వత్సా! ఇందు నీయపరాధ మేమున్నది? ఏల దుఃఖించెదవు? ఏల పరితాప మొందెదవు? నీమీఁద నాకణుమాత్రమైనను కోపముగాని, అసంతుష్టిగాని లేకుండుటయే కాక మనోవాక్కాయకర్మల పునర్జన్మయందు నీవంటి మఱఁదియే కావలయునని నియతి దప్పక దేవతలను బ్రార్థించుచుందును. వత్సా! నీవు చిరంజీవి వగుదువుగాత. అయోధ్యానగరమున కేఁగి యార్యపుత్త్రుని చరణ కమలములకు నాసాష్టాంగ దండప్రణా

నంబు లర్పింపుము. ప్రేమాపూరిత వాక్యములభరత శత్రుఘ్నులను, నాచెలియండ్రను, అడిగితినని చెప్పుము. ఋష్యశృంగమహర్షి యాశ్రమమునుండి వచ్చినంతనే, అత్తగార్లకు నా సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొనర్చుము. వత్సా! నీ కింకొకమాట చెప్పవలసి యున్నది. నేను చిరదుఃఖిని. విధాత నానొసటియం దదృష్టమును లిఖింపలేదు. అందువలన నాకు సంభవించినవిపత్తునకు నేనంతగా దుఃఖించను. కాని నీవు నాచెలియండ్రను దుఃఖించకుండునటులు చేయవలయును. వారు నాకొఱ కత్యంత శోకమును బొందుచుందురు. వారి దుఃఖము సమసిపోవుటకు, మీరుమువ్వురు గట్టిగఁ బ్రయత్నింపుచుండవలయునని నాకోరిక. వారు సుఖులైయున్న యెడల నాదుఃఖము చాలవఱకు నశించును. నేను నాదురదృష్టమునకుఁదగు ఫల మనుభవించు చున్నాను. కాఁబట్టి నాకొఱకు శోకించుటవలన లేశమైనను ప్రయోజనము లేదని నాచెలియండ్రతోఁ జెప్పుము.”

అని జానకీదేవి నుడివి యాశీర్వదించి లక్ష్మణునకు సెల వొసంగెను. లక్ష్మణుఁడు బాష్పాకుల లోచనములతోడఁ దిఱిగి జానకీదేవికి సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబొనర్చి, ప్రదక్షిణము చేసి “దేవీ! నాయపరా

యిట్లు విన్నవించుకొనిరి. "భగవానుఁడా! మేము ఫల కుసుమములు కుశలు సమిధలు దెచ్చుటకుఁగాను, భాగీరథీ సమీపారణ్యమునందు సంచరించుచుంటిమి. ఆకస్మికముగా నార్తనాదమును విని, వెదకుచు నేఁగిచూడ, అసమాన రూప లావణ్య సౌందర్యరాశి యగు స్త్రీ యొకర్తుకచై స్స్వరమున నేడ్చుచుండెను. ఆమెభూమండలమం దవతరించిన లక్ష్మీవలెఁ గన్పట్టుచున్నది. ఆమెను జూచినంతనే మా హృదయములు విదీర్ణము లగుట వలన, నాము నేమియు నడుగఁజాలక, యెట్లో ధైర్యమవలంబించి, తమకీవార్త నెఱిఁగించుట యుత్తమమని తలఁచి, తమ సన్నిధానమునకు వచ్చితిమి. పిమ్మట తమ చిత్తము."

బాలురు చెప్పు వృత్తాంతమును వినినంతనే, వాల్మీకి బయలుదేఱి భాగీరథీ సమీపారణ్యమం దున్న జానకీదేవి సమీపమునకు వచ్చి, ప్రశాంతభావమున నిట్లు చెప్పం దొడంగెను. "బిడ్డా! శోకింపవలదు. నీవు తపోవనమునకు బయలుదేఱక పూర్వమే, యీ విషయమంతయు నాకుఁ బూర్తిగాఁదెలిసినది. నీవు మిథిలాపురాధీశ్వరుఁడగు జనక మహారాజు పుత్రికవు. కోసల రాజ్యాధిపతి యగు దశరథేశ్వరుని కోడలవు.

రాజాధిరాజగు శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషివి. శ్రీరామ చంద్రుఁ డాధారశూన్యమగు లోకాపవాద శ్రవణ మువలన, వికలచిత్తుఁడై వివేచనాశూన్యుఁడై, నిరపరాధయగు నిన్ను, విడనాడి యున్నాఁడు." అని నుడువు మహర్షి మధురవాక్యముల విని, జానకీదేవి సంతతధారగా కాఱు కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు, సమ్ముఖమం దున్న సౌమ్యమూర్తియగు వాల్మీకిమహర్షిని దిలకించి గళలగ్న వసనయై యాయనకు సాష్టాంగప్రణామం బొనర్చెను. అంత వాల్మీకి "రఘుకులతిలకులగు తనయులను బ్రసవింతువు గాత" మని యాశీర్వాదించి "వత్సా! ఆశ్రమమునకుఁ బోవుదము రమ్ము. నాయాశ్రమమందుండినచో నీ కే విషయమందును గొఱంత యుండదు. జనపదములయం దుండువారు, అడవులనామమును విన్నంతనే భయాకులు లగుచుందురు. కాని, తపోవనములయం దేవిధమగు భయమున కవకాశము లేదు. మాయొక్క తపోమహిమవలన, దుష్టజంతువులు, తమతమ స్వభావసిద్ధమగు క్రూర ప్రవృత్తిని విడనాడి, సమస్త జంతువులతోఁ గలిసి మెలసి, తిరుగుచుండును. తపోవన ప్రభావమువలనఁ గొలఁదిదినములలోనే, నీకు చిత్తస్థైర్యము గలుగును. నీకు నెలలు

నిండినవి. కావున ప్రసవానంతరము జరుగవలసిన యపత్య సంస్కారములన్నియు యథావిధిగ జరుపుదును. నీ కేవిషయమందును కొఱంతయుండదు. నీసమవయస్కలగు మునికుమార్తెలు నీకు సహచారిణులుగనుందురు. వారి సహవాసమువలన నీకుఁ జిత్తశాంతి గలుగును. ముఖ్యముగ, నీతండ్రి నాకు పరమమిత్రుఁడు. కావున నీవు నాతపోవనమందుండి నీతండ్రిగృహమందుఁ బొందు చుండు సకల సుఖముల ననుభవించుచుండ వచ్చును. వత్సా! నిన్ను నాకన్న బిడ్డవలె పోషించుచుందును. ఆలసింపక నావెంటరమ్ము."

అని నుడివి జానకీదేవితోడ వాల్మీకిమహర్షి తపోవనమును బ్రవేశించి, మునికుమారికలకు సమస్త విషయములు చెప్పి వారి హస్తములయందు సీతాదేవిని సమర్పించెను. మునికన్యలు జానకీదేవి సమాగమ లాభమువలన, పరమానందమును బొంది యామెకుఁ జిత్తస్థైర్యముగలుగుటకు పలువిధముల బ్రయత్నించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము

అయిదవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుండు, సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపి, యత్యంతశోకాకులచిత్తుండై దుఃఖించుచుండెను. ఆహారవిహారములను, రాజకార్యాలోచనములు మొదలగువానిని బరిత్యజించి, యితరు లెవ్వరిని దన నివాసగృహమునకు రానీయ వలదని సేవకుల కాజ్ఞనొసంగి, యొంటరిగఁ గాలముగడపుచుండెను. సీతాదేవి పతిగత ప్రాణయనియు, పరిశుద్ధ చరిత యనియు, శ్రీరాముఁడు బాగుగ నెఱుంగును. మరియు పృథివియందుండు ప్రియ పదార్థము లన్నిటికంటె జానకీదేవినే మిక్కుటముగఁ బ్రేమించుచుండెను. వీరిర్వురకును శరీరములుమాత్రము భిన్నములు. మనఃప్రాణము లభేదములై యుండెను. సీతాదేవి యేవిధముగ సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, పతిగత ప్రాణయు, పతిమంగళ కాంక్షిణియునై, పతి సౌఖ్యమే తన సౌఖ్యముగ భావించుచుండెనో, అదే విధముగ శ్రీరాముఁడు సరళచిత్తుఁడును, సన్మార్గవర్తనుఁడును, సీతాగత ప్రాణుఁడునై, సీత హితమునే

కోరుచు, ఆమెసౌఖ్యమే తనసౌఖ్యముగ భావించుకొను చుండెను. సీతారాములు స్వగృహమందుండి సకల సౌఖ్యముల ననుభవించుచుఁ గాలము గడుపుచుండుట కంటెను, వనవాసమునం దిరువు రొకచోటనుండి పర మానందముగఁ గాలము గడిపియుండిరి. కావున వన వాసమునుండి తిరిగివచ్చునప్పటికి వీరిరువుర ప్రియాను రాగములు వేయిమడుంగులు వృద్ధియయ్యెను. అందు వలన వీరొక నిమేషకాలమైనను, ఒకరినొకరు విడనాడి యుండఁజాలకుండిరి. శ్రీరామచంద్రుఁడు . కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే, సీతాదేవిని వనవాస మున కనిపెను. కాని, యామెను బరిత్యజించి దుస్సహ దుఃఖ దవానలముచేత దగ్ధుఁడగుచుండెను.

శ్రీరాముని మనోవేదన కంతము లేకుండెను. "నేనేల రాజవంశమునందు జన్మించితిని ? వనవాసము నుండి యేల తిరిగి రాజ్యభారము వహించితిని ? దుర్ము ఖుని నేల గూఢచారునిఁగ నియమించితిని ? లక్ష్మణుని యుపదేశవాక్యముల నేల పెడచెవిని బెట్టితిని ? క్రూరుఁ డనై సీత నేల వనవాసమున కనిపితిని ? ఈయసార రాజ్యభారమును బరిత్యజించి నేనేల సీతవెంట వనవాస మున కేగనైతిని ? ఎట్లు మనశ్శాంతి నొందుదును ?

నెట్లు జీవింతును? జానకిని వనవాసమున కనుపుటకంటె, నే నాత్మహత్య నొనర్చుకొనిన మేలు వేయి మడుంగులు శ్రేయోదాయకముగ నుండెడిగదా!" అని తల పోయుచు రామచంద్రుని ఔదార్యాదులు విలపించు చుండెను. అంతట. శ్రమనొ వేగసామర్థ్యములు దగ్గుటచే సగము మాత్రమే మిగిలియుండెను.

లక్ష్మణుఁడు సాయంకాలమున కయోధ్యాపురమునకు, నయోధ్యానగరమునఁ బ్రవేశించి, మున్ముందుగ రాముని సందర్శించి, యాతనకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బాచరించి, కృతాంజలిపుటుఁడై, కన్నీరు కార్చుచు, తడఁబడు వాక్యములతో "ఆర్యా! మీ దాసుఁడగు లక్ష్మణుఁడు, మీయాజ్ఞను పాలించి వచ్చియున్నాఁడు." అని యన్న వాక్యములు వినఁగనే, శ్రీరాముఁడు "హా! ప్రేయసీ!" అని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై క్రిందఁబడెను. ఇదిచూచి లక్ష్మణుఁడు మిక్కిలి భీతుఁడై యనేక ప్రయత్నము లొనర్ప, ఆయనకుఁ జైతన్యముగలిగి కొంతవడి లక్ష్మణుని వంకఁ దెల్లఁబోయిచూచి, తర్వాత, హాహాకారములు చేయుచు "లక్ష్మణా! సీత నెచ్చట దించి వచ్చితివి? సీతను వదలి నేనెట్లుల జీవింతును? ఈ మనోవేదన నెట్లు సహింతును?" అని నుడువుచు లక్ష్మణుని కౌఁగి

లించుకొని యుచ్చైస్స్వరమున రోదనముచేయసాగెను. ఇట్లీసమయమున కొంతసేపస్థైర్యచిత్తులై శ్రీరామ మనోవేదనను బొందించుచుఁ గన్నీటిని గార్చుచుండిరి. పిమ్మట లక్ష్మణుఁడు తన దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని, యణుమాత్రము ధైర్యావలంబియై, శ్రీరాముని శాంతచిత్తునిఁగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుండెను. రాముఁ డణుమాత్రము శాంతచిత్తుఁడై లక్ష్మణుఁడు చెప్పు సీతాదేవి విలాప వాక్యముల వినుచుఁగన్నీటిని విడుచుచు మాటలాడఁ జాలకుండెను. పూర్వాపర సందర్భములు మనమునకుఁ దట్టిన కొలందిని వృద్ధియగుచున్న శోకము నాఁపుకొన జాలక శ్రీరాముఁడు తిరిగి మూర్ఛితుండాయెను.

లక్ష్మణుఁ డనేక విధముల శ్రీరామచంద్రునకుఁ దెలివివచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచు, "ఆర్యుఁడెట్టి దుస్తర శోకసముద్రమునందు మునింగినాఁడు? ఈయన, దీనినుండి బయటఁబడి శాంతచిత్తుఁడగు ననుట కలలోని వార్తగా నున్నది. ఈయనను, శాంతచిత్తునిఁగఁ జేయుటకు మార్గము కాన్పింప కున్నదిగదా? కాని, యేదోవిధముగ నీయన దుఃఖనివారణకొఱకుఁ బ్రయత్నించుట యావశ్యకము" అని తలంచి యిట్లు పలుకం దొడంగెను. "ఆర్యా!

తమవంటివారలు శోక మోహములవలన నాక్రమింపఁ బడుట ధర్మము కాదు. తమకు సమస్తమును దెలియును. దైవయోగ మెట్లున్నదో యట్లు జరుగు చుండును. తామకారణముగాఁ గాదు. లేక సామాన్యకారణము చేతఁగాని, జాతకేదైవవి బరిత్యజింతు నని యెవ్వ రెఱుంగుదురు? యోచించి చూచినయెడల సంసారమునం దన్నియు ననిత్యములు. వృద్ధి క్షయములు, సంయోగ వియోగములు, జననమరణములు, మొదలగు సాంసారిక నియమముల కేకాలమునందును మార్పులేదు. కావున తాము దుఃఖ విదూరు లగుట యుక్తము. మీరు ప్రజల హితము కొఱకు రాజ్యశాసన భారమును గైకొని యున్నారు. కావున తాము దుఃఖించుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదు. అప్రియ మగువాని సంయోగమును, ప్రియమగువాని వియోగమును, దుఃఖమునకు మూల కారణములు. కాని భవాదృశ మహానుభావు లిట్టి విషయములఁ బురస్కరించుకొని దుఃఖించుట యుక్తముకాదు. సామాన్య మానవులు శోకమోహములవలన విచలితు లగుచుందురు. కాని తమవంటివారలు ధైర్యమును విడనాడుట మంచిది కాదు. నిరుపయోగమగు దుఃఖమును దూరీకృత మొన

ర్చుకొని రాజ్యకార్యములయందు మన స్థైర్య మొన ర్చుఁడు. మీరు కేవలము లోకాపవాద భయము వల ననే గదా, జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నారు ! ఇప్పు డామెకొఱకుఁ బరితపించు చుండినయెడల, అపవాద నివృత్తిగాకుండుటయేకాక, అది పూర్వముకంటెను వృద్ధియగును. కాఁబట్టి దేవిని బరిత్యజించుటవలనఁ గలుగ వలసిన ప్రయోజనము గలుగకుండును. తాముశోకా కులచిత్తులై యున్నంత కాలమును రాజకార్యముల యందు మతినిలకడనొనర్పఁజాలరు. ప్రజాపాలన కార్య ములయం దుదాసీన భావమును వహించుట రాజ ధర్మముకాదు. కావున తా మీవిషయములను బాగుగ విచారించి ధైర్యము నవలంబింపవలయును. అధిక శోకమును బొందుట యెటుచూచినను మంచిది కాదు. కడచినవిషయములఁగూర్చి దుఃఖించుచు కాలయాపనం బొనర్చుట వలన బ్రయోజనం బేమి." అను వాక్యముల విని. రామచంద్రుఁడు నిమేషకాలము మౌనావలంబియై యుండి, పిమ్మట లక్ష్మణునితో నిట్లనియెను. "వత్సా ! నీ యుపదేశవాక్యములవలన, నాకు జ్ఞానోదయం బైనది. నీవు చెప్పినదంతయు యథార్థము. నేను పరమ కిరాతుఁడనై జానకిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇపుడామె

కొనుచు పరితపించుచుండినయెడల, నా యుద్దేశ్యము విఫలమగును. క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుటయే శోకమునొక్క ధర్మము. కావున శోకాభిభూతుండగు వాఁ డభీష్టసిద్ధిని బొందనేరఁడు. కర్తవ్య కార్యముల యందు, మనోనివేశనము లేనందువలన, మహాదోషము లాచరించును. కాఁబట్టి నే నీ ముహూర్తమునుండియు, దుఃఖ నివృత్తికొఱకుఁ బ్రయత్నింతును. నేనిఁక శోకాభి భూతుఁడను కానని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. ఇఁక నన్ను ప్రజలు శోకాకులుఁడని గ్రహింపఁజాలరు. రేపటి నుండియు యథావిధిగ రాజకార్య పర్యాలోచన జరుగుచుండును. కావున సకాలమునకుఁ గార్యాలోచన మందిరమునకు రావలయునని మంత్రులతోఁ జెప్పుము."

అని నుడివి శ్రీరాముఁడు క్షణకాలము మాట లాడక మౌనమును ధరించి పిమ్మట కన్నీరు గార్చుచు నిట్లు పలుకందొడంగెను. "అయ్యో! రాజ్యపదమెట్టి విషమవిపత్తుల కాకరమైనది? ఎట్టిసుఖభోగముల నను భవించవలయునని రాజ్యాధికారమును గోరుచుందురో తెలిసికొనఁ జాలకున్నాను. రాజ్యపద మధిష్ఠించి నే నీజన్మకు నాసకల సౌఖ్యములకు జలాంజలి యర్పించి, అత్యంత క్రూరుఁడనై నిరపరాధయగు జానకిని వనవాస

మున కనిపితిని. ఇప్పుడందుకొఱకొక్క కన్నీటి బిందు
వును విడుచుటకైనను బ్రాప్తిలేదుగదా? అయ్యో!
రాజత్వప్రాప్తివలన దయాస్నేహ మమతలను, మను
ష్యత్వమునుగూడ, విడనాడుటయే నాకుఁ జేకూరిన
మహాఫలము. కావున నన్ను భవిష్యత్కాలమందలి
జనులు క్రూరరాక్షసుఁడని నిందించెదరనుట స్పష్టము."

అని నుడువుచు లక్ష్మణునకు సెల వొసంగెను.
పిమ్మట శ్రీరాముఁడు ధైర్యమవలంబించి, శోకవేగము
నాఁపుకొని, మఱుసటిదినము ప్రాతఃకాలమునుండియు,
నియమానుసారముగ రాజ్యకార్య పర్యాలోచనలను
జేయుచుండెను. ప్రజ లీయనను మిక్కిలి ధైర్యశాలి
యనియు, ననాయాసముగ దుఃఖవిముక్తుఁ డాయె నని
యుఁ దలంపసాగిరి. కాని యీయన కోమలహృదయ
మసహనీయ శోకానలముచేత దహింపఁబడుచుండెను.
సీతను బరిత్యజించిన మనోవేదన విషపూరిత తీవ్రబాణ
మువలె యీయనను వేధింపుచుండెను. శ్రీరామ
చంద్రుఁడు కేవలము లోకాపవాద భయమువలననే,
సీతాదేవిని బ్రవాసమునకనిపి, తిరిగి నేఁ డాభయము
తీవ్రదుఃఖమును బహిర్గతము కానీయకుండెను. ఈయన
వలననే, సింహాసనాసీనుఁడై మూర్తీభవించిన ధర్మము

వలె స్థిరగంభీర చిత్తమున రాజ్యకార్య పర్యాలోచనఁ జేయునప్పుడు ఆయనకంటెఁ గొప్పవాఁడగు ధైర్యశాలి భూమండలమందు మరిలేఁడని లోకులు దలంపసాగిరి. కాని రాజకార్యముల ముగించి నిశాంతభవనమున కేఁగి యత్యంత విహ్వలచిత్తుఁడగుచుండెను. లక్ష్మణుఁ డాతని వెన్నంటియే తిరుగుచు శ్రీరాముని హృదయవేదనను జల్లార్చుటకుఁగాను బహువిధ ప్రయత్నములు చేయుచుండెను. కాని లక్ష్మణుని శాంత వచనముల వలన శ్రీరాముని దుఃఖానలము ప్రజ్వలింపుచుఁ గన్నీరుమున్నీరుగా నేడ్చుచు తన్నుఁదాను నిందించుకొనుచు సీతాదేవి గుణకీర్తనము చేయుచు విశ్రామకాలమును గడపుచుండెను. ఇందు వలన రామచంద్రుఁడు కృశించి దుర్బలుఁడై ప్రజాపాలన కార్యములయందుఁ దప్ప మఱియేయితరవిషయములయందును. ఉత్సాహశూన్యుఁడై యుండెను.

కొన్ని దినములు గడచిన పిమ్మట వాల్మీకి యాశ్రమమందు జానకీదేవి కవల శిశువులను బ్రసవించెను. మహర్షి యాశిశువులకు యథావిధిగా జాతకర్మాది సంస్కారములొనర్చి పెద్దవానికి కుశుఁడనియుఁ జిన్నవానికి లవుఁడనియు, నామకరణంబు లొనర్చెను. ముని

కన్యకలు సంతాన ప్రసూత యగు సీతాదేవిని జూచి యపరిమితసంతసమును బొందనాగిరి. ఆశ్రమమంతయు ఆనంద కోలాహలమున మునింగియుండెను. దుస్సహ ప్రసవవేదన వలన, సీతాదేవి కొంతవడి తెలివి దప్పి యుండి, పిమ్మట స్వస్థచిత్తయాయెను. మునికుమార్తె లుల్లసితవదనములతోడను బరిపూర్ణ ప్రీతివాక్యములతో డను "జానకీ! నేఁడు మిక్కిలి సంతోషప్రదమైన దిన ము. దివ్యసుందర స్వరూపులగు నిరువుర శిశువులను బ్రసవించితివి." అని నుడువ సీతాదేవి వికసిత వదనయై యానంద సాగరమున నోలలాడ సాగెను. కాని క్షణ కాలములో శోకాకులయై సంతతధారగాఁ గన్నీటిని గార్చుచుండ మునికన్యలు "జానకీ! ఇట్టి యానందసమ యమందేల దుఃఖించెదవు?" అని ప్రశ్నింప నోట మాటరాకుండుటవలనఁ గొంచెముకాలము ప్రత్యుత్తర మీయఁ జాలక పిమ్మట తీవ్ర దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని "ప్రియ సఖులారా! నేనిట్టి సమయ మందేల దుఃఖించుచున్నానో మీరెఱుఁగనే యెఱుం గరా! పుత్రప్రసవమువలన స్త్రీలకుఁ గలుఁగు సంతస మనంతమనుట నిక్కువము. కాని, నాకెట్టి యవస్థయం దిట్టి యాహ్లాదము సంభవించినది? నా కీజన్మము సమస్త

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టిమోహనశక్తిని గలిగియున్నదోకాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయందొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునింబోలి దినదినాభి వృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటలతోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోప మానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలోలుకు చూపులం జూచుచు, పలుమఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవు చుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగు చుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతోడ నిండు చుండెను.

కుశలవుల కయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుం బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను వ్రాసెను. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రథమమున నీయమ్మకే యవర్ణనీయమగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుఁ గానముఁ జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకుఁ గంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసన్నిధిని మృదుమంజుల స్వరమున రామాయణము బాడుచుండెడువారు. జానకీదేవి విస్మృతి నొందుచుండెను. మహర్షి పదిరెండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారమొనర్చి వేదమును జెప్పఁ దొడఁగెను. పదునొకండు వత్సరకాలములో, వారు వేదాదులను కంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుఁ బదునైదు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుక తామెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుఁ దలంచుచుండిరి. జానకీదేవి ప్రవర్తనను జూచినవారు ఆమెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వారిని ఋషికుమారులనియుఁ దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనకమహారాజు తనయ యని కాని, శ్రీరామచంద్రునిపట్టమహిషి యని కాని

ఈసమయమందు శిశువులు రోదనము చేయ సాగిరి. ప్రేమయెట్టి మోహనశక్తిని గలిగియున్నదో కాని, పసికూనల యేడ్పును వినినంతనే జానకీదేవి విస్మృత శోకయై వారికి స్తన్య మీయఁదొడంగెను.

కుశలవులు శుక్లపక్షచంద్రునిఁబోలి దినదినాభివృద్ధి నొందుచు సీతాదేవికి హృదయానందమును, నయనోత్సవమును జేయుచుండిరి. వచ్చిరాని మాటల తోడ వారు "అమ్మా, అమ్మా." అని పిలుచునప్పుడు, ముత్యములవంటి పలువరుసను జూచియు, అమృతోపమానమగు సగము సగముమాటలను వినియును, వారిని జంకనెత్తుకొని ప్రేమలోలుకు చూపులఁ జూచుచు, పలుమాఱు ముద్దిడుకొనుచు, శోకమును మఱచి పోవు చుండెను. ఆమె శరీర మమృతాభిషిక్తమై శీతల మగు చుండెను. నయనము లానందాశ్రువులతో నిండు చుండెను.

కుశలవుల కయిదవ వత్సరము వచ్చినంతనే వాల్మీకి మహర్షి చూడాకర్మ నొనర్చి యక్షరాభ్యాస మొనర్చెను. బాలకు లసాధారణ ధీశక్తియుతులును, మేధాప్రభావసంపన్నులు నగుటవలన స్వల్పకాలములో వివిధవిద్యాపారంగతులైరి. ఇంతకుఁ బూర్వమే వాల్మీకి

లోకోత్తరమగు రామచరిత్రను గైకొని. రామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమున నీయపూర్వ రసవర్షిణి యగు రామాయణ మహాకావ్యమును కుశలవులకుఁ బాఠముఁ జెప్పెను. ఆమహాకావ్యము కుశలవులకుఁ గంఠస్థమాయెను. వారు తల్లిసమక్షమునందు మృదు మంజుల స్వరమున రామాయణమును బఠించునప్పుడు, జానకీదేవి విస్మృతశోక యగుచుండెను. మహర్షి పదునొకొండవ వత్సరమున కుశలవుల కుపనయన సంస్కారము మొనర్చి వేదమును జెప్పఁ దొడంగెను. పదునొక వత్సర కాలములో, చతుర్వేదములను కంఠస్థము చేసికొనిరి. కుశలవులకుఁ బన్నెండు వత్సరములు నిండెను. కాని వారింత దనుకను తామెవరో, యేవంశమునందు జన్మించిరో యెఱుంగక, తాము ఋషికుమారులమనియు, తమ తల్లి ఋషిపత్నియనియుఁ దలంచు చుండిరి. జానకీదేవి ప్రవర్తనను జూచినవారలామెను మునిపత్ని యనియు కుశలవుల యాచార వ్యవహారములను జూచినవారలు వీరిని ఋషికుమారు లనియుఁ దలంచుచుండిరి. కుశలవులు జానకీదేవిని దల్లియని మాత్రమే యెఱుంగుదురు. కాని, కోసలరాజ్యాధిపతి యగు జనకమహారాజు తనయ యని కాని, శ్రీరామచంద్రుని పట్టమహిషి యని కాని

యెఱుఁగరు. మహర్షి ప్రయత్నపూర్వకముగ నీవిషయ
మును వారికిఁ దెలియనీయకుండెను. భ్రమప్రమాదముల
నైనను, కుశలవులకు వారితలిదండ్రుల చరిత్రను, దెలి
యనీయవలదని యాశ్రమవాసులకు గట్టిగాఁ జెప్పెను.
బాలురకు నాత్మపరిచయము చేయవలదని సీతాదేవి
కూడఁ జెప్పియుండెను. అందువలన సీతాదేవిగాని,
యాశ్రమవాసులుగాని, వీరికావిషయమును దెలియనీయ
కుండిరి. వారు రామాయణమును మిక్కిలిచక్కఁగా
గానము చేయుచుండిరి. కాని యందు వర్ణింపఁబడిన
సీతయే తమతల్లి యనికాని, రాముఁడే తమతండ్రి యని
కాని వారెఱుఁగరు.

ఇంతవఱకును జానకీదేవి శోకమును విడనాడి
యేవిధములగు చింతలనుగాని, కోరికలనుగాని, మనమునం
జొరనీయక కుశలవులను బెంచుచుండెను. ఇప్పటికి
కుశలవులకు శైశవ మతిక్రమించుటవలన మాతృప్ర
యత్న మంతగా వీరి కవసరము లేకుండెను. కాఁబట్టి
ఋషిపత్నులవలె నామె తపస్సుఁ జేసికొనుచుండెను.
శ్రీరామచంద్రునకుఁ బ్రతివిషయమందును మంగళము
గలుగవలయునని యే, యీమెతపస్సుయొక్క ముఖ్య
విషయమై యుండెను. నిరపరాధయగు తన్ను విడ

నాఁటినాఁటికి శ్రీరామచంద్రునిపైని హృదయమునందొ
కింతకాలమైనను రోషముగాని, విరాగముగాని,
యామె కెప్పుడును పొడముచుండదు. తన దుర్భాగ్యదోషమువలన
గాని యపారశోకజలనిధియందుఁ బడిపోయితినని తలంచు
చుండెను. భ్రమప్రమాదములనైనను రఘురాముని
యందు దోషము గలదని తలంచకుండుటయేకాక, ఆ
యనయందుఁ గల యవికలభక్తి, దృఢానురాగము
లేశమైనను దఱుఁగకుండెను. సీతాదేవి నియమితప్రాత
ర్నోపాసనా కర్మల శ్రీరామచంద్రుండు కుశలముగ
నుండవలయుననియు, ఉత్తరజన్మయందుఁగూడ నాతఁడె
తనకు భర్తగావలయుననియు, సదా దేవతలను బ్రార్థించు
చుండెను. సీతాదేవి పగలు తపస్సు మొదలగు కార్య
ములయందును, మునికుమార్తెలతోడను గాలము
గడపుచుండెను. కాని రాత్రుల శోకాక్రాంతయై యుండుటవలన
నామెను నపారశోక జలనిధి వెల్లివిరియుచుండెను. ఈ
మె కేవలము శ్రీరామచంద్రునియందు లగ్నహృదయయై
యశ్రుజలముల విసర్జించుచు రాత్రులు గడపుచుండెను.
పతిగతప్రాణయగు సీతాదేవి పతివిరహ యాతనను
సహించుట దుస్తరముగదా? సర్వసాధారణముగా
దుఃఖము కాలక్రమమునతగ్గిపోవుచుండును. కాని, యీ

దేహక్షయము క్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొందుచు, నవీనరూపమును దాల్చుచుండెను. ఈవిధముగ పన్నెండు వత్సరములనుండి యవిచ్ఛిన్నశోకానలముచేత దగ్ధమగుచున్న సీతాదేవి యొక్క రూపలావణ్యమంతర్హిత మగుటయేకాక, చర్మావశిష్టములగు కంకాళములు మాత్రమే మిగిలియుండెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

శ్రీరామచంద్రుఁడశ్వమేధయాగమును జేయఁ దలఁచి, తనయభిప్రాయమును వసిష్ఠుఁడు, జాబాలి, కాశ్యపుఁడు, వామదేవుఁడు మొదలగు మహర్షులకు నివేదించెను. ఈ విషయమును వినినంతనే వసిష్ఠమహర్షి యిట్లనియె. "మహారాజా! తమసంకల్ప మత్యుత్తమమైనది. తాము ససాగరపృథ్వీశ్వరులు. ఇంతకుముం దేరాజులు నఖండ భూమండలమం దీవిధముగ నేకాధిపత్యమును విస్తరింపఁజేసి యెఱుఁగరు. తమ పరిపాలనయందు ప్రజలు కని విని యెఱుంగని స్వాచ్ఛంద సౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నారు. తాము రాజ్యాభిషిక్తులై చేయవలసిన సత్కార్యములన్నిటిని జేసితిరి. కాని యశ్వమేధయాగముమాత్రమే మిగిలియున్నది. ఆయాగ మొనర్చిన యెడల, తమ రాజ్యాధికారమం దేవిధమగు లోపములుండవు. నేనింతకుఁబూర్వమే యీ విషయమును తమకు నివేదింపఁ దలఁచి యుంటిని. కాని తమంతట తామే అశ్వమేధ యాగమును జేయఁ

దలంచుటవలన మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. కావున నిక నాలసింపక వెంటనే తద్విషయిక ప్రయత్నముల కాజ్ఞనొసంగుడు."

శ్రీరామచంద్రుడు తమ్ములవంకంజూచి, "సోదరులారా! వసిష్ఠమహర్షి వాక్యముల వింటిరిగదా! మీయభిప్రాయములం దెలిపిన యెడలం గర్తవ్యకార్యముల నుపక్రమించవచ్చును" అని చెప్పిన రామచంద్రుని యాజ్ఞానువర్తులగు మువ్వురు సోదరు లంగీకరించిరి. పిమ్మట శ్రీరాముడు కుల పురోహితుండగు వసిష్ఠ మహర్షిని సంబోధించి "భగవానుడా! నాయభిలాషను నాసోదరులును, తామును, అంగీకరించుటవలన నా సంకల్పము నెఱవేరిన దని తలంచుచున్నాను. నైమిశారణ్యము పరమపవిత్రమగు యజ్ఞక్షేత్రము. తామంగీకరించిన యెడల యాగము నచ్చట చేయుదును." అని నుడువ వసిష్ఠుం డామోదించెను.

పిమ్మట రామచంద్రుడు తమ్ములతో దనిట్లనియె. "సోదరులారా! వృథా కాలహరణం బొనర్చుట యుక్తము గాదు. కావున మీరు వెంటనే యజ్ఞ ప్రయత్నములకుం గడంగుడు. మన యాజ్ఞాధీనులను శరణాగతులను, స్నేహ సంబంధము గల రాజులను,

యజ్ఞమున కాహ్వానింపుఁడు. యజ్ఞకాలమును నిర్ణయించి దానిని రాజ్యమునందంతటఁ బ్రకటింపుఁడు. లంకా యుద్ధమునందు సాహాయ్యమొనర్చిన పరమస్నేహితులను సన్మానపూర్వకముగ నాహ్వానింపుఁడు. మనకొఱకు వారెన్నియో కష్టముల ననుభవించి యున్నారు. వారు యాగమునకు వచ్చినట్లయిన నేను చరితార్థుఁడ నగుదును. ఋషులనందఱ నాహ్వానింపుఁడు. వారందఱు వచ్చినయెడల మనము ధన్యులము. భరతా! నీవు వెంటనే బయలుదేఱి నైమిశారణ్యమున కేఁగి యజ్ఞభూమిని నిర్ణయింపుము. లక్ష్మణా! కావలసిన సమస్త పదార్థములను సమకూర్చి వెంటనే నైమిశారణ్యమున కనుపుము. యజ్ఞమును జూచుటకుఁగాను బ్రజలు లెక్కకు మిక్కుటముగ వత్తురు. చూడవచ్చినవారి కేవిషయమందును లోపముగలుగకుండునట్టుల జాగ్రత్త పుచ్చుకొనవలయును. వారి కణుమాత్రమైనను కష్టముగాని, యసౌఖ్యముగాని, కలుగఁగూడదు. సోదరులారా! మీరు సమస్తవిషయములందును పారదర్శకులు. కావున మీకింతకంటె నధికముగ నుపదేశించుట అనావశ్యకము."

వసిష్ఠుని వాక్యముల విని సభయందున్న వారెల్లరు మౌనమును ధరించిరి. రాముఁడు సీతాగత ప్రాణుఁడు. లోకులు నిందింతు రను భయమువలననే యామెను వనవాసమున కనిపి, తాను జీవన్మృతుఁడై యుండెను. రాముని కామెయందుఁగల యవిచలిత స్నేహానురాగము లణుమాత్రమైనను దఱుఁగకుండుటయే కాక, క్రమక్రమము నవి వృద్ధియగుచుండెను. దివ్య సుందర మోహనమూర్తియగు సీతాదేవి నిత్యనూత్న విలాసములతోడ సహర్నిశ మాయన హృదయ సింహాసనమునందు విరాజిల్లుచుండెను. అందువలన యజ్ఞము చేయుటకు రాముఁడు తిరిగి వివాహమాడు ననుట యసంభవము. కాని వసిష్ఠుఁడు వివాహమాడవలయు నని ప్రోత్సాహపఱచ, రామచంద్రుఁడు తన యనంగీకారమును దెలిపి మాటలాడక క్రిందుఁజూచుచుండెను. అంత సభాసదు లీవిషయమును గూర్చి పలువిధముల చర్చించి, యంద ఱేకగ్రీవముగ బంగారుతోఁ జేసిన సీతాదేవి ప్రతిమను పార్శ్వమం దుంచుకొని యజ్ఞము చేయవచ్చునని సిద్ధాంతీకరించిరి.

వెంటనే భరతుఁడు నైమిశారణ్యమున కేఁగి స్థలమును నిర్ణయించి యజ్ఞశాలను నిర్మించి, దానికి

సమీపమునం దచ్చటచ్చట నాహ్వానింపఁబడిన వారి కనుగుణ్యముగు పాకలను, గుడారములను, నిర్మించెను. కాలఁదికాలములో లక్ష్మణుఁడాహార పదార్థములను సమకూర్చి యజ్ఞక్షేత్రమునకనిపెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు యథావిధిగా యాగాశ్వమును వదలి దాని రక్షణభారమును లక్ష్మణున కర్పించి చతురంగ బలసమేతుఁడై తల్లులు మొదలగు వారితోడ నైమిశారణ్యమున కేఁగెను. ఉపాయనము లర్పించుట కమూల్యవస్తువులను గైకొని రాజులును, శిష్యజనపరివేష్టితులై ఋషులును, గుంపులు గుంపులుగఁ బ్రజలును, ప్రతిదినము వచ్చుచుండిరి. నృపతులను సమ్మానించు భారమును భరతశత్రుఘ్నులు గైకొనిరి. ఋషులపరిచర్యకు విభీషణుఁడు నియమింపఁ బడెను. ఆహ్వానింపఁబడిన మిగతవారి సమ్మానభారమును సుగ్రీవునిపై నిడిరి.

ఇక్కడ వాల్మీకిమహర్షి యిట్లు తలపోయసాగెను. "జానకీదేవి స్థితిఁ జూడ నిఁక నధిక దినములు జీవించునను నమ్మకము లేదు. కుశలవులు రాజాధిరాజ తనయులు. కావున వారు యావజ్జీవితము తపోవనమందే యుండుట యుక్తము గాదు. వారు ధనుర్వేదమును, రాజనీతిని, అభ్యసింపవలసిన కాలము గడచు

చున్నది. కాఁబట్టి రాముఁడు పుత్త్రులతోఁ గూడ సీతాదేవిని గైకొనుటకుఁ దగుమార్గమును గనిపెట్టుట యత్యావశ్యకము. ఇప్పటికి శ్రీరామచంద్రుని రక్షించి గాని, లేక నేనయోధ్యకేఁగి గాని పుత్త్రసహితముగ సీతాదేవిని గైకొన వలయు నని ప్రార్థించినయెడల రాముఁడు నా ప్రార్థనను నిరాకరించఁడు." అరిగిమహర్షి నిమేషకాల మూరకుండి యోచించినపిమ్మట "రామచంద్రుఁ డత్యంత ప్రజానురాగ ప్రియుఁడు. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదునేయో యను భయమువలననే, పూర్ణగర్భావస్థ యందున్న జానకీదేవిని బరిత్యజించి యున్నాఁడు. కాఁబట్టి, నేను చెప్పినంతనే జానకీదేవిని గ్రహించు ననుటకు సందియము గలుగుచున్నది. కాని యేదోవిధముగ రామచంద్రునకు వార్తను బంపక నిశ్చింతగా నుండుటకు వీలులేదు. ఈబాలురే కదా ముందు కోసల రాజ్యాధిపతు లగుదురు. వీరు తండ్రి సన్నిధానమం నుండి రాజనీతి నభ్యసించనియెడల రాజకార్య నిర్వహణమం దసమర్థులై రాచమర్యాదలను రక్షించుకొనఁ జాలకుందురు. కోసలరాజ్య క్షేమమునకుఁ బ్రయత్నింపనైతి నని రామచంద్రుఁడు నన్ను నిందించును. కాఁబట్టి యీ విషయమునం దిఁక నుపేక్షవహించి యుండుట

భార్యము గాదు. రామచంద్రునకీవిషయమును దెలియఁ జేయుటయే యుక్తము. కాని మున్ముందు వశిష్ఠునితోఁగాని, లక్ష్మణునితోఁ గాని, మాటలాడి వారి యభిప్రాయమును దెలిసికొనుట మంచిది.” అని నిశ్చ యించుకొనెను.

ఒకనాఁడు వాల్మీకిమహర్షి, సాయంసంధ్యను హోమవిధులను నిర్వర్తించుకొని, యేదియో యోచించుచుఁ గూర్చుండి యుండ, రాజభటుఁడొకఁడు వచ్చి శ్రీరామ నామాంకితముగల యాహ్వాన పత్త్రి మొకదానిని, మహర్షి చేతి కిచ్చెను. ఆ పత్త్రిమును జదువుకొని మహర్షి పరమానంద భరితుఁడై, రాజభృత్యునకు సెలవొసంగి వాని కాహారమును బెట్టించుట కొక శిష్యుని నియమించి, యిట్లు చింతింపఁ దొడంగెను. “నేను యోచించుచున్న విషయము నెఱవేరుటకుఁ దగు మార్గమును దైవమే చూపించి యున్నాఁడు. కావున రామచంద్రుని బ్రార్థింపకుండనే, యీ కార్యమును సాధింపవచ్చును. కుశలవులను శిష్యభావమున వెంట నిడుకొని యశ్వమేధ యాగమున కేఁగుదును. వీరిని జూచినంతనే రూపసాదృశ్యమువలన రామచంద్రునితనయులని యెల్లరును సులభముగ గ్రహింతురు.

వారిని విలోకించినమాత్రమున రామచంద్రుని హృదయము కరఁగి నీరై పాఱుననుటకు నిస్సంశయము. అందువలన నా ప్రయత్నము తనంతట తానుగ నెఱవేరును."

అని సిద్ధాంతీకరించుకొని జానకీదేవి కుటీరమున కేఁగి "బిడ్డా! రామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగ మొనర్పఁ బూని నాకాహ్వానపత్త్రిక నంపి యున్నాఁడు. రే పుదయమున నే నేఁగదలఁచితిని. ఇతర శిష్యులతోఁ బాటు కుశలవులనుగూడ నా వెంటఁ దీసికొని పోవుదును" అని నుడువ సీతాదేవి తన యామోదమును వెలిపెను. వెంటనే మహర్షి తనకుటీరమున కేఁగి, యజ్ఞమున కేగుటకుఁగాను సంసిద్ధులరై యుండవలయు నని శిష్యుల కాజ్ఞాపించి, కుశలవులతోడ నిట్లనియె. "మీరింతదనుక జనపదములందలి యే కార్యములను జూచి యెఱుంగరు. శ్రీమద్రామాయణ మహాకావ్యమునకు నాయకుఁడగు, శ్రీరామచంద్రుఁ డశ్వమేధయాగమును జేయఁ బోవుచున్నాఁడు. ఆయాగమునకు మిమ్ముఁదోడ్కొని యేఁగఁ దలఁచితిని. మీకు యజ్ఞ దర్శనముతోఁబాటు రాజదర్శనము గూడ లభించును. అక్కడకు వివిధాచార వ్యవహారములు గల జనులు లెక్కకు మిక్కుటముగవత్తురు. వారి నందఱను మీరు చూడవచ్చును."

కుశలవులు రామాయణమందు శ్రీరాముని యసాధారణ కీర్తివర్ణనలను బఠించి యుండుటవలన, ఆయన యద్వితీయుఁడని తలంచుచుండిరే కాని ప్రత్యక్షముగఁ జూచి యెఱుంగరు. ఇప్పు డాయనను జూడ వచ్చు ననుతలంపున పరమానంద భరితులైరి. నానా దేశములనుండి వచ్చు వివిధాచార వ్యవహారములు గలవారిని జూడవచ్చునను కుతూహలము గూడ, వీరికి మిక్కుటముగ నుండెను.

అశ్వమేధ యాగమును గూర్చి విని, సీతాదేవి కన్నీరు మున్నీరుగా నేడ్వసాగెను. నిమిషకాలములో నింకొకవిషయ మామెచిత్తము నాక్రమించుటవలన నామెదుఃఖము దుర్భర మయ్యెను. సీతాదేవి యింత వరకును, శ్రీరాముఁడు తనమీఁద నపారప్రేమ గలిగి యున్నాఁడను దృఢ విశ్వాసమున నుండెను. ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదునేమో యనుభయము వలన మాత్రమే తన్ను విడనాడినాఁడని నమ్మియుండెను. కాని, రాముఁ డశ్వమేధయాగమునకుఁ బూనుకొనె నని వినినంతనే యాయన యింకొక భార్యను పరిగ్రహించి యుండునని తలఁచి మృతప్రాయురాలయ్యెను. తన్ను బరిత్యజించిన దుఃఖమును సీతాదేవి సహింపఁ గల్గెను.

కాని రాముఁ డింకొక భార్యను స్వీకరించినాఁ డను విషయము చిత్తమునకుఁ దట్టినంతనే, యామెకు మనోవేదన యసహనీయ మయ్యెను. నిరపరాధయగు తన్ను వనవాసమున కనిపినను, తనమీఁద నాయనకుఁ గల యవిచలితస్నేహము, గాఢానురాగము లణుమాత్ర మైనను దఱుఁగకుండు నని తలంచుచుండెను. కాని యిప్పుడు తిరిగి వివాహమాడుటవలన దనమీఁద నాయనకుఁగల ప్రేమానురాగములు పోయెనని తలఁచి వర్ణనాతీత మగు చిత్త సంక్షోభమువలనఁ దత్తరిల్లు చుండెను.

కుశలవులు సీతాదేవి కడకు వచ్చి యిట్లనిరి. "అమ్మా! అశ్వమేధ యాగమునకు రేపుదయమున మమ్ముఁ దీసికొని వెళ్లుదు నని మహర్షి చెప్పియున్నాఁడు. మే మాహ్వానపత్త్రికను దెచ్చినవానికడ కేఁగి రామ చంద్రునిగూర్చి అనేక ప్రశ్నలను బ్రశ్నించితిమి. విచారించినకొలందిని, ఆయనచరిత్ర యసామాన్యముగఁ దోఁచుచున్నది గదా. అమ్మా! మే మొక విషయ మునందు, మిక్కిలి యాశ్చర్యాన్వితులమైతిమి. రామా యణమును జదువుటవలన నాయనమీఁద మాకుఁ గలిగిన దృఢతరభక్తి నేఁడు విన్నమాటలను బట్టి.

వేయి రెట్లు వృద్ధి పొందినది. రామచంద్రుడు ప్రజారంజనార్థము భార్యను బరిత్యజించె నని విని "ఆయన తిరిగి వివాహమాడినాడా! లేనియెడల యజ్ఞమెట్లు చేయును? యజ్ఞమును జేయుటకు సహధర్మిణి యుండవలయును గదా?" అని ప్రశ్నింపనాతఁడు "వివాహమాడవలయు నని వసిష్ఠమహర్షి రామచంద్రుని పలుమాఱు తొందరించెను. కాని యాయన యంగీకరింపఁడయ్యె. అందు వలన సీతాదేవి ప్రతిమూర్తిని బంగారుతోఁ జేయించినారు. ఆమూర్తిని పార్శ్వమందుంచుకొని శ్రీరాముఁ డశ్వమేధయాగమును జేయును." అని నుడివినాఁడు. అమ్మా! ఇట్టి మహాపురుషుఁడు భూమండలమం దెప్పుడును బుట్టియుండ లేదనుట నిక్కువము. రామచంద్రుఁడు రాజ్యధర్మమును నిర్వహించుటయం దెట్టి యనురాగము గలిగియున్నాఁడో దాంపత్యధర్మమునం దట్టి యనురాగమే గలిగియున్నాఁడు. మే మితిహాసగ్రంథములయం దనేక రాజులయు మహాపురుషులయు, చరిత్రలను జదివి యున్నాము. కాని యేవిషయమందును రామునితోఁ బోల్పఁదగిన రాజుగాని మహాపురుషుఁడుగాని మఱి కానరాఁడు. ప్రజారంజ నానురోధమువలన భార్యను బరిత్యజించుటయు ఆమెయం దుండు చిర

నిర్మల ప్రేమవలన యావజ్జీవమును తిఱిగి వివాహమాడ కుండుటయును గని విని యెఱుంగని కార్యములు గదా! అమ్మా! రామాయణమును బఠించినప్పటి నుండియు, రామచంద్రునిం జూడవలయు నను కోరిక మమ్ము దొందరింపుచున్నది. ఇప్పుడు మా యభిలాష సిద్ధికి సుయోగము లభించినది, కావున నాజ్ఞ నొసంగినయెడల రామచంద్రుని దర్శించుట కేగుదుము." అని యడుగ, జానకీదేవి తనయంగీకారమును దెలిపెను. వెంటనే వారు పరమానంద భరితులై మహర్షి సాన్నిధ్యమున కేగిరి.

శ్రీరామచంద్రుడు తిఱిగి వివాహమాడె నను సంశయమువలన సీతాదేవి శరీర మంతట వ్యాపించిన విషాదవిషము సువర్ణమూర్తి మాటను వినినంతనే దగ్గ మాయెను. ఈమె హృదయమును దహించుచున్న చిర ప్రదీప్తమగు శోకానలము చల్లారెను. నయనములనుండి యానంద బాష్పములు రాల సాగెను. తనను బరిత్య జించినాడను సంతాపము నశించుటయే కాక, ఆమె హృదయమం దపూర్వమగు సౌభాగ్యగర్వ మావిర్భ వించెను.

మఱుదిన ముదయముననే కుశలవులను, శిష్యు లను, వెంట నిడుకొని వాల్మీకిమహర్షి నైమిశారణ్యము

నను బయలుదేఱెను. వీరు రెండవదినము మధ్యాహ్నము నకుయజ్ఞభూమిని బ్రవేశించిరి. వసిష్ఠుఁడు పరమానంద భరితుఁడై తగు నివాసస్థలమునందు వీరిని బ్రవేశపెట్టెను. పిమ్మట కుశలవులు రామచంద్రునిఁ జూచి పులకాంకితులై తమలోఁ దామిట్లు చెప్పుకొన సాగిరి. "రామాయణమునందు వర్ణింపఁబడిన యసమాన గుణము లన్నియు ఈయన యాకారమునందే సుస్పష్టముగఁ బ్రతిఫలించుచున్నవి. ఈయనను జూచినంతనే మహాపురుషుఁడని ద్యోతక మగుచున్నది. ఈయనతన సౌమ్యమూర్తికిఁదగిన గంభీర ప్రకృతిగలవాఁడు. మన గురు వెట్టి యసామాన్య కవిత్వసంపన్నుఁడో, యీయన యట్టి యపూర్వ సుగుణగణసంపన్నుఁడు. ఇట్టి మహాపురుషుఁడు నాయకుఁడు గాని యెడల, మహర్షి ప్రణీతమగు నీ మహాకావ్యమున కిట్టి గౌరవంబుండదుగదా! రామచంద్రుని యసాధారణ గుణకీర్తనను జేయుటవలననే, మహర్షి యత్యద్భుత కవిత్వశక్తి సార్థకత నొందినది. నేఁటి కీ మహాపురుషుని సందర్శించుటవలన మనకు నేత్రసాఫల్యమైనది."

దినముల వరుసను క్రమక్రమముగా యాగమున కాహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు విచ్చేసిరి. అతికోలాహల

ముతోడ నిరూపితదివసమున నశ్వమేధ యాగము ప్రారంభింపఁబడెను. గణనాతీతముగ వచ్చియున్న [illegible]లాంగులు, దరిద్రులు, మొదలగు వారు కోరు కోరిక లన్నియుఁ బూర్తి యగుచుండెను. అనవరతము నలుదిక్కుల నృత్యగీత వాద్యములు జరుగుచుండెను. ఎల్లరును మనోహర వేషభూషలను ధరించి యుండిరి. ప్రతిమనుజునిమోమును సంతోషముతోడఁబ్రకాశించుచుండెను. ఎవరును దుఃఖమును గాని, కష్టమును గాని పొందియెఱుంగక మహానందముగ యాగమును సందర్శించుచుండిరి. నృపతులు, ఋషులు, మొదలగువారిలో వృద్ధులందఱేక గ్రీవముగ నిట్టి యజ్ఞమును మే మెప్పుడును జూచి యెఱుంగమని నుడువసాగిరి. ఈవిధ మగు సంతోష కోలాహలముతోడ నశ్వమేధ యాగము నడుచుచుండెను. ఆహ్వానింపఁబడిన వారెల్లరు యజ్ఞసభ యందుఁ జేరి మహానందముగ యజ్ఞమును సందర్శించుచుండిరి.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఏడవ ప్రకరణము

ఒక దినమున వాల్మీకి మహర్షి యొంటరిగఁ గూర్చుండి యిట్లు యోచించుచుండెను. "నే నీయాగ దర్శనమునం దాసక్తుఁడనై యింతవరకు వృథా కాలమును గడపితిని. కాని తలపెట్టిన కార్యసాధనకుఁ బ్రయత్నింపనైతిని. కుశలవుల నేయుపాయమున రామచంద్రుని సందర్శించునట్లు చేయుదును? ఏమియుం దోఁపకున్నదిగదా! వీరిని వెంటనిడుకొని రాజసభ కేఁగుదునా? లేక యేదో యొక మిషమీఁద రామచంద్రుని యిచ్చటకు రప్పించి సకల విషయములు సవిస్తరముగఁ జెప్పి పుత్త్రసమేతముగ సీతాదేవిని గైకొను మని ప్రార్థింతునా?" అని పలు విధములఁ దర్కించుకొని చివర కిట్లు నిశ్చయించుకొనెను. "కుశలవులచేత రామాయణమును గానము చేయింతును. వీ రచ్చటచ్చట గానము చేయుచుండిన యెడల రామున కీ విషయము కర్ణగోచరమగును. అప్పు డాయన స్వకీయ చరిత్రను వినవలయు నను తలంపునఁ గుశలవులను దన సమీప

మున కాహ్వానించును. అందువలన సునాయాసముగ నీ కార్యము సఫలమగును.”

అని విశ్వసించుకొని వాల్మీకి, కుశలవులను పిలిచి యిట్లనియె. “ప్రతిదినమును మీ రయోధ్యకు ఋషులు నివసించు కుటీరముల సమీపమునందును. వ్రతుల పటకుటీర పురోభాగంబునను, పురజనులు మొదలగువారు నివసించువాకల కెదుటను, రాజభవన సమ్ముఖమందును, రామాయణమును గానము చేయుచుండుఁడు. రాజు మిమ్ముఁ బిలువనంపి గానము సేయుఁడని కోరినయెడలఁ దత్క్షణమే గానము సేయుఁడు. ఆయన సాన్నిధ్యమునందున్నంత కాలమును మిక్కిలి వినయ విధేయతలతోడ ప్రవర్తింపవలయును. సమస్త జనులకు రాజు తండ్రివంటివాఁడు. కావున, మీ రాయనయెడల పితృభక్తిని జూపవలయును. ఆయన మీ సంగీతమునకు సంతసించి ధనమొసంగఁ దలఁచిన యెడల ధనమును గైకొనకుఁడు. భక్తిపూరిత వినమ్రవచనములతోడ మీనిరాకను వెల్లడింపవలయును. ‘మహారాజా! మేము వనవాసులము. తపోవనమందుండి కందమూలఫలములతోడఁ బ్రాణధారణం బొనర్చుకొనుచుందుము. కావున మాకు ధనమునవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.’

అని [illegible] మీరెవరని యడిగినయెడల వాల్మీకి శిష్యుల మని చెప్పుడు.”

అని యుపదేశించి యాజ్ఞ నొసంగినంతనే, కుశలవులు వాల్మీకి యాదేశానుసారముగ, వీణను మీటుచు బ్రహ్మానందముగ రామాయణమును గానము చేయసాగిరి. వీరి గానమును వినువారలు పరవశులై స్థిరచిత్తముతో గానమును వినుచు, కన్నీరు కార్చుచుండిరి. ఏలయన! శ్రీరామచంద్రుని చరిత్ర, యత్యద్భుతమును, పవిత్రమును, మనోహరమునై యుండెను. ఈ మహాకావ్యమును రచించిన వాల్మీకి మహర్షి కవిత్వ మత్యుత్కృష్టమై హృదయాహ్లాదకరమై యుండెను. కుశలవుల రూప రేఖా విలాసము లద్వితీయములై చూపఱ మోహ పరవశులుగ నొనర్చుచుండెను. వీరి మృదు మంజుల స్వరములు వినినకొలఁదిని కోకిలల కూజితములు కర్కశప్రాయములుగఁ దోచుచుండెను. ఇదివరకెవరును కని విని యెఱుంగ నంతటి నైపుణ్యము వీణా వాద్యమునందు వీరి కలవడియుండుటవలన వీరి గానమును వినువార లనిర్వచనీయ ప్రేమా రసమునందు మునింగి యానంద బాష్పములు గార్చుచుండి రని నుడువుటయం దాశ్చర్యమేమున్నది?

ఒకటి రెండు దినములు గడచిన పిమ్మట వీరి గానమును వినినవారిలో కొందరు శ్రీరాముని సమీపించి "మహారాజా! ఇద్దరు సుకుమార ముని కుమారులు వీణను వాయించుచు, మీ చరిత్రను గానము చేయుచున్నారు. ఆ గానము శ్రోతలకు పరవశులచుగ నొనర్చుచున్నది. పుట్టి బుద్ధియెఱింగిన నాటిగా మే మెప్పుడిట్టి మృదుమధుర గానమును విని యుండలేదు. వారు కవలపిల్లలు. ఇంతవఱ కెవ్వరును మానవదేహమునం దిట్టి రూపమాధురిని జూచి యుండ రనుట నిక్కువము. వారిగానమును, కిన్నరులు వినినయెడల, నవమానింపఁబడితి మని తమంతట తాముగనే యంగీకరింతురు. వారు గానముచేయు కావ్య మెవరు రచించిరో కాని, ఆ యమృతోపమానమగు కవిత్వ మపూర్వమైయున్నది. మహారాజా! ఆ ముని కుమారులం బిలువనంపి తమ సన్నిధానమందు గానము చేయింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. తాము వారిని జూచినను, వారి సంగీతమును వినినను, పరమానంద భరితులగుదు రనుట నిస్సందియము." అని విన్నవించుకొనిరి.

వీరి మాటలు వినినంతనే, శ్రీరామచంద్రునకు బాలురను జూడవలయు నను కుతూహలము మిక్కుటమై, వారిని బిలుచుకొని వచ్చుటకు సభాసదులలో నొక బ్రాహ్మణుని బంపించెను. రాజు పిలుచుచున్నాఁడని విని, కుశలవు లాలసింపక యత్యంత వినయ విధేయతలతోడ సభామండపమును బ్రవేశించిరి. కుశలవులను జూడఁగానె, రామచంద్రుని హృదయమం దనిర్వచనీయమగు భావోదయంబయ్యెను. కాని, యాయన తన శరీరమునం దంతటను వ్యాపించుచున్నది ప్రీతిరసమో, లేక విషాదమో, నిర్ణయించుకొనఁ జాలకుండెను. కొంతవడి సుకుమారద్వయమును దిలకించి యాకులచిత్తుఁడై దృష్టిని మరలించుకొనఁజాలక చిత్రప్రతిమవలెఁ గూర్చుండి యుండెను.

బాలురు నెమ్మదినెమ్మదిగా శ్రీరామచంద్రుని సమీపించి "మహారాజునకు జయ మగుఁ గాక" అని నుడివి, ఆయన యాదేశానుసారము సముచిత ప్రదేశమందుఁ గూర్చుండి భక్తిశ్రద్ధలతోడ "మహారాజా! మమ్మేల పిలువ నంపితిరి?" అని ప్రశ్నించిరి. రామచంద్రుఁడు కుశలవుల శరీరములయందు, తనయొక్కయు జానకీదేవి యొక్కయు, సంపూర్ణావయవ లక్షణముల

లక్షించి వికలచిత్తుఁడాయెను. కాని, యప్పుడు రాజ సభయంతయు భూవరులతోడ నిండి నిబిడీకృతమై యుండుటవలన, మిక్కిలి కష్టమునఁ జిత్తవికార మాఁపుకొని, యతిగంభీరతను దాల్చి, "మీ యపూర్వ గానమును విన్నవారెల్లరు పరమానంద భరితులై, 'మిమ్మే వేయినోళ్ళఁ బ్రశంసించుచున్నారు. కావున మీ గానమును వినవలయునను తలంపున మిమ్మాహ్వానించితిని. మీకిష్టమైనయెడల కొలఁదికాలము గానమొనర్చి మా కానందమును గలిగింపుఁడు." అని రాముఁడు నుడువ, కుశలవు లిట్లనిరి, "మహారాజా! మేము గానము చేయుచున్న కావ్యము బహువిస్తృతము. దానియందు మీ పావనచరిత్ర పరిపూర్ణముగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. కావున మే మేభాగమును గానము చేయవలయునో సెలవిండు."

కుశలవులను జూచినప్పటి నుండియు రామచంద్రుఁడు చంచలచిత్తుఁడై యుండెను. సీతాదేవిని వనవాసమున కనిపిన దుఃఖము, ఈయన హృదయమునుండి వెల్లివిరియుచుండెను. అందువలన శ్రీరాముఁడిఁక ధైర్యావలంబియై యుండుట యసాధ్యమని తలఁచి, తక్షణమే సభముగించి విజనప్రదేశమున కేఁగవలయు

నను నాతుకతఁ జూడ, బాలురనుజూడ, "నేఁడుమీకిష్టను వచ్చినపట్టును గానముచేయుఁడు. రేపు మొదలు ప్రతిదిన ముదయమునను గొంచెముకొంచెముగఁ గావ్యమంతయు వినుచుండెదను." అని నుడువ కుశలవులు గాన మారంభించిరి. వారి గానమాధురికి సభాసదులెల్లరు పరవశులై యేకగ్రీవముగ "సాధు సాధు!" అని పలుకం దొడంగిరి. రామచంద్రుండును, కవిత్వపటుత్వసంపదకును, రచనా లాలిత్యమునకుచు, పులకాంకితుండై "ఈ కావ్యమును రచించిన వారెవరు? మీరెవరికడ సంగీతవిద్య నభ్యసించి తిరి?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు "మహారాజా! ఈ కావ్యమును వాల్మీకిమహర్షి రచించినాఁడు. మేమా యన యాశ్రమమందే యుండుము. ఆయనయే మాకు సంరక్షణకర్త. ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువ శ్రీరాముఁ డిట్లనియె. "వాల్మీకి మహర్షి యీకావ్యమునందు దన యద్భుతకవితాశక్తిని వెల్ల డించియున్నాఁడు. కావున దీనిని గొంచెముగ విని సంతృప్తినొందుటకు వీలులేదు. అయినను నేడు మీకు మిక్కిలి పరిశ్రమ గలిగినది. కావున నింతకంటె మీకెక్కువ కష్టమును గలిగించుట నాకిష్టము లేదు. మీరిక మీ నివాసముల కేఁగుఁడు."

అని నుడువుచు శ్రీరాముఁడు, కుశలవులకు సెల వొసంగి, వెంటనే సభను ముగించి నివాస భవనమున కేఁగి, ఒంటరిగఁగూర్చుండి యీవిధముగఁ దలపోయ సాగెను. "ఈ బాలురు నాకంటి కగపడినంతనే నా హృదయ మాకులత నొందుటకుఁ గారణం బేమి? స్వ సంతానమును జూచినప్పుడు హృదయమందు వాత్సల్యరసము వ్యాపించునని వినినటులు, వీరిని జూచి నంతనే నాచిత్తము కరుణారసముతోడ నిండి పోవు చున్నది. కాని, కారణము మాత్రము గన్పట్టుట లేదు. వీరు ఋషికుమారులు గదా! కాకున్నను, నే నట్టి యాశను గలిగియుండుటకు వీలెక్కడ? పూర్ణగర్భా వస్థయందు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. అట్టి స్థితియందు సీత దుస్సహాశోకభరమునను, అసహనీయ మగు నవమానతాపమువలనను, ప్రాణత్యాగ మొనర్చు కొని యుండుననుట నిక్కువము. లేనియెడల నేదో యొక క్రూరజంతువున కాహారమైయుండును. ప్రేయసి యట్టి యవస్థయందు ప్రాణధారణం బొనర్చుకొని, నిర్విఘ్నముగ సంతానమునుగని వారిని బెంచి పెద్దవారిని జేసినదనుట కేవలముదురాశ గదా! కాకున్నను నావంటి హతభాగ్యున కట్టి సౌభాగ్యము లభించుననుట కెటుఁ జూచినను సంభవము గాదు."

అని తలంచుచు మిక్కిలి వికలచిత్తుఁడై కన్నీరు గార్చుచుండెను. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచెము మాఁపుకొని యిట్లు తలపోయ సాగెను. "వీరి రూప రేఖా విలాసములు చూచిన క్షత్రియ కుమారు లని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. ఇంతియకాక వీరి శరీరముల యందు నాయవయవ లక్షణములు సంపూర్ణముగ లక్షితము లగుచున్నవి. వీరు నాకుఁ బ్రతిబింబము లని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. పరిశీలించి చూచిన యెడలఁ బ్రేయసీయవయవ సాదృశ్యములు వీరియందు సలక్షణముగఁ బొడగట్టుచున్నవి. వీరి భ్రూయుగ్మము, నయనములు, నాసిక, కర్ణములు, చెక్కులు పలువరుస మొదలగు వానియందు లేశమైనను భేదము గన్పట్టుట లేదు. ఇట్టి పోలికల కేవిధమగు సంబంధము లేకయుండునా? వీరు వాల్మీకిచేత సంరక్షింపఁ బడుచున్నామని నుడివి యున్నారు. ప్రేయసిని వాల్మీకి తపోవనమందు దిగవిడిచి రావలయునని లక్ష్మణున కాజ్ఞ యొసంగియుంటిని. అందువలన వాల్మీకి కరుణారసపూరితుఁడై సీతను తనయాశ్రమమునకుఁ దోడ్కొని పోయి యుండవచ్చును. అక్కడ సీత యీకవలపిల్లలను బ్రసవించి యుండవచ్చును. ప్రవాసమునకుఁ బూర్వము

జానకిని జూచిన వారెల్ల రామెగర్భమందుఁ గవలపిల్లలు గలరని దలంచుచుండిరి. కాఁబట్టి నాయాశ యంతగా దురాశ యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని యెండమావుల యందు జలము గలదని భ్రమఁ జెందినట్లు, నేను భ్రమఁ బడుచున్నానేమో? క్రూర రాక్షసునికంటెను గూడ కఠినుఁడనై నిరపరాధ యగు ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపి యిప్పు డిట్టి కోరిక గలిగియుండుట మూఢత్వము గదా! అయ్యో! ప్రేయసీ! నీవు సుశీలవు. పరమ పావనివి. సరళ హృదయవు. కాని దుశ్శీలుఁడఁగు నిక్రూర చిత్తుని హస్తములయందుఁ బడితివిగదా? పతిగతప్రాణ వనియును, పరమపావన చరిత్ర వనియును దెలిసి యుండియు నిన్ననాయాసముగ వనవాసమున కనిపి యింతవఱకును జీవించి యుంటిని. కావున నావంటి క్రూరుఁడు, పాషాణచిత్తుఁడు, పుడమియందు మఱియొకఁ డుండఁడు. మరి యుండఁబోడు."

అని తలంచుచు రాముఁడు దుస్సహ శోక భరము వలన, విచేతనప్రాయుఁడై సంతతధారగా కన్నీటిని గార్చుచు, తిరిగి తిరిగి దీర్ఘ నిశ్వాసమునువిడుచుచుండెను. పిమ్మట కొంచెము శాంతచిత్తుఁడై "వాల్మీకి సీతను దన యాశ్రమమునకుఁ దీసికొని వెళ్లియుండును.

అచ్చట ప్రేయసి యీకవలపిల్లలఁ బ్రసవించిన దనుట నిక్కువము. వీరు ఋషికుమారులు గారని యింకొక ప్రబలకారణము కూడఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎద్ది యన, వీరికి కొలఁది దినముల క్రిందటనే యుపనయన మయిన దని స్పష్టముగఁ దోఁచుచున్నది. కావున వీరికి పద నొకండవవత్సరమునందే యుపనయనమైనది. క్షత్త్రియ కుమారులు గానియెడల వీరికీవయసునందేల యజ్ఞోప వీతధారణం బొనర్తురు ? ఋషికుమారులే యయిన యెడల నేడవయేటనే యుపనయనమై యుండును. ఇది యునుగాక, యుపనయనమైన ఋషికుమారుల వేష మునకును, వీరివేషమునకును, జాలవ్యత్యాసము గాన్పిం చుచున్నది. అందువలన వీరు క్షత్త్రియకుమారు లని తలంచుటకు వీలుగలదు. క్షత్త్రియకుమారులే యయిన యెడల సీతకుమారులనితలంచుట కెక్కువయవకాశము గలదు. ఎందువలన ననఁగా క్షత్త్రియకుమారు లేల తపోవనమందుందురు? అచ్చటనే యేల యుపనయనము జరిగియుండును ? కాఁబట్టి వీరు నావంటి హతభాగ్యుని సంతానమే యయి యుండవలయును."

అని మనస్సునందు తర్కవితర్కము లొనర్చు కొనుచు, "జానకి యింతదనుక జీవించియుండి, వీరు నా

పుత్రికే యైనచో నాయానంద మనిర్వచనీయము గదా? తిరిగి ప్రేయసి నా నేత్ర పర్వంబొనర్చునా? నా హృదయానందదాయిని యగునా? నాకిట్టి భాగ్యము లభించునా? ఈవిషయము చిత్తమునకుఁ గట్టినంతనే నాహృదయ మమృతసిక్తమగుచున్నది." అని తలంచుచు సీతాసమాగమంబు నిశ్చయమని తలంచి తిరిగి యిట్లను కొనసాగెను. "దీర్ఘకాల వియోగానంతరము ప్రేయసిని జూచినంతనే యాహ్లాదమువలన వివశుఁడ నగుదును. ప్రేయసి యత్యంత సంతోషమున మునుంగును. అప్పుడు మాయిరువుర నేత్రములనుండి యానందాశ్రువులు ప్రబల వేగముగఁ బ్రవహించును." అని తలంచి కొంతవడి చింతానిమగ్నుఁడై యుండి పిమ్మట యిట్లు తలపోయ సాగెను. "మహాక్రూరకృత్య మొనర్చిన నేను ప్రేయసి మోమెట్లుచూతును? సాధుశీలయు, సరళహృదయయు, నగు సీత ననాయాసముగ నాయపరాధములను క్షమించు ననుట నిక్కువము. కావున నేను, ప్రేయసి పాదముల మీఁదఁబడి క్షమాపణ గోరెదను." అనుకొని తిరిగి "ప్రజల విరాగమునకుఁ బాత్రుఁడ నగుదు నేమో యనుభయము వలననే గదా ప్రేయసిని వనవాసమున కనిపితిని. ఇప్పుడు స్వీకరించిన

యెడల నా యపవాదము తిరిగి ప్రజ్వలింపదా? ఇంత కాలము మే మిరువురమును దుస్సహ విరహ యాతన చేత దగ్ధుల మగుట నిష్ఫల మగును గదా."

అని యోచించుచు రామచంద్రుఁ డుపాయ హీనుఁడై, కొంతవడి మౌనావలంబియైయుండి, పిమ్మట నాకస్మికముగ రోషావేశపరవశుఁడై "ఇఁక నేను కారణములేని లోకనిందను గణనచేయను. సీతను గ్రహించియే తీరుదును. నేను స్వతంత్రుఁడను. నావలె నెవఁడు రాజ్యపీఠము నధిష్ఠించి, ఆత్మసుఖములకు జలాంజలి యర్పించుకొనెను? ప్రేయసిని వనవాసమున కనుపుటయె జ్ఞానహీన మగు కార్యము. కావున సీతను స్వీకరింతును. ఇట్లొనర్చుట యుచితము. కానియెడల రాజ్యమును భరతున కప్పగించి వానప్రస్థాశ్రమమును గైకొందును. ప్రేయసిని విడిచి రాజ్యభోగముల ననుభవించుటకంటె ప్రేయసితోఁడ వనవాస మొనర్చుటయే మిక్కిలి సౌఖ్యదాయకము." అని తలంచుచు రాముఁ డారాత్రి గడపెను.

సీతాదేవి వనవాసము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

"వాల్మీకి మహర్షి శ్రీరామచంద్రుని చారిత్రమును గైకొని యత్యద్భుత మహాకావ్యమును రచించినాఁడు. ఆయనకుఁ దరుణ వయస్కులగు శిష్యు లిరువురు గలరు. వారి కంఠము కోవెల కంఠమును మించి యుండును. వారతి మృదు మధుర స్వరమున రామాయణమును గానముచేయుదురు. రాజ సభయందు రేపుదయముననే గానము ప్రారంభ మగును." అను విషయమును యాగదర్శనమునకు వచ్చిన వారెల్లరు జెప్పుకొన సాగిరి. అందువలన ప్రభాతమైనంతనే సంగీత శ్రవణ కుతూహలాయత్త చిత్తులై ఋషులు, రాజులు, మొదలగు వారెల్లరు, త్వరితగమనమున రాజసభకు వచ్చి తమతమ స్థానముల నాక్రమించుచుండిరి. సభయంతయుఁ గలకల లాడుచుండెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు సింహాసనా సీనుఁడయ్యెను. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును, సుగ్రీవుఁడు విభీషణుఁడు మొదలగు స్నేహితులును, సింహాసనమునకుఁ గుడి యెడమ వైపులఁ దమ

తమ స్థానములయం దాసీనులైరి. కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మాండవి, శ్రుతకీర్తి, మొదలగు వారును, అరుంధతి మొదలు గాగల ఋషిపత్నులును, వారికిం గాను ప్రత్యేకముగ నేర్పాటుచేసిన స్థానమందుం గూర్చుండిరి. సభాసదు లెల్లరు నూతన కావ్యమును, సుకుమార గాయకద్వయమును గూర్చి యొకరితో నొకరు ముచ్చటించుకొనుచు, మిక్కిలి యాతురతతో కుశలవుల యాగమనమును నిరీక్షించుచుండిరి. కుశలవుల వెంట నిడుకొని వాల్మీకి మహర్షి సభాభవనమును బ్రవేశించెను. వారిని జూడంగనే సభయందంతట సంతోష కోలాహలము పుట్టెను. పూర్వదినమునం గుశలవులను జూచినవారు తమ ప్రక్కనుండువారికి వ్రేలితో వారిని జూపుచుండిరి. మహర్షి మండపమును బ్రవేశింపంగానే సభాసదులు లేచి నిలిచి యాయనను గౌరవించిరి పిమ్మట వారికిం గాను వేఱుగ నేర్పాటుచేసిన స్థలమున మహర్షియు, కుశలవులును, గూర్చుండిరి. సభయం దున్న వారెల్ల రత్యుత్సాహచిత్తమున సంగీతమున

సభ యెల్లరు గానమును వినవలయునని కుతూహల ముతోఁ గూచుకొని యున్నారు. తమరాజ్ఞ నొసంగి నంతనే సంగీత ముపక్రమింపఁబడును." అని యడిగి సెలవుగైకొని గానము నుపక్రమింపుఁడని కుశలవులకు సెలవొసంగెను. రామచంద్రుని యాజ్ఞను గైకొని, వెంటనే వారు వీణెను వాయించుచు రామాయణ మహా కావ్యమును గానము చేయసాగిరి. సీతా రాముల పరస్పర స్నేహానురాగ వర్ణనలు గల పట్టుల నెక్కుడుగ గానముచేయవలయునని ఇదివఱకే వాల్మీకి కుశలవు లకుఁ జెప్పియుండెను. అందువలన కుశలవులు సీతా రాముల పరస్పరప్రేమలొలుకు పట్టులలో నొక దానిని గానముచేయఁ బ్రారంభించిన, కొన్ని నిముసముల లోపల, రామచంద్రుని హృదయము కఱఁగి యశ్రు పూర్ణ నయనుఁడయ్యెను. ఆ సుకుమార బాలగాయ కులఁజూచిన కొలఁదిని వారు సీతాతనయు లను దృఢ విశ్వాస మాయనకుఁ గలుగఁజొచ్చెను. భరతలక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు, కుశలవులయందుఁ గల సీతారాముల యవయవలక్షణములఁ దిలకించిన కొలఁదిని, మనముల యం దనేక విధములఁ దలపోయసాగిరి. సభాసదు లెల్ల రేకగ్రీవముగ "ఏమి? ఈ యాశ్చర్యము? ఈఋషి

కుమారు లిరువురు రామచంద్రునకుఁ బ్రతిబింబములుగ నున్నారు. వేషమందును, వయసునందును వ్యత్యాసము లేని యెడల, వీరికిని రామచంద్రునకును, లేశమైనను భేద ముండదు గదా! రామచంద్రుఁడు బాల్యరూపమును ధరించి, యీ ఋషికుమారుల వేషమును దాల్చి నాఁడాయన్న ట్లున్నారు. బాల్యమునందు శ్రీరామచంద్రుఁ డెట్టి రూపమాధురి గలిగియుండెనో, యట్టి రూపమాధురినే వీరు గలిగియున్నారు." అనితలంచుచు పరవశులై కదలక మెదలక, యేకాగ్రచిత్తమున సంగీతమును వినుచు, రెప్ప వాల్పక వారి రూపలావణ్యములఁ గ్రోలుచుండిరి.

కొంతసేపు గానమును విని శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణునిఁ జూచి "వత్సా! వీరికి వేయి బంగారు ముద్రలను బహుమాన మొసఁగుము." అని నుడువ, కుశలవు లిట్లు విన్నవించుకొనిరి. "మహారాజా! మేము వనవాసులము. మాకు భోగాభిలాష కాని, భోగాసక్తి కాని లేదు. అనాయాసముగ లభించు కందమూల ఫలములను భుజింతుము. వల్కలముల ధరింతుము. కావున మాకు సువర్ణ ముద్రలతోడఁ బ్రయోజనం బేమి? మేము మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి మీచరిత్ర నభ్యసించి

తిమి. నేడుమీరు వినుటవలన మాప్రయత్నము సఫలమైనది. మీరు ప్రీతులై సుప్రసన్నులగుటవలన మేము చరితార్థులమైతిమి.” అని నుడువు బాలుర విచక్షణ జ్ఞానమును, ధనమునందు నిరాకాంక్షను జూచి, సభాసదు లెల్లరు సంతసించిరి.

కౌసల్యాదేవి కుశలవులను రెప్పవాల్పక చూచి వీరు సీత తనయులను ధృడవిశ్వాసమున మిక్కిలి చంచలచిత్తయై దీర్ఘనిశ్వాసము విడిచి “అయ్యో! జానకీ!” అని నుడువుచు భూమిమీఁదఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. తద్దర్శనమువలన మిగత వారెల్లరు వికలాంతఃకరణులై వివిధప్రయత్నములు చేయ, కౌసల్యాదేవికిఁ దెలివివచ్చెను. తదనంతరము కుశలవుల గానమును విన్న కొలఁది సీతాదేవి శోకము ప్రబల మగుట వలన, మిగిలిన వారు కూడ కన్నీరు కార్చుచుండిరి. కౌసల్యాదేవి యత్యంత మనోవేదనతోఁ గూడుకొని పిచ్చిదానివలె నిట్లు పలుకం దొడంగెను. “నాయొద్ద కెవ్వరైనను ఆ సుకుమార కుమారులను దీసికొనిరండు. వారిని కౌఁగిలించుకొని యెత్తి ముద్దుకొందును. వీరు నాసీత తనయులు. వీరిని జూడఁగానే నాప్రాణమెట్లో యున్నది. వారిని నాయొద్దకుఁ దీసికొని రానిచో నేనే

వారియొద్ద కేఁగుదును. ఒకమాఱు వారిని ముద్దిడుకొనిన యెడల జానకీశోకము కొంతవఱకుఁ దగ్గును. వీరియందు మీకు సీతారాముల యవయవ లక్షణములు గన్పట్టుట లేదా? వీరు సభను బ్రవేశించునప్పుడు రాముని పుత్రు లిరువురు వచ్చుచున్నా రని యెవరో రహస్యముగ నా చెవిలోఁ జెప్పిరి. అప్పటి నుండియు నా ప్రాణము వారికొఱకుఁ దల్లడిల్లుచున్నది. ఇప్పటికి నేదోవిధముగ సీతశోకమును మఱచి పండ్రెండు వత్సరములైనది. కాని వీరిని జూచి నంతనె జానకీశోకము నూతనాకారమును దాల్చుచున్నది. అయ్యో! జానకీ! నీవెక్కడ నున్నావు? నీ కెట్టి దురవస్థ సంభవించినది? అప్పటినుండియు నీవు జీవించి యుంటివా? లేక యీ పాపిష్ఠ నరలోకమును విడచితివా? అయ్యో! ఏమి చేయుదును! ఏమియుఁదెలియదుగదా?" అని పరితపించుచు, తిరిగి మూర్ఛిల్లెను. మిగతవారి ప్రయత్నములవలన కొంతవడికి కౌసల్యా దేవికిఁ దెలివి వచ్చి "మీ రిప్పుడు వారిని నాయొద్దకుఁ దీసికొని రండు. మీచేతఁగానియెడల, లక్ష్మణునితోఁ జెప్పుఁడు. లక్ష్మణుఁడు దీసికొనివచ్చి వారిని నా యొడియందు బడవేయును." అని నుడువుచు రోదనము చేయసాగెను.

కౌసల్యాదేవి దుఃఖమును, చాంచల్యమును జూచి యరుంధతీదేవి సమీపమందున్న భటునితో దశ లక్ష్మణునియొద్దకేఁగి యీవిషయమంతయు నివేదింపు మని యాజ్ఞనొసంగెను. భటుఁ డేఁగి లక్ష్మణున కావిషయము విన్నవింపఁగా, ఆయన సభ నాదినమునకుఁ జాలించున [illegible] కుశలవులను వెంట నిడుకొని కౌసల్యాదేవి సమీపమునకు వచ్చెను. కుశలవులు సమీపింపఁగనే కౌసల్యాదేవి వారిని కౌఁగిలించుకొని ముద్దిడుకొనుచు "అయ్యో! జానకీ! నీవెచ్చట నుంటివి!" అని యడుగుచు బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను. తద్దర్శనమువలన, సుమిత్ర, ఊర్మిళ, మొదలగు వారలస్థిర చిత్తలై, కన్నీరు మున్నీరుగ నేడ్వసాగిరి. కుశలవులు నివ్వెఱపడి వీరివంకఁ జూచుచుండిరి.

కొంతవడికి కౌసల్యాదేవి కొంచెము దుఃఖ మాఁపుకొని సందేహనివృత్తికిఁగాను బాలురను జూచి "నాయనలారా! మీనామధేయము లెవ్వి? మీ తలిదండ్రుల నామధేయము లెవ్వి?" అనిప్రశ్నింప, వారు వినయవిధేయతలతోడ తమ నామధేయములను జెప్పి "మాతండ్రియెవరో మాకుఁ దెలియదు. మే మెన్నఁడును ఆయనను జూచి యెఱుఁగము. మా తల్లి యున్నది.

ఆమె తపస్విని. కాని యామె నామధేయము గూడ మాకుఁ దెలియదు. మాకెవ్వరును జెప్పలేదు. మేమామెనుగాని యితరులనుగాని యడిగి తెలిసికొనలేదు. మేము వాల్మీకి మహర్షి శిష్యులము. తపోవనమునం దాయనచేతఁ బాలింపఁబడుచు, ఆయనయొద్దనే విద్య నభ్యసించితిమి." అని నుడువు మాటల నాకులచిత్తమున వినుచున్న కౌసల్యాదేవి సంశయము దీరెను. కాని పూర్తిగ సంశయ నివృత్తికొఱకు "మీ తల్లి యాకార మెట్లుండును?" అని ప్రశ్నింప, కుశలవులు తమ తల్లి యాకారమును వర్ణించి చెప్పిరి. అందువలన వారు సీత తనయులను విశ్వాసము నితరవారికిఁ గూడఁ గలిగెను. కౌసల్య మొదలగువారెల్లరు పొంగిపొరలు దుఃఖమున మునింగి యేడ్వసాగిరి. పిమ్మట దుఃఖమును గొంచె మాఁపుకొని కౌసల్యాదేవి "ఇప్పుడు మీతల్లి యెట్లున్నది?" అని ప్రశ్నింప, "మాతల్లి జీవన్మృతయై యున్నది. దినముల వరుసను శుష్కించి పోవుచున్నది. ఇఁక నధిక దినములు జీవించుట దుస్తరము." అని చెప్పి క్రిందఁజూచుచు కన్నీరు విడువసాగిరి.

కుశలవులు చెప్పుమాటల వినుచున్న వారెల్లరు రోదనము చేయుచుండ, కొంతసేపటికి కౌసల్యాదేవి తిరిగి

కొంచెము ధైర్యము నవలంబించి, లక్ష్మణునిఁ జూచి వాల్మీకి మహర్షి నిటకుఁ దోడ్కొనిరమ్మని చెప్పెను. వెంటనే లక్ష్మణుఁడేగి వాల్మీకిమహర్షిని వెంట బెట్టుకొని వచ్చెను. మహర్షి కెల్లరు భక్తిశ్రద్ధలతోడఁ బ్రణామము లొనర్చి, ఉచితాసనాసీనునిఁ జేసిరి. పిమ్మట కౌసల్యాదేవి చేతులు జోడించుకొని "భగవానుఁడా! ఈ కుమారు లెవ్వరో దయయుంచి తెలుపవలయును." అని ప్రార్థింప వాల్మీకి, లక్ష్మణుఁడు సీతను తన తపోవనమునందిగ విడిచి నప్పటినుండియు నేటివఱకు జరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁజెప్పి, రామచంద్రుని విరహమునను సీతాదేవి ప్రసూతావస్థను బూర్తిగ వర్ణించిచెప్పెను. వాల్మీకి వాక్యముల వినుచున్న వారెల్లరు సంతతధారాళముగఁ గన్నీరు కార్చుచు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేయసాగిరి. కౌసల్యాదేవి "అయ్యో! జానకీ! విధాత నీ నొసటియం దింత దుఃఖమును లిఖించినాఁడా?" అని బిగ్గరగ నేడ్వసాగెను.

పండ్రెండు వత్సరములకు కుశలవు లాత్మ పరిచయము నొందిరి. అందుచేత వారి హృదయములయం దనిర్వచనీయ భావము లుదయింపసాగెను. వాల్మీకి బాలకుల వంకఁజూచి "వత్సా! కుశ! వత్సా! లవ! పితామహులకును, పితృవ్యపత్నులకును, వందనము లాచ

రింపుఁడు." అని చెప్పఁగా, వారు కౌసల్యా, కైకేయీ, సుమిత్రాలకును, ఊర్మిళా, మాండవీ, శ్రుతకీర్తులకును సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించిరి. తదనంతరము మహర్షి కుశలవులతోడ "మీరు రామాయణమునందు వర్ణించిన లక్ష్మణ నామధారి యగు నీయన మీకు మహాఘన పినతండ్రి," అని నుడువ కుశలవులు, విస్ఫారిత నేత్రములతోడ లక్ష్మణుని, ఆపాద మస్తకము నొక్కమాఱు విలోకించి, దృఢతర భక్తిశ్రద్ధలతో సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించిరి. కౌసల్యాదేవి యాదేశానుసారము లక్ష్మణుఁడు శ్రీరామచంద్రుని, వశిష్ఠమహర్షిని దోడ్కొని వచ్చెను. కౌసల్యాదేవి బాష్పాకులలోచనములతోడ కుశలవులను గూర్చి వారికి సవిస్తరముగఁ జెప్పి, సీతాదేవి జీవించి యున్నదని నుడివెను. ఈమాటలు వినినంతనే రామచంద్రుని కనుమాన నివృత్తియై కన్నీటి చేత నభిషేకింపఁబడుచు అత్యంత వాత్సల్యభరణమున కుమారుల రెప్పవాల్పక చూచుచుండెను. కౌసల్యాదేవి పుత్రసమేతముగ సీతను గ్రహింప వలయు నని రామచంద్రునకుఁ జెప్పెను. ఆయన ప్రత్యుత్తరం బొసంగకుండెను. ప్రత్యుత్తరం బొసంగకుండుటయే సమ్మతి యని గ్రహించి, కౌసల్యాదేవి సీతను దీసికొని రావలయు

-ని వాల్మీకిని ప్రార్థింప, ఆయన తన నివాసమున కేఁగి కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికముతోడ జానకీదేవిని [illegible]ని రావలసిన దని శిష్యునొక్కనిఁ బంపించెను.

సభాసదులెల్లరు క్రమక్రమముగా కుశలవులు రామచంద్రుని తనయు లనియు, జానకీదేవి వాల్మీకి యాశ్రమమునందే కవల పిల్లలను బ్రసవించె ననియు, ఆమె యిప్పటికిని జీవించి యున్న దనియు, రామచంద్రుఁ డామెను తిరిగి స్వీకరించు ననియు, ఆమెను దీసికొని వచ్చుటకు, వాల్మీకి తన శిష్యులను బంపించె నన్నాఁ డనియుఁ దెలిసికొనిరి. సభాసదులయం దనేకుల కీవార్త సంతోషప్రదాయని యయ్యెను. కాని కొందఱు మాత్ర మిట్లు పలుకందొడంగిరి. "మనరాజ చంచలచిత్తుఁడు. ఆమె నేల యప్పుడు పరిత్యజింప వలయును? తిరిగి యిప్పుడేల స్వీకరింప వలయును? విడనాడినప్పటి జానకీదేవియే గదా యిప్పుడు గైకొను జానకీదేవి? ఆ కారణ మిప్పటికిని నిలిచియే యున్నది. కాని గొప్ప వారి చర్యలు విచిత్రముగ నుండును."

జానకీదేవిని గ్రహించుటకు రాముఁడొక విధముగ నిశ్చయించుకొనెను. కాని ప్రజలయభిప్రాయముల కర్ణాకర్ణికగ వినుటవలన దిరిగి వికలచిత్తుఁడాయెను.

ప్రథమమున జానకీదేవిని • గైకొనిన యెడలఁ బ్రజ లెట్టి మాటలంకములను చెప్పుదురని తలంచి యుండెను. కాని యింతదనుక ప్రజలకు సీతాదేవి చరిత్రసంబంధమగు సందేహము తీఱకుండుటను జూచి శ్రీరామచంద్రుండు మహాపేక్ష నిమగ్నుఁడై, లక్ష్మణునిఁ బిలువనంపి మాయనతో నీవిషయమును గూర్చి ప్రసంగింపఁ గోడంగెను. అనేక వాదోపవాదములు జరిగిన పిమ్మట జానకీదేవి తాను పవిత్రచరిత్ర నని సప్రమాణముగఁ జూపించిన యెడల నామెను స్వీకరించునట్లు శ్రీరాముఁడు నిశ్చయించి, ఆ విషయమును వాల్మీకి మహర్షికి నివేదింపు మని లక్ష్మణున కాజ్ఞాపించెను.

వాల్మీకిమహర్షి యీవిషయమును వినినంతనే, రామచంద్రుని సమీపమున కేఁగి సీతాదేవి పరిశుద్ధచరిత్రనుగూర్చి బోధింపసాగెను. ఆయనవాక్యములు విని రామచంద్రుఁ డిట్లనియె. "భగవానుఁడా! సీత చరిత్రవిషయమునందు నా కణుమాత్రమును సందియము లేదు. నేను రాజ్యభారమును వహించుటచేత మిక్కిలి పరాధీనుఁడ నైతిని. ప్రాణముల నర్పించి యైనను బ్రజారంజనం బొనర్చుట రాజులకు పరమధర్మమనియు, ఆవిషయమునం దుపేక్షించిన యెడల నిహా

లోకమునం దపకీర్తియు, పరలోకమున నరక బాధయు పొందవలసి వచ్చుననియు, తామే యుపదేశించి యున్నారు. సీతచరిత్రవిషయమునందు ప్రజలకు మిక్కిలి సందేహము గలదు. దానిని దీర్చక నేనెట్లు గ్రహింతును? సీతను బరిత్యజించి నప్పటినుండియు నా సమస్త సుఖములకు జలాంజలి యర్పించియున్నాను. నేను జీవించియుండుటయే, నాకాశ్చర్యముగఁదోఁచుచున్నది. అస్వాధీనుఁడ నగుటవలననే సీతను బరిత్యజించితిని. ఒక్కొకమాఱు ప్రజలయసంతృప్తిని గణనచేయక సీతను గైకొనవలయు నని తలంతును. కాని యట్లొనర్చిన యెడల రాజధర్మము చెడునుగదా! అందువలన లేశమైనను ధైర్యము నవలంబింపఁ జాలకున్నాను. భరతుని హస్తములయందు రాజ్యభారము నర్పించి, సీతను స్వీకరింపవలయు నని తలంచితిని. కాని యాయోచన యంత యుక్తముగ దోఁచుటలేదు. సీతవిషయమునందు నేనొనర్చిన క్రూరకృత్యమువలన ఘోరతర పాపదవానలమునందుఁ దగుల్కొంటి ననుట నిక్కువము. నేను కేవలము దుఃఖభోగముకొఱకు జన్మించితిని. నే నిప్పుడు పొందు మనఃపరితాపమును నాయంతరాత్మయే యెఱుంగును. మహర్షీ నాకిప్పుడు మరణము సంభవించిన యెడల ధన్యుఁడ నగుదును గదా?"

అని చెప్పుచు రామచంద్రుడు కన్నీటిని గార్చుచు పిమ్మట మహర్షి నిట్లు ప్రార్థింపఁ జొచ్చెను. "భగవానుఁడా! సీత వచ్చినంతనే, యామెను వెంట నిడుకొని మీరు సభకు విచ్చేయుఁడు. నేనామెను స్వీకరించువిషయమును గూర్చి తమతమ యభిప్రాయములను దెలుపుఁ డని మీరు సభాసదులను గోరుఁడు. సభాసదులెల్ల రంగీకరించిన యెడల నేనామెను గైకొందును. వారు సమ్మతింపనిచో సీత ప్రజల సందేహనివారణకుఁ దగు ప్రమాణమును జూపింపవలయును." అని నుడువు మాటలను వాల్మీకి సమ్మతించి విషణ్ణవదనమున నివాసమున కేఁగెను.

అక్కడ జానకీదేవి, కౌసల్యాదేవి పంపించిన శిబికమును జూచి, మహర్షి పంపించిన శిష్యునివలన నాయన యాజ్ఞనువిని, యీవిధముగఁ దలపోయసాగెను. "నేటికిఁగదా విధి కరుణారస పరిపూర్ణుఁడై నాదుఃఖమున కంతముగల్పించి యున్నాఁడు! కౌసల్యాదేవి శిబికమును బంపించుటవలననే కాఁబోలు నేఁడు నా వామనయనము విరామము లేక యదరుచున్నది. నేనార్యపుత్త్రుని దయా స్నేహ ప్రేమల నెఱుంగుదును. కేవల మస్వాధీనుఁడగుటవలననే, ఆయన

నన్నుఁ బరిత్యజించి యున్నాఁడు. నేనాయన వియోగమువలన పరితపించుచుండు విధముననే, ఆయన నా వియోగమునకు విలపించుచుండెను. ఆయనకు నా మీఁద ననురాగ మణుమాత్రము తగ్గినట్లు తిరిగి వివాహమాడుటకు నెనుకీసియుండుటచే. ఆయన సహధర్మచారిణిస్థానమున నా ప్రతిమూర్తి నుంచుకొని నా పైఁగల యనురాగము యొక్క పరమోత్కృష్టతను బ్రకటించి నాకు సంతుష్టివృత్తిని గలిగించి యున్నాఁడు. తిరిగి యార్యపుత్రుని సహవాస సుఖము లభించు నని స్వప్నమందైనను దలంచి యెఱుంగనుగదా?"

అని తలంచుచుండ నత్యానందమువలన జానకీదేవి నయనములనుండి యానందాశ్రువులు రాలసాగెను. ఆమె శరీరబలము పూర్వముకంటె నూఱురెట్లు వృద్ధియయ్యెను. తిరిగి పరిగ్రహింపఁబడుదునను భావోదయమువలన నామె హృదయ కందరమునుండి యానంద ప్రవాహము వెల్లివిరియఁ జొచ్చెను. భవిష్యదాశ నుద్ఘోషించు సంకల్పమునకుఁ గలశక్తి యనంతరము గదా! ఆమె భవిష్యదాశపై నిర్భరపడి మనమునం దెన్నియో కల్పనలను జేసికొనుచుండెను. శ్రీరాముఁడు చేపట్టినంతనే జరుగు విషయము లన్నిటిని దలంచు

కొని, వానిని హృదయ పటమునందు చిత్రించుకొనుచు, అవి యన్నియు, యథార్థముగ జరుగుచున్నవను జ్ఞానమునఁ జెప్పశక్యము గాని సంతసము ననుభవించు చుండెను. తాను రాముని సన్నిధానమున కేఁగి నంతనే రాముఁడు లజ్జవలన ముఖమెత్తి మాటలాడకుండు ననియు, పిమ్మట రామచంద్రుఁడు డశ్రుపూర్ణనయనుఁడై ప్రియవాక్యములు పలుకుచుండు నప్పుడు, తా నభిమానము వలన మాటలాడక రసవిహీన మగు మోము తోడ నిలిచియుండునట్లును, ప్రథమ సమాగమ సమయము నం దిరువురు జడప్రాయులై స్థిర నయనముల పరస్పరము చూచుకొనుచుండు నట్టులును, పిమ్మట తామిరువురొక యాసనముమీఁద గూర్చుండి యొకరి కొ నొకరు దీర్ఘ కాల వియోగదుఃఖమును వర్ణించి చెప్పు కొనుచుండ, తమకు తెలియకుండఁగనే రాత్రి గడచు ననియు, తర్వాత అత్తగార్ల యొద్ద కేఁగి సాష్టాంగ దండప్రణామం బాచరించుటయు, వారు ముద్దు పెట్టు కొని, శల్యావశిష్టయై యున్న తన్ను జూచి, పరితపించు టయు, వారడుగు ప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరం బిడు సమయమందు బాష్పాకులనయనములతోడ మఱఁదులు వచ్చి నమస్కరించుటయు, తదనంతరము ముగ్గురు

చెలికత్తెలును వచ్చి తన పాదముల మీఁదఁ బడి నమస్కరింప, పరస్పర సందర్శనమువలన సౌఖ్యము పొంగిపొరల నేడ్చుచుండుటయు, పిమ్మట రాముని పార్శ్వమందున్న హిరణ్మయమూర్తిని దీసివేసె. యా స్థలమునందే దానుఁ గూర్చుండి యజ్ఞకార్యములయందుఁ దనపనులను దాను నిర్వహించుటయుఁ దలంచుకొని యానందము ననుభవించుచు, సంతోషమువలన పులకాంకురిత యగుచుండెను.

పిమ్మట జానకీదేవి శిబికమునందుఁ గూర్చుండెను. సాయంకాలమునకు మఱుదినము శిబికము నైమిశారణ్యమందలియజ్ఞక్షేత్రమును బ్రవేశించెను. సీతాదేవిని జూచినంతనే వాల్మీకి "నిన్ను పరిగ్రహించుటకు శ్రీరాముఁడంగీకరించినాఁడు. రేపుదయముననే నిన్ను రాజసభకుఁ దోడ్కొనిపోయి సభాసదుల సముఖమునందు రామచంద్రుని హస్తములయందు సమర్పింతును," అని నుడివెను. రామచంద్రుఁడు సీతాదేవిని స్వీకరించు విషయమును గూర్చి సభాసదులకు నివేదించినయెడల సభయందెవరు ననంగీకారమును సూచింపరను దృఢవిశ్వాసము గలిగి యుండుటవలన, వాల్మీకి సీతాదేవి తన విశుద్ధ చరిత్రను సప్రమాణముగఁ జూపింపవలసి వచ్చినయెడలఁ

వాల్మీకి వలనయు తన విషయమును, జానకీదేవికిఁ జెప్పు చుండెను. పిమ్మట జానకీదేవి కుమారులవలన జరిగిన వృత్తాంత మంతయు విని. రామచంద్రుఁడు తన్ను స్వీకరించు నని నమ్మి, పరమానందభరితురాలై ప్రతిదిన సమును, ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండెను. కాని యా రాత్రి యామెకు మహాయుగమువలెఁ దోచుచుండెను.

ఆ రాత్రి గడచెను. ప్రభాతమయ్యెను. వాల్మీకి మహర్షి ప్రాతః సంధ్యాద్యనుష్ఠానములఁ దీర్చుకొని సీతాదేవిని, కుశలవులను, వెంటబెట్టుకొని సభామండప మును ప్రవేశించెను. శల్యావశిష్టయగు జానకీదేవిని చూడఁగనే రాముని హృదయము వ్రయ్యలుకాఁజొచ్చెను. శ్రీరాముఁ డతికష్టముమీఁద దుఃఖము నాఁపుకొని సీత విషయమునం దంత ప్రజ లేవిధముగఁ బలుకుదురో యని నూఁచుచు దిక్కులు వ్యాకులచిత్తుఁడై యుండెను. చిక్కి శల్యమై యున్న సీతాదేవిని జూచి సభాసదులం దనే కులు వాత్సల్యరసమున మునింగి పోవుచుండిరి. వాల్మీకి మహర్షి నిలిచి సభాసదుల సంబోధించి యిట్లనియె. "మీ రెల్ల రెఱింగిన విషయమే కదా! రాజాధిరాజగు రామచంద్రుఁడు నిరాధారమగు లోకాపవాద భయము వలన నితాంతనిరపరాధయగు సీతాదేవిని బరిత్యజించి

యున్నాఁడు. కాఁబట్టి యామె నిప్పుడు శ్రీరామ చంద్రుఁడు స్వీకరించు విషయమునందు మీ మీ యామోదమును ప్రశాంతచిత్తమునఁ దెలుపవలయునని గోరుచున్నాను. జానకీదేవి చరిత్ర విషయమునందు మానవ మాత్రునకు సంశయముండఁజనదు."

అని చెప్పి మహర్షి విరమించినంతనే సభయందు మహా కోలాహలము పుట్టెను. నృపతులును, ప్రధాన ప్రజలును లేచినిలిచి చేతులుజోడించుకొని "జానకీదేవిని గ్రహింపవలయు నని శ్రీరాముని మేము నిష్కల్మష చిత్తమునఁ బ్రార్థింపుచున్నాము. ఆయన సీతాదేవిని గ్రహించిన యెడల మే మపరిమితానందమును బొందుదుము." అని నుడివి కూర్చుండిరి. తక్కుంగలవా రెల్లరు మౌనమును ధరించి తలవంచుకొని క్రిందుజూచు చుండిరి. రాముఁడింత దనుకను సంతోషముతోఁ గూడు కొని యుండెను. కాని యిప్పుడు సీతను స్వీకరించు విషయమునందు సర్వసామాన్యముగ నందఱ కసమ్మతి మని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనెను. ఇందువలన నాయన మోము వాడిపోయెను. మృతప్రాయుఁడయ్యెను. స్థిర నయనముల వాల్మీకి ముఖనిరీక్షణము చేయుచుండెను. అంత వాల్మీకి యుత్సాహశూన్యుఁడై వేఱు మార్గము

కోపకు సీతాదేవి నాంకేఁజూచి "వత్సా! జానకీ! నీచరిత్ర విషయమునందు ప్రజలకుఁ గల సంశయము నేఁటికిని దొలఁగలేదు. కావున నీ వేదయిన తగుప్రమాణమును జూపించి ప్రజల సంశయమును బోఁగొట్టుము" అని నుడివెను. సీతాదేవి వాల్మీకి దక్షిణపార్శ్వమందుండి మిక్కిలి యాతురతతోఁ బ్రతినిమిషమును రాముఁడు తన్ను స్వీకరించునని నిరీక్షించుచుండెను. అట్టి సమయమందు పిడుగువంటి వాల్మీకిమాటలను వినినంతనే సీతాదేవి వాతాహత కదళీ తరువువలె భూతలశాయిని యయ్యెను.

జానకీదేవిని జూచి కుశలవులు పెద్దపెట్టున నేడ్వసాగిరి. ప్రజానురాగ ప్రియతవలన రాముఁడింత వఱకును ధైర్య మవలంబించియుండెను. కాని సీతాదేవి భూమిమీఁదఁ బడినంతనే "అయ్యో! ప్రేయసీ!" యని నుడువుచు, మూర్ఛితుఁడై సింహాసనమునుండి క్రిందకు దొర్లిపడెను. "అయ్యో! జానకీ!" యని నుడువుచు కౌసల్యాదేవి మూర్ఛిల్లెను. ఊర్మిళ మొదలగు వారు రోదనము చేయసాగిరి. సభాసదులెల్లరు చిత్ర ప్రతిమలవలె చేష్టలు దక్కి నిర్వాదులై చూచుచుండిరి. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు తమ దుఃఖమును గొంచె

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

మూర్ఛపోయిన శ్రీరామునకు చైతన్యము గలుగుటకుఁ దగు ప్రయత్నముల నొనర్ప, కొంతవడికి రామునకుఁ దెలివి వచ్చెను. మరల సీతాదేవికి చైతన్యము గలుగుటకుఁ గాను పలుప్రయత్నము లొనర్చెను. కాని యాతని ప్రయత్నములు నిష్ఫలమాయెను. పరమపావని యగు సీతాదేవి యిహలోకమును విడనాడెను.

సీతాదేవి మిక్కిలి సుశీలయు సరళహృదయయు నై యుండెను. ఆమెవంటి బోల్పఁదగిన పతిభక్తిగల స్త్రీని యేకాలము నెవ్వరును కని విని యెఱుఁగరు. మానవ జాతికి పతివ్రతాధర్మము నుపదేశించుటకు విధాత సీతాదేవిని సృజించి యామె యందు పరిశుద్ధవర్తనమును పతిభక్తిపరాయణతను పరమోత్కృష్ట నొందించియున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈమెతోఁ బోలఁ దూఁగఁదగిన సర్వగుణ సంపన్నవగు నారీమణి యేకాలమునను, భూమండలమున నవతరించి యుండలేదు. అట్టి స్త్రీ జన్మించినను సర్వగుణసంపన్నుఁడగు భర్తను బడసి చిరసౌఖ్యవతి యైనదని కని విని యెఱుఁగము.

సంపూర్ణము